

स्वपरममयपारायारपारीण-शासनमन्त्राद्-नीधैश्चापचन-परीपकारै-
कापितकरण-तपोगच्छाधिराज-पूरितकचकवर्ति-

आचार्य श्री विजयनेमिसूरीशः

जन्म सं. १९००

दीक्षा सं. १९६५

गणित सं. १०

कालिक सं. १

प्रेम सं. ७

कालिक सं. १

सं. १९६०

गणित सं. १०६६

सं. १९६३

प्रेम सं. ७

पुण्यपाद मिहिरान्तवाणस्पति व्यापविशारद निहत्तर्य
आचार्य महाराजाधिराज

श्रीमान् विजयोदयमूरिः

जन्म सं. १९४४	दीक्षा सं. १९६२	पंथ्यासपद सं. १९६९
पीप शु. १२	वैशाख शु. ६	अषाढ शु. ९
महोपाध्यायपद सं. १९७२	आचार्यपद सं. १९७९	
मागशर वद ३	वैशाख वद २	

॥ ॐ अहम ॥

॥ परमोपकारि पूज्यपाद सद्गुरु श्रीमद्विजय-

नेमिसૂरीશ्वरेभ्यो नमोनमः ॥

॥ श्रीदण्डक विस्तरार्थः ॥

❧ प्रस्तावना ❧

(शार्दूलविक्रीडित छंद.)

जेनो उत्तम बोध शोध करतो तत्त्वार्थना तत्त्वनी,
एकी साथ प्रशंसना मतिधनो जेना करे. सत्त्वनी;
पाम्यो हुं श्रुतबोध योग विधिने जेना प्रसादे करी,
वंदुं ' श्रीगुरु नेमिसूरि ' चरणे ते उपकारो स्मरी ॥१॥

सर्वज्ञ शमनरसिक प्रियबंधुओ ? निष्कारण जगदबंधु-
भावकरुणामिधु-आसन्नोपकारि-श्री महावीरमहानो-अनीन भावि
वर्तमान समस्तनीधिपतिना ध्वनने अमुमरनार-अबल सिद्धान्त
ए फरमावेछे के- संसारि जीवोने कर्मोनी बंध गा मोक्ष पोतानी
अध्यवसायपरिणतिने आधीन छे.- मात्पर्य ए के- अथभ
अध्यवसायोना योगे कर्मोनी बंध अने तेथी विपरीत अप्रतिपाति
उत्तम अध्यवसायोना योगे मोक्ष पापछे. एम रहस्यने प्रकट
करना पूज्यपाद महोपाध्याय न्यायाचार्य श्रीमद्यज्ञोविजयजी म-
हाराज प्रतिपादन करेछे के- ' धन एव मनुष्याणां, कारणं बन्ध
मोक्षयोः ॥ ' तेवा प्रकारनो विशिष्ट कर्मबंध पण चउद गुणस्थान-
नको पैकी दृष्टया मूर्खमतेवगावगुणस्थानक सुखीम होयछे. परंतु
तेथी अपेक्षन उपशान्त मोहादि चार गुणस्थानकोसां ते संभवतो

નથી. કારણકે તે સ્થલે કપાયોદયનો અભાવ છે. ઇથી એમિદ્ધ થયું
 કે- કપાયોદય અવસ્થામાં વિદ્યમાન આત્મપરિણતિ વિશિષ્ટ કર્મ-
 વંધમાં હેતુ થઈ શકે. એજ રહસ્ય પશ્ચમ કર્મગ્રન્થની ટીકામાં અધ્ય-
 વસાયની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિમહારાજાજી જણાવ્યું છે
 કે “અધ્યવસાનાન્યધ્યવસાયાઃ, તે ચેહ કષાયજનિતા
 જીવપરિણામવિદોષાઃ ” યદ્યપિ ઉપશાંતમોહાદિ ત્રણ ગુ-
 નસ્થાનકોમાં શાતાવેદનોયનો વંધ વર્તે છે, તો પણ તેને (તે
 વંધને] અધ્યવસાયનિમિત્તક સ્વીકારેલ નથી. કારણકે શ્રી-
 પંચસંગ્રહાદિમાં તેની દ્વિસમય માત્ર અલ્પસ્થિતિ પ્રતિપાદન
 કરેલ છે. વંધપરત્વે કરેલ આ સંક્ષિપ્તવિવેચન એજ જણાવેછે કે-
 જીવાજીવાદિ નવતત્ત્વો પૈકી પાંચમા આશ્રવ તત્ત્વ અને આઠમા
 વંધ તત્ત્વના ફલરૂપે મંમારિજીવો શુભાશ્રવદ્વારા કરેલ શુભ કર્મવં-
 ધના પ્રતાપે શુભ દંડકોમાં પડેલે દેવ મનુષ્યના દંડકોમાં અને અ-
 શુભાશ્રવદ્વારા કરેલ અશુભ કર્મવંધના પ્રતાપે નરકતિર્યંચોના અશુભ
 દંડકોમાં ઉત્પન્ન થાયછે. જ્યાં ઉત્પન્ન થયા પછી વિશિષ્ટમંજ્ઞાવાળા
 તે તે દેવાદિ જીવોને જે પ્રશ્નો પ્રાદુર્ભવે છે, જે- આ આત્માજી -
 ચોવીશ દંડકો પૈકી કયા કયા દંડકોમાં કયાકયા હેતુઓથી કેવી
 કેવી સ્થિતિ અનુભવી ? અનુત્તરદેવો પણ જેની નિરંતર અભિ-
 ત્યાષા કરી રહ્યા છે, અને જે નિર્વાણપદનું પરમ સાધન છે, એવા
 મનુષ્યભવ રૂપ રત્ન કોટીનું સ્થાન વિદ્યમાન છતાં પણ કયા કયા
 હેતુઓથી આ જીવ તે સ્થાન મેલ્લવવામાં મંદભાગ્ય થયો?, કદાચ પા-
 મ્યો, તોપણ કયા કયા માફત્ય પ્રતિવંધકરેતુઓથી યથાર્થત્યાગ મે-
 લ્લવા અમમર્થ થયો ? અને નિર્ગોદાદિમાં અનન્ત કાલસુધી રહ્યો ?
 રહે પછી એવા કયા કયા ઉત્તમમાયનો સેવવા જોઈયે ? કે જેથી
 દીર્ઘકાલ સુધી અનુભવેલ વિચિત્ર દુઃખમય સ્થિતિને ન પામે ? હ-
 ત્યાદિ અતેહદત્તો કરી શ્રીશંકરાચાર્યની વૃણાને શાંતિ કરવામાં

अब न समान भा 'ओदण्डकविस्तरार्थ' नामको अनुरूप ग्रन्थ जे,
 ए शान आर्हतसिद्धान्तना रहस्यना अभिज्ञानबोजे. एतेजे
 जणाइ आबसे. ते उपरांत भा ग्रंथ सत्यभद्रहिने ओकस्वभा-
 ना पांच साधनो पैकी उपपन्न १. संवेग. २. निर्वेद ३. आ
 व्रण गुणोनी आविर्भाव करवामां तेमन परंपराए मोक्ष प्राप्तिमां
 पण असाधारण कारण छे. आटलाज विवेचन परी. 'नवनव
 पछी दंडकप्रकरणनुं अध्ययन करवामां थुं प्रयोजन ? ए प्रश्नना
 समाधानद्वारा प्रस्तुत प्रकरणनुं. मुद्रण प्रयोजन पण सहज सम-
 जाय तेम छे. यद्यपि प्रस्तुत प्रकरण सामान्यतः शब्दार्थरूपे
 अनेक संस्थाओद्वारा प्रकट यएल छे, तो पण तेवा सामान्य
 संक्षेपमात्रयी. तार्किक-तत्त्वजिज्ञासुओने संपूर्ण अर्थलाभजन्य
 संतोष बिलकुल प्राप्त यनोज नथी. कारण के— उपारे तेओ ते
 ते मुद्रित प्रकरणना अर्थने जाणेछे, त्वारे तेओना हृदयमां स्वभा-
 वेज आ प्रमाणे तर्कश्रेणि प्रादुर्भवे छे. जे — १ — दंडक ए कयो
 पदार्थ छे ? २—अधिक वा न्यून न स्वीकारवा चोवीस ज दंडको
 मानवानुं थुं कारण ? ३—सुवनपतिना दश दंडकोनी, माफक
 सात नारकीयोना सात दंडको न मानवामां थुं प्रयोजन ? ४—
 अमुक दंडकना अमुकजीवने कहेल शरीरादिथी अधिक शरीरादि
 केम न होइ शके ? ५—देवोए उत्तरवैक्रिय रूपे बनावेल छतां औ-
 दारिक जेवा देखावा सिंहादि औदारिक केम न कहेवाय ? ६—
 वनस्पतिनी साधिक सहस्र योजननी अवगाहना कइ अपेक्षाये ?
 ७—तेइंद्रिय जीवोनी व्रण गाउनी अवगाहना कया जीवनी अपे-
 क्षाए घटे ? ८—अवगाहनाद्वारमां वर्णवेल अवगाहना कया क्षेत्रमां
 कया काले संभवे ? ९—कया कया देवादि कया कया हेतुथी उत्तरवैक्रिय
 बनाये ? १०—देवोए बनावेल उत्तरवैक्रियनी स्थिति अर्थमासयी
 अधिक होय के नहि ? तेजस काययोग नहि स्वीकारवानुं थुं फार-

ण ? ११-ज्यारे अहीं देवोने संघयण न होय एम कीधुं तो पत्नी
 श्री जीवभिनगमादिमां प्रयम संघयण मान्युं तेनुं शुं समाधान ? १.
 १२-लेश्या कयो पदार्थ ? १३-शुं चारे गतिना जीवोने एक सर-
 खोज लेश्या होय ? १४-शुं छद्मस्थनी अने सर्वज्ञनी शुवल
 लेश्या स्थितिनी अपेक्षाए एक सरखीज होय ? १५-समुद्घात
 शुं पदार्थ ? १६-तेने करवानु शुं कारण ? १७-कया कया जीवो
 कया कया समये कइ कइ समुद्घात करे ? १८-एक काले एकथी
 वधारे समुद्घात होय के नहि ? १९-एक ठेकाणे स्थावरोने मि-
 थ्यादृष्टि कीधा त्यारे अन्यत्र सास्वादन दर्शन मान्युं तेनुं शुं
 कारण ? २०-पर्याप्तावस्थामां विकलेन्द्रिय सम्यग्दृष्टि के मि-
 थ्यादृष्टि ? २१-विग्रहगतिमां पण अचक्षुदर्शन होय के नहि ?
 २२-चक्षुदर्शननो व्यापार क्यारे होय ? २३-शरुभ्रातधीज प-
 रमाधार्मिको सम्यग्दृष्टि होय के नहि ? २४-विभंगज्ञानिने अव-
 धिदर्शन होय के नहि ? २५-तिर्यंचपंचेन्द्रियने अपर्याप्तावस्थामां
 अवधिज्ञान वा विभंगज्ञान होय के नहि ? २६-स्थावरोमां ज्ञान अने
 अज्ञान पैकी बेमतभेद कइ अपेक्षाए छे ? २७-सास्वादनदर्शनकाले
 ज्ञान के अज्ञान ? २८-समकाले एक जीवने ज्ञानलब्धि केटली
 होय ? २९-अमुक दंडके कहेल योगी करतां अधिक योगी नहि
 होवानुं शुं कारण ? ३०-उत्तर वैक्रिय अने आहारकना प्रारम्भे
 अनुक्रमे वैक्रियमिश्र अने आहारकमिश्र योग होय के औदारिकमि-
 श्रयोग होय ? ते बखते-अमुकज योग होय तेमां शुं कारण ? ३१-
 शुं वधाए वायुजीवोने वैक्रियहोय ? ३२-प्रत्येक मनुष्यादिने
 लब्धिरूपे केटला उपयोग केवी रीते होय ? ३३-अमुक दंडकना
 जीवने कहेल उपयोगोर्था अधिक उपयोग केम न होय ? ३४-
 कहेल आयुःस्थिति कया जीवनी अपेक्षाए घटे ? ३५-शुं सर्व
 देवलोकोमां देवीयोनी सद्भाव होय ? ३६-इन्द्रोनुं आयुष्य ज-

ઘન્ય ભાંગે કે ઉત્કૃષ્ટ ભાંગે હોય ? ૩૭-કયા દેવલોક સુધી ઇન્દ્રાદિ વ્યવસ્થા હોય ? ૩૮-સર્વજ્ઞોને સંજ્ઞા ન હોય તેનું શું કારણ ? ૩૯-અન્યદર્શનકારો, ભવાન્તર, વિષયક ગત્યાગતિ 'ઇશ્વરેચ્છા' અને તેની 'રેણાથી માને છે ત્યારે જૈનો કર્મદ્વારા માને છે. તેનું શું સમાધાન ? ૪૦-દેવોને શ્રીભગવતીમુત્ર અને શ્રીવિચારસપ્તતિમાં ૫ પર્યાપ્તિઓ અને શ્રી નવતત્ત્વ ભાષ્યાદિમાં ૬ પર્યાપ્તિઓ કીધી તેનું શું કારણ ? ૪૧-અનુત્તરવિમાનવાસિ દેવોને શબ્દોચ્ચારના અભાવે વચનપોગ કેમ ઘટે ? જો તે ન હોય તો ભાષાપર્યાપ્તિ કેવી-રીતે ઘટે ?. इत्यादि ॥

જો તેઓના તે વ્યાજબી થર્કોનું પણ સમાધાન લાંબકાલ સુધી ન થાય તો એ પણ થર્કો ચિરસ્યાયિ થતાં તેઓનું સમ્યગ્દર્શન પોતાની પૂર્વસ્થિતિ સાચવી શકશે નહિ ? કારણકે જિજ્ઞાસાજન્ય થર્ક પણ કાલાન્તરે એવા સંશયરૂપે પરિણમે છે, કે- જેતર્ક-શ્રદ્ધાને પણ અંશે-અંશે ઘટાડનાર નીવડે છે. આભાવ-વર્તમાનજમાનાના અનેક દૃષ્ટાન્તોદ્વારા અનુભવગોચર થઈ શકે તેમ છે. તેમજ પદાર્થ તત્ત્વોનો સંગીન ઘોષ પણ પ્રકટ થયેલ થર્કોના સમાધાનનેજ આધીન છે, જેથી તાર્કિક મહ્યસમાજને સાનન્દ સમાધાન મળવા પૂર્વક સંગીનબોધ સંપાદન કરાવવો, એ પણ આ પ્રસ્તુત પ્રકરણનું થીજું મુદ્દાન પ્રયોજન છે.

હવે—?—પ્રસ્તુત પ્રકરણને થીજા કોઈપણ શબ્દથી ન ઓળખાવતાં દંદક શબ્દથી ઓળખાવવાનું શું કારણ ? ૨. કત્તિષ્ઠ આ પ્રકરણને સ્તુતિઘન્યની માફક સ્વતંત્ર પદ્ધતિ રચ્યું છે કે સિદ્ધાન્તપદ્ધતિ ? જો સિદ્ધાન્તપદ્ધતિ નો કયા કયા સિદ્ધાન્તોને અબલેથી રચ્યું ? ૩ તે તે સિદ્ધાન્તોમાં દંદકોનું સ વિસ્તરવર્ણન છતાં પણ પૂરક રચનાનું શું પ્રયોજન ? આ પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવું વ્યાજબી છે— તે સંશેપર્મા આ પ્રમાણે—

૧ જીવને સ્વકર્મજન્ય ફલાનુભવ યોગ્ય કયા કયા સ્થાનકો છે ?
 ૨ આ દંડકોનું મુખ્યત્વે કરી આપણા પરમપૂજ્યતમ પશ્ચમાંગ
 શ્રી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ (શ્રી ભગવતી) સૂત્ર તથા ચતુર્થોપાંગ શ્રી
 પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં સવિસ્તર વર્ણન કરેલ છે. જેથી અહીં સંજ્ઞાક્રમાદિ
 પળ પ્રાયઃ તદનુસારેજ રાखેલ છે. ૩ તેઓનું સાર્વજનિક અધ્યયન
 નહિ હોવામાં વે પ્રયોજનો છે. જે ૧ મૂલ પ્રાકૃતભાષાનો અપરિચય
 તથા વૃત્તિગ્રન્થોની સંસ્કૃત ભાષાનું કાઠિન્ય. ૨ જિનાજ્ઞાધારિ સા-
 ધુઓને પળ અધ્યયનનિમિત્તે યોગોદ્વહન ક્રિયાની આવશ્યકતા.
 તેથી સાર્વજનિક ઉપકાર કરવા માટે કર્તાઈ આ મૂલ પ્રકરણ
 રનાયેલ છે.

સજ્જનો ! જાણમાંજ હશે કે “પરિચય ઇ પ્રવૃત્તિનું કારણ
 છે” તેથી આ શ્રીદંડકવિસ્તરાર્થ કેટલા ભાગમાં કેવી રીતે વહેંચા-
 યેલ છે ? આ વાવત પળ હુંક પરિચય કરાવવો વ્યાજવીજ છે.
 ત્રણ વિભાગે વહેંચાઈલ આ ગ્રન્થના કર્તાઈ—

૧. પ્રથમવિભાગે—મંગલાચરણાદિ કરવાપૂર્વક ચોવીશ દંડકોના
 નામો, તથા ભેદ પ્રમેદનું સવિસ્તરવર્ણન, તેમાં ઉપયોગી પ્રશ્નોત્તરો,
 ચોવીશે દ્વારોનું સવિસ્તર સ્વતંત્રવર્ણન કરવા પૂર્વક ચોવીશે દંડ-
 કોમાં તે દ્વારો સમજાવી, પર્યન્તે શ્રી પરમાત્માપાસે સ્તુતિદ્વારા મોક્ષ-
 પદની પ્રાર્થના કરી તથા સ્વપરિચય કરાવી ગ્રન્થસમાપ્તિ કરેલ છે.

૨ દ્વિતીય વિભાગે—દંડકાર્થ વિષયક વે સ્તવનો તેમાં—

૧--પ્રથમ સ્તવન શ્રીઉત્તમવિજયજી મહારાજના શિષ્ય પण्डित
 શ્રીપદ્મવિજયજીગણિભાવનગરમાં રચેલ છે. જેમાં ૨૪ દંડકોમાં ૨૯
 દ્વારો હુંકમાં સમજાવેલ છે. તેમાં ૨૪ દ્વારો ઉપરાંત ૧ નામદ્વાર જેમાં
 ૨૪ દંડકોના નામો દર્શાવેલ છે. ૨ સંપદાદ્વાર. જેમાં ૧૪ ચક્રવર્તિના
 રત્નો તથા તીર્થંકરાદિ ૯. સર્વમલી ૨૩ સંપત્તિયો કહેલ છે. ૩

ધર્મજ્ઞાન-જેમાં દરેક દંડકમળે વિરનિષેધની વિચારના દશવિંશ છે. ૪ જીવયોનિજ્ઞાન-જેમાં દરેક દંડકના જીવને કેટલી કેટલી યોનિયો હોય એ ખાતર જણાવેલ છે. ૫ કુલદ્વાર-જેમાં દરેક દંડકના જીવને કેટલી કેટલી કુલકોટીયો હોય, એ અર્થ પ્રતિપાદન કરેલ છે. ૬ પાંચ દ્વારો વધારે જણાવેલ છે.

૨. શીલુસ્તવન—શ્રીવિજયદર્શનાચક્રના શિષ્ય શ્રી ધર્મચન્દ્રમુનિજી જેમણે ૧૭૨૯ ની સાલમાં દીશાલીપર્વના દિવસે બનાવેલ છે. જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથમહાવાનની સ્તુતિ કરવા દ્વારા મત્યાગતિના વેદ દ્વારા વિસ્તારથી વર્ણવેલ છે.

૧-તૃતીય વિભાગમાં — મૂળ પ્રકરણ તથા તે ઉપર સ્વોપદ્ય અવચૂર્ણિ છે, પ્રકરણકાર જિનસમુદ્ધમૂરિના પટ્ટમનિષ્ઠિન જિનદંસમુ-નીશ્વરના રાજ્યમાં વર્તમાન-શ્રીધવલચન્દ્રગણિના શિષ્ય ગજસા-રગણિ છે. તેમણે આ જિનવિજ્ઞપ્તિરૂપ દંડક પ્રકરણ જે તેમનાથી પૂર્વે સમયમાં પણ ઉપર યન્ત્રરૂપે લલેલ હતું. તે યુગમતાને માટે પટલે લાલજીવો અલ્પશબ્દોમાં અર્થલાભ લઈ શકે, એ હેતુથી પાટણમાં વિક્રમ સંવત્ ૧૫૭૨ ની સાલમાં મૂળરૂપે ગ્રંથ્યું. તેમણે અવચૂર્ણિમાં મૂળ ગ્રંથનો આશય સંક્ષેપમાં સારી રીતે સમજાવેલ છે જેમાંના કેટલાક કંઠસ્થ કરણીય હોયમુદ્દાઓ એ છે જે—
૧ સ્વકીય ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનદ્વારા રાગાદિભાવ શુદ્ધિઓને દટાવવામાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિપરાયણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને દૃષ્ટિવાદોપદેશકી મજા હોય.

૨ લઙ્ઘિદ્વારા ઉત્તરવૈક્રિયકારક જીવ તે શરીરમાં અન્તર્મુહર્ત કાલથી વધુ અવસ્થાન ન કરી શકે. કારણ તેટલો કાલ વીત્યા પાદ તે જીવ ઔદારિક શરીરમાં સ્વસ્થ બને છે.

૩ કાર્મગ્રન્થિક મતે દેવોને તથા નારકોને સંહનનનો પ્રતિષેધ તથા સૈદ્ધાન્તિકમતે તેનો મજાવ હોય છે.

૪ — ૧૦ સંજ્ઞાઓ ઉપરાંત કેટલાએક મનુષ્યોને શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલ — ૧ મોક્ષ ૨ ધર્મ ૩ સુખ ૪ દુઃખ ૫ જુગુપ્સા ૬ શોક ૭ દ્વેષ ૮ સંજ્ઞાઓ પણ હોય છે. પરંતુ તેવા જીવો અલ્પ હોવાથી મૂલસૂત્રમાં આ અધિકાર પ્રહણ કરેલ નથી. ૯ વાયુ વિગેરેના ધ્વજાદિ સંસ્થાનો શ્રીભગવતોસૂત્રના આધારે દર્શાવેલ છે.

૬ ' સત્ત્વે વિ સ્વલોકસાયા' આ વચન પ્રથમના અગીઆર ગુણ-સ્થાનકોના જીવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ૭ સામાન્યથી સાત નરક-સ્થાનકોમાં ત્રણ લેશ્યાઓ કહી. વિશેષથી દરેક નરકસ્થાને એકજ અવસ્થિત લેશ્યા હોય તે આ પ્રમાણે, પહેલો બીજી નરકમાં કા-પોતલેશ્યા, ત્રીજી નરકમાં ઉપરના પ્રસ્તટોમાં કાપોતલેશ્યા, નીચેના પ્રસ્તટોમાં નીલલેશ્યા, ચોથી નરકમાં નીલલેશ્યા, પાંચ-મીમાં ઉપરના પ્રસ્તટોમાં નીલલેશ્યા, નીચેના પ્રસ્તટોમાં કૃષ્ણલેશ્યા. છઠ્ઠી સાતમી નરકમાં કૃષ્ણલેશ્યા અને તેથી રીતે દેવલોકમાં પણ સામાન્યથી ૬-લેશ્યાઓ કહી. વિશેષથી -ભુવનપતિ તથા વ્ય-ન્તરોમાં પહેલી-૪-લેશ્યાઓ તથા ય્યોતિષિ તથા સૌધર્મેશાન દેવલોકમાં તેજોલેશ્યા, ૩-૪-૫મા દેવલોકમાં પદ્મલેશ્યા હોય. આગલ અનુત્તરવિમાનમુધીના દેવસ્થાનોમાં શુક્લલેશ્યા હોય.

૮ પૃથ્વી-જલ-વનસ્પતિમાં કાર્મગ્રન્થિકમતે બે અજ્ઞાન અને સૈદ્ધા-ન્તિકમતે ઔપશમિકદર્શનને વમતાં તથા તે ત્રણ દંડકોમાં ઉત્પન્ન થતાં-ઈશાનમુધીનાં દેવોને સ્વીકારેલ સાસ્વાદનદર્શનના યોગે અન્તર્મુહુર્ત કાલ સુધી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં બે જ્ઞાન પણ હોય.

તથા અવચૂર્ણિકારના સમયથી પશ્ચાદ્ધાવિસમયમાં ત્રિચમાન વૃત્તિકાર શ્રીરૂપચન્દ્રજી મહારાજ—જ-શ્રી હીરસૂરિજી મહારા-જના શિષ્ય ઉપાધ્યાય ભાનુચન્દ્રગણિના શિષ્ય ઉદયચંદ્રજીના શિષ્ય હતા.તેમણે વિક્રમ સંવત્ ૧૬૭૫ના જેઠ સુદ ૬ ગુરુવારે ૫૩૬ શ્લોક પ્રમાણ-અવચૂર્ણિને અનુસરનારે આ વૃત્તિ બનાવી. એમ પ્રશસ્તિ-

મા ક્યોકોદ્દાગ જણાય છે. જેમાંના કેરળાદિક કંડામ કરતીયજ્ઞદા ખો
 આ પ્રમાણે-- ૧-મધવના ૬ મહાદેવોની રચના ઈશ્વરે અને ૭-
 મા કેવલીમહાદેવની રચના મધવ ૮-૨-—શ્રીમતેજ્ઞપારામાને ૪-
 જ મંદાઓ પૈકી એક પણ મંદા ન હોય. કારણ-કર્મના સ્થોરમધ-
 જન્ય સંજ્ઞાઓ છે. તે સાથેપરત્તિક માવ સંવર્તને ન હોય. ૨-પ્રેતેવક
 અને અનુસારિમાનવામિ દેવો-ગામધ્યે છતાં પણ પ્રયોજનના અમાને
 ઉત્તરવૈક્રિય રચના ન કરે. ૪-દેવોનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર-ઉનાદમાં
 પતુરંગુલદીન સ્થાપોમન. કારણ-તેઓ જમીનથી ચાર ંગુલ
 અપૂરું રહે. તથા મનુષ્યો તેવા નહિ હોવાથી ચાર ંગુલ અધિક
 સ્થાપોમન પ્રમાણ ઉત્તરવૈક્રિય રચના કરે. ૫-મતાન્તરે-વાયુ મીનો-
 ને એક વૈક્રિય શરીરજ હોય પણ શ્રી અનુયોગદ્વાર કૃત્તિમાં કરેલ
 છે ૬-સંમૂર્ણિયમ વૈનેન્દ્રિયતિર્યચને સૈદ્ધાન્તિકમતે સેવાર્થસંદનન અને
 કાર્યવન્ધિકમતે છ પ સંપયજ હોય. ૭-પરમાધાર્મિક દેવોને એક
 કૃષ્ણ લેખ્યાજ હોય, ૮ શ્રવણ નેત્રને કામેચ્છા શેષવ્રણને મોગેચ્છા.
 ૯-જ્યાં કેવલ મનુષ્યોજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે એવા આનવાદિ દેવ-
 લોકના દેવો એકસમયમાં સંખ્યાતાજ વ્યથે તથા વપજે, કારણ—
 તેઓની ઉત્પત્તિ સંખ્યાતા એવા ગર્ભજ મનુષ્યોમાંજ હોઈ શકે છે.
 ૧૦-કર્મનાયોગે થોતાઓને કદાચ ઘોષ ન થાય તોપણ અનુગ્રહ-
 બુદ્ધિથી ઉપદેશકને ઘણી નિર્જરા પાવજ.

અનન્તર જણાવેલ કાર્યવન્ધિક અને સૈદ્ધાન્તિકના વે મતમે-
 દ પૈકી અમુકજ મત સાચો છે, એવો નિર્ણય છદ્મસ્થ જીવો ન કરી
 શકે. કારણ-એ મતમેદ વાચનામેદજન્ય છે. વાચના મેદ થવાનું કાર

૧ છે-શ્વયિક્ષાનવાલા પૂજ્યપાદ ત્રિકાલભાવિ સકલતીર્થપતિ
 પ્રદારાજાઓનો તો મૂલ્યથી એકજમત છે. કારણ-અહીંત અનન્ત
 તીર્થકરોમાંના એક પણ શ્રીમાન તીર્થકરમહારાજાએ અર્થદેશનાદ્વારા
 એવો શબ્દપ્રયોગ નથી કર્યો જે આ- પરમાણુ આદિ પદાર્થના

સ્વરૂપને હું પોતેજ પ્રતિપાદન કરું છું પરંતુ એજ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે—જેમ અતીત અનંતા તીર્થકરો જે પદાર્થભાવ જેવારૂપે પ્રરૂપ્યો અને ભાવિ અનંતા તીર્થકરો જે પદાર્થભાવને જેવારૂપે પ્રરૂપ્યો, તેનેજ અનુસરીને હું આ વિવક્ષિતપરમાણુ આદિ પદાર્થના સ્વરૂપને નિરૂપણ કરું છું. અને તેજ. હેતુથી અવિચ્છિન્ન પ્રમાવશાલિ-ત્રિકાલાવાધિત ભવોભવ ચાહના કરવાલાયક—જૈનેન્દ્રશાસનની લોકોત્તરતા સિદ્ધ થાય છે. જેમાં ત્રિકાલભાવિ સર્વધર્મોપદેશકોમાં પ્રરૂપણા ભેદ હોઈ શકેજ નહિ. એજ પ્રણાલિકાના વિરહથી અન્યદર્શનકારોને નિરૂપાયે કહેવું પડ્યું કે—

શ્રુતિર્વિભિન્ના સ્મૃતયો વિભિન્ના,
નૈકો મુનિર્યસ્ય વચ્ચઃ પ્રમાણં । (મતં ન ભિન્નમિત્યપ્યન્યત્ર)

ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયાં,

મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ ॥ ૧ ॥

કાલાન્તરે મૂર્ત્યાર્થવિષયક વિસ્મૃતિ આદિ હેતુઓના સંનિધાનથી વાચનાભેદ થયો. આ ભાવ હુંકામાં શ્રીજંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ ટીકામાં વર્ણવેલ છે. તેમજ પરોપકારધુરીણ આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ મહારાજાજી પણ શ્રી જ્યોતિષ્કરણ્ડક નામના પ્રકીર્ણકની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે— જૈનેન્દ્રશાસનભાવિ શ્રી સ્કન્દિલાચાર્યના સમયમાં પાંચમા દુઃખમ આરાના પ્રતાપે દુર્ભિક્ષકાલ પ્રવચ્યો. જેથી સાધુઓમાં સિદ્ધાન્તવાદનાદિ પ્રવૃત્તિ મંદ થવા લાગી. દુઃકાલ ચીત્યા વાદ સુખિક્ષકાલ સમયે ?—વલ્લભીપુર [વલ્લા) ૨—મથુરા એમ બે સ્થળે મંચ ભેગો થયો. જેમાં મૂર્ત્યાર્થની સંયોજનાના સમયે અતીત-દુઃકાલના પ્રતાપે મૂર્ત્યાર્થની વિસ્મૃતિ ચપ્પલી થોવાથી—વાચના-ભેદ થયો. તે અવસરે સંસારમાં અનન્નકાલ મુખી ભ્રમણકરાવનારી પ્રવચનાગાનનાથી મય પામનાર—કદાચદ્વરદિન—તથા અવ-

ધ્યાદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનરહિત—અને તેજ હેતુથી અમુકજ વાચનાપાઠ સત્ય છે. પવો નિશ્ચય કરવો અશક્ય જાણનાર સંઘનાયક પૂજ્યપાદ—શ્રી દેવજિગણિ સમાશ્રમણ મહારાજા વિગેરે આચાર્ય મહારાજાઓએ તે તે વાચનાઓના પાઠો પરસ્પર અવિસંવાદપણે સ્મરણને અનુસારે તદવસ્થાજ પુસ્તકારૂઢ કર્યા, જેથી આજ સુધી પણ તેજ પદ્ધતિ તદવસ્થામાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે જેમાં અવમાને આ બે અર્થમાં સત્ય અર્થ કયો ? તે કેવલિગમ્ય છે પવો ઉલ્લેખ દેલાય છે.

આ શ્રીદંડકપ્રકરણનો અનુવાદ—હૃદય શબ્દાર્થ માસ્તર. ચંદુલાલ નાનચંદે લલેલ છે. અને પ્રકરણના વિષયસ્ય-લોને સૈદ્ધાન્તિક સરલશૈલીએ સ્પષ્ટ વિવેચન દિપ્તિની યન્ત્રાદિ સાથે સમજાવનાર—મારા પરમોપકારિશિરોમણિ—ચારિત્રાદિ-ગુણોને વૃદ્ધિ પમાડનાર—ઉત્તમ વ્રહ્મચર્યાદિ લોકોચર સદ્ગુણોને ધારણ કરનાર—જંગમકલ્પવૃક્ષ—ફલિકાલે શ્રી ગૌ-તમ ગુરુસમાન—શ્રી જૈનેન્દ્રજ્ઞાસનતીર્થરક્ષણપરાયણ—પરોપકાર-શીલ—ભાવકરુણાજલનિધિ—પૂજ્યપાદ—પ્રાતઃસ્મરણીય—ભાવાચાર્ય પુરંદર—શ્રીસ્થાનાંગોક્ત પશ્ચાત્તિશયધારક—તપોગચ્છાચાર્ય શ્રીપરમ ગુરુવય શ્રીમદ્વિજયનેમિસૂરીશ્વરભગવત્પદ્મચૂર્ણચલનમોમણિ—સદાચારશીલવૈરાગ્યગુરુભક્તિપરાયણ, વાસીચંદનની માફક મધ્ય જીવોને શ્રુતાદિના અધ્યાપનાદિદ્વારા કૃતાર્થી બનાવનાર—મારા શ્રુતાદિપાઠક, મન્હુતિમાંનિધ્યકારક—પરમોપકારી ગીતાર્થમુલ્ય-મિદ્ધાન્નવાચસ્પતિ—ન્યાયવિશારદ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્વિજયોદયસૂરિજી મહારાજ છે. જેથી તેઓશ્રીનો આ અનહદ આભાર અનાગ્રહી-ગુણગ્રાહી મન્દરસિક મધ્યજીવોને અવિસ્મરણીય છે, પવને મધ્ય-જીવો આ સંઘના અધ્યપન—અધ્યાપન—પનન—અને નિદિધ્યામ-નશારાદંટકોનું ચપાર્થ સ્વરૂપ સમગ્રી. શુભ દંટકોને સુવર્ણની વેદી રુપાન, અને અશુભ દંટકોને લોહની વેદી સમાન ગણી, પોતાના

॥ ओ. अ. नमः ॥

॥ स्वपरसमपारीण-विभीषकारधुरीण-चाक्ष्णान्वित-तपोगन्धर्वगिति
आचार्यश्रीविजयनेमिसूरिसद्गुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथदंडकविस्तरार्थः ॥

॥ यन्त्रादिविभूषितः ॥

नत्वा श्रीमन्महावीरं, नेमिसूरिं गुहं तथा ।

दण्डकाख्यस्य शास्त्रस्य, विस्तरार्थं तनोग्रहम् ॥ १ ॥

अवतरण—आ पेंली गाथामां मंगलाचरण करवा पूर्वक
दंडकरूप पदवडे श्रीकृष्णभदेव वंगरे २४ भगवाननी स्तुति स्वरूप
दंडकप्रकरण अपरनाम विचारल्लत्रीशी अथवा लघुसंग्रहणि ग्रन्थ
सांभळ्यामां भव्योने सावधान करे छे. ?

नमिडं चउवीसजिणे-तस्सुत्तवियारलेसदेसणओ ।

दंडगणहिं ते चिय-थोसामि सुणेह भोभळा ? ॥ १ ॥

(संस्कृतानुवादः)

नत्वा चतुर्विंशतिजिनान-तन्मूत्रविचारलेखनतः ।

दंडकपदैः तांश्चैव स्तोत्रायामि शृणुध्वं भो भव्याः ? ॥ १ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

નમિડં—નમસ્કાર કરીને.
 ચડવીસ—ચોવીશ.
 જિણે—જિનેશ્વરોને.
 તસ્મુત્ત—તેમના સિદ્ધાંતનો.
 વિચાર—વિચાર—સ્વરૂપ.
 લેસ—લેશમાત્ર—કિંચિત્.
 દેસણઑ—દર્શાવવાથી.

દંડગપર્ણિ—દંડકનાં પદોવડે.
 તે—તેઓને (—શ્રીજિનેશ્વરોને)
 ચિય—નિશ્ચય.
 થોસામિ—સ્તવીશ.
 સુણેહ—સાંભળો.
 મો—હે.
 મવ્વા—મવ્યજનો !

ગાથાર્થઃ—ચોવીશ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કરીને તેમના સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ લેશમાત્ર દેખાડવા પૂર્વક (૨૪) દંડક+પદોવડે (—દંડકનાં સ્થાનવડે) નિશ્ચય તેમની (—જિનેશ્વરોની) સ્તુતિ કરીશ તે હે મવ્યો સાંભળો !

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગ્રંથમાં અભિધેય (—વિષય) ૨૪ પ્રશ્નની સ્તુતિ કરવાનો છે, હવે તે સ્તુતિ પ્રશ્નના ગુણનું વર્ણન—પ્રશ્નની કાર્યનું વર્ણન—પ્રશ્નનાં વચનોનું વર્ણન इत्यादि દ્વારા અનેક પ્રકારે પ્રશ્ન-સ્તુતિ થઈ શકે છે, ત્યાં આ ગ્રંથકર્તા ‘ગજસાર ગુનિ’ આ ઠેકાણે સિદ્ધાન્તરૂપ પ્રશ્નનાં વચનોના વર્ણનરૂપે પ્રશ્ન સ્તુતિ કરે છે, માટે મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે “ તસ્મુત્તવિચારલેસદેસણઑ—તેમના સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ લેશ માત્ર દેખાડવા પૂર્વક (ચોવીશ દંડકપદોવડે) હું તેમને સ્તવીશ. ” વળી એ પ્રમાણે જે સ્તવનાં કરવી તે પણ પહેલાં નમસ્કાર કર્યા વાદ થાય છે માટે પ્રથમમાં પ્રથમે “ ચોવીશ જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને ” એમ કહ્યું છે. ચાલુ પદ્ધતિ પણ એજ છે કે ભગવાનને પ્રથમ નમસ્કાર કર્યા વાદ તેમની સ્તુતિ વોળાય છે એજ પદ્ધતિ આ ગાથામાં દર્શાવી છે. હવે તેમના સિદ્ધાન્તનો વિચાર લેશ માત્ર દેખાડવાને જે સ્તવનાં કર-

વી છે, તે સિદ્ધાન્તનો વિચાર તો નયવર્ણનથી-નિલેપવર્ણનથી-
દ્રવ્યાનુયોગના વર્ણનથી-ગણિતાનુયોગના વર્ણનથી इत्यादि-અનેક
પ્રકારે થઈ શકે છે તો અહિં કયા પ્રકારનો વિચાર દર્શાવી સ્તવ-
ના કરવી છે? તે જણાવવાને માટે કહે છે કે-‘દંડગપર્ણિ’-દંડકનાં
૨૪ સ્થાન તે વડે સ્તવના કરવાની છે. અહિં જેટલા ભગવાનની
સ્તુતિ કરવી છે તેટલાં જ દંડકનાં સ્થાનો વડે સિદ્ધાન્તનું પણ કિં-
ચિત્ સ્વરૂપ દર્શાવવાનું છે. માટે હે ભવ્યો તમે સાંમઝો.

અર્થાત્ આ દંડક પ્રકરણ તે ૨૪ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપે ર-
ચાયલું છે, અને તે સ્તુતિ પ્રભુનાં ગુણ વગેરેની નહિ પણ પ્રભુનાં
સિદ્ધાન્તગત વચનોની છે.

ભરત અને ઐરવતક્ષેત્રમાં પ્રતિ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીમાં
૨૪-૨૪ જ તીર્થંકરો થાય છે માટે ચોવીશની સ્તવનાથી અતીત
અનાગત વર્તમાન તમામ ચોવીશીઓ (અનન્ત ચોવીશીઓ) ની
સ્તવના થઈ ! આ પ્રકરણમાં ફરેલી સ્તુતિ તે નમસ્કાર-આશીઃ-इ-
ત્યાદિ સ્વરૂપ કોઈ નહીં પણ વિજ્ઞાપનારૂપ છે, જે માટે પ્રકરણને અન્તે
પોતે જ ગ્રન્થકાર ‘ગજસાર મુનિ’ તે આજ્ઞા વ્યક્ત કરે છે. “દંડતિય
વિગ્દ મૃલદં, ઝદ્દ મમ દિત્ મુવસ્તપયં.”

॥ પ્રથમ ગાથા તાર્પર્યર્થિ. ॥

મંગલચરણ, દંડકપદે કરી અભિધેય, મહા પદે કરી ભવ્ય-
જીવ અધિકારી. મંવન્ધ તથા કલ્પ અર્ધપતિંગી મુનઃક્યાં છે. (૧)

અવતરણ—આ ગાથામાં પ્રકરણ વક્તવ્યનાનો ઉદ્દેશ કરવા
૨૪ દંડકનાં નામ દર્શાવે છે.

નેરડયા અમુરાઈ, પુટવાઈ વેન્દિયાદઓ ચેવ ।

ગપ્ભયતિગિયમણુસ્મા, ચંતર જોડસિય વેમાળી ॥ ૨ ॥

(संस्कृत-विश्वकोशः)

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः, संस्कृत-विश्वकोशः । ॥ २ ॥

॥ संस्कृत-विश्वकोशः ॥

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

संस्कृत-विश्वकोशः ।

॥ संस्कृत-विश्वकोशः ॥

॥ संस्कृत-विश्वकोशः ॥

નુકમ સર્વાર્થનો છે.) અર્થિ-૧૫ 'પરમાર્થમિકદંતો અમુરકુમાર-
નિકાપના છે. તથા 'પુદ્વાર્દ'—૧૫વીકાય વિગેરે ૧ દંડક તેનાં નામ
—૧૫વીકાય, અપ્કાય, અમિકાય, વાયુકાય, ને વનસ્પતિકાય
તથા 'વંદિયાદઓ'—૧૫વીકાયાદિ ૩ દંડક તેનાં નામ—૧૫વીકાય, ૧૫-
વીકાય, ને ચતુરિન્દ્રિય ૫ ૩ વિકલેન્દ્રિય પણ કહેવાય છે. તથા 'ગ-
ન્ધપતિરિય'—ગર્ભન નિર્ધનનો ૧ દંડક, તેમજ (ગન્ધય) 'મણુસ્તા'—
ગર્ભન મનુષ્યનો ૧ દંડક, તથા વ્યવ્તર ૮ પ્રકારના અપના ૧૬
પ્રકારના અપના ૧૦૫ પ્રકારના તેનાં નામ—ભૂત-પિશાચ-યક્ષ
--રાક્ષસ-કિન્નર-કિંપુરુષ--મહોરગ--ને ગંધર્વ ૫ આઠ મૂલ્યવ્યવ્તર
છે, તથા વ્યવ્તરની ધીની વાણવ્યવ્તર નામની જાતિના પણ ૮ ભેદ
છે તેનાં નામ—અણવપ્તિ--વણવપ્તિ--કપિવાદિ--ભૂતવાદિ--કંદિત--
મહાકંદિત--કોદંટ--ને પતંગ ૫ પ્રમાણે ૮ મઝી ૧૬ પ્રકારના
વ્યવ્તર કયા, અને ૫ સર્વના ઉત્તરભેદ મઝીને ૧૦૫ પ્રકારના વ્ય-
વ્તર દેવો છે તેનાં નામ—

૧૦ કિન્નર.	૧૦ કિંપુરુષ.	૧૦ મહોરગ.	૧૨ ગાંધર્વ.
૧ કિન્નર	૧ પુરુષ	૧ મુજગ	૧ શાહા
૨ કિંપુરુષ	૨ સત્પુરુષ	૨ મોગશાલી	૨ હહ
૩ કિંપુરુષોત્તમ	૩ મહાપુરુષ	૩ મહાકાય	૩ તુંવર
૪ કિન્નરોત્તમ	૪ પુરુષવૃષભ	૪ અનિકાય	૪ નારદ
૫ હૃદયંગમ	૫ પુરુષોત્તમ	૫ સ્કંધશાલી	૫ કૃપિવાદિક
૬ રૂપશાલી	૬ અતિપુરુષ	૬ મનોરમ	૬ ભૂતવાદિક
૭ અનિન્દિત	૭ મન્દેવ	૭ મહાવેગ	૭ કાદંબ
૮ મનોરમ	૮ મરુત	૮ મહેશ્વર	૮ મહાકાદંબ

૧. અંબ અંબગીવ-શયલ દયામ-ગૌર-ઉપરીર-અમિપત્ર-ધનુ-
કુંભ-મહાકાલ-કાલ-ચૈત્રણી ધાતુક-મહાધોષ-ગરુડ-૫ ના-
મના ૧૫. પરમાર્થમિક દેવો અમુરકુમાર નિકાપના છે.

१ रतिप्रिय १० रतिश्रेष्ठ	१ मेरुप्रभ १० यशस्वत्	१ मेरुकान्त १० भास्वन्त	१ रैवत १० विश्वावसु ११ गीतरति १२ गीतयश
१३ यक्ष.	७ राक्षस.	९ भूत.	१६ पिशाच
१ पूर्णभद्र २ शाणिभद्र ३ श्वेतभद्र ४ हरिभद्र ५ सुमनाभद्र ६ व्यतिपाति- कभद्र ७ शुभद्र ८ सर्वतोभद्र ९ मनुष्ययक्ष १० वनाधिपति ११ वनाहार १२ रूपयक्ष १३ यक्षोत्तम	१ भीम २ महाभीम ३ विघ्न ४ विनायक ५ जळराक्षस ६ राक्षसराक्षस ७ ब्रह्मराक्षस	१ सुरूप २ प्रतिरूप ३ अतिरूप ४ भूतोत्तम ५ स्कंदिक ६ महास्कंदिक ७ महावेग ८ प्रतिच्छन्न ९ आकाशग	१ कुष्माण्ड २ पटक ३ जोष ४ आन्हक ५ काल ६ महाकाल ७ चोक्ष ८ अचोक्ष ९ तालापिशाच १० मुखरपिशाच ११ अधस्ताख १२ देह १३ महादेह १४ महाविदेह १५ तृणिक १६ वनपिशाच

तथा १० निर्दग्धभृङ्गक नामना व्यन्तर-

जातिना देव ते तेनां नाम—अन्नभृङ्गक-पानभृङ्गक-वस्त्रभृङ्गक-वे-
रभृङ्गक-शय्याभृङ्गक-पुष्पभृङ्गक-फलभृङ्गक-पुष्पतलभृङ्गक-वि-
शाभृङ्गक-ने अन्नभृङ्गक १० प्रकाशना देवो नीच्छायांकमां

१ भीमकालाशयकाले देह-महादेह ने विदेहपूवक १६
पिशाच कालाशय के, अने श्रीनारायण भाष्यमां देहने महावि-
देह १० दे भृङ्गक १० पिशाच कालाशय के

चित्र-विचित्र-यमक-समक-कंचनगिरि-वैताढ्य वक्षस्कार वि-
गेरे वर्तुलोમાં વસે છે અને અન્નાદિ પદાર્થોમાં રસાદિકની હીનાધિ-
ક્તા કરવાની જૂંમના-ચેષ્ટાવાળા હોવાથી તિર્યગ્જૂંમક કહેવાય
છે. એ પ્રમાણે (૧૦-૧૦-૧૦-૧૨-૧૩-૭-૯-૧૬-૧૦)
ઉત્તરમેદો ૯૭ તથા ૮ મૂલમેદો મળી ૧૦૫ પ્રકારના વ્યન્તર
દેવો કથા. તથા ૫ પ્રકારના અથવા ૧૦ પ્રકારના જ્યોતિ-
ષી દેવો છે તેનાં નામ—ચંદ્ર-સૂર્ય-ગ્રહ-નક્ષત્ર-ને તારા એ ૫ મૂલ
જ્યોતિષી દેવો છે, તે પણ દરેક ૨૧૧ દ્વીપમાં ચર-ચાલતા છે, ને
૨૧૧ દ્વીપ વહાર સ્થિર છે. માટે ચર અને સ્થિર એ બે મેદવડે ગુણતાં
૧૦ મેદ તથા. દરેક ચંદ્ર ઇન્દ્રની આજ્ઞામાં રહેનાર અને પાછલ
પાછલ ચાલનાર અથવા સાથે રહેનાર દરેક ચંદ્રના ૮૮ ગ્રહ-૨૮
નક્ષત્ર-ને ૬૬૯૭૫ કોટા કોટિ તારા છે, અને સર્વ ચંદ્ર તથા સર્વ
સૂર્ય અસંખ્ય અસંખ્ય છે. હંતાં જાતિમેદે ૫ અથવા ૧૦ ગણાય છે.
પુનઃ એ ૮૮ ગ્રહ વિગેરે જે ચંદ્રનો પરિવાર થયો તેજ સૂર્યનો પરિ-
વાર પણ છે, પરન્તુ સૂર્ય ઇન્દ્રનો પરિવાર જુદો નથી, અર્થાત્ એક
જાતના પરિવાર ઉપર બે ઇન્દ્રોની આજ્ઞા છે, અથવા બે ઇન્દ્રોનો
મેદો એકજ પરિવાર છે. તેમાં પણ સૂર્ય ઇન્દ્ર કરતાં ચંદ્ર ઇન્દ્ર મોટો
મહાદિકને પુન્યવાન, શલવાન ગણાય છે, માટે મામાન્ય રીતે ગ્રહાદિ
ચંદ્રનો પરિવાર છે એમ વિશેષ પ્રસિદ્ધિ છે.

તથા 'પ્રેમાણો'—વૈમાનિક દેવોના મૂલ કલ્પ અને કલ્પાગીત એમ
બે મેદો છે, ઉત્તરમેદો ૨૬ અથવા ૩૮ મેદ છે—તેમાં ૧૨ કલ્પ ને
૧૪ કલ્પાગીત દેવો મળે ૨૬ મેદનાં નામ—

૧૨ કલ્પ.

- ૧ સૌધર્મ.
- ૨ ईशान.
- ૩ સનતકુમાર.
- ૪ માહેન્દ્ર.
- ૫ વ્રહ્મ.
- ૬ લાંતક.
- ૭ શુક્ર.

૧૪ કલ્પાતીત.

- ૧ સુદર્શન.
- ૨ સુપ્રતિવિહ.
- ૩ મનોરમ.
- ૪ સર્વભદ્ર.
- ૫ વિશાલ.
- ૬ સુમન.
- ૭ સૌમનસ.

કહે
દેવો
(આ ૨ પ્રેક્ષક વાય છે.)

૮ સહસ્રાર.

૯ આનત.

૮ પ્રિયંકર.

૯ આદિત્ય.

૧૦ પ્રાણત.

૧૧ આરણ.

૧૨ અચ્યુત.

૧ વિજય.

૨ વૈજયંત.

૩ જયન્ત.

૪ અપરાજિત.

૫ સર્વાર્થસિદ્ધ.

(આ પાંચ અનુત્તર વિમા
નવાસીદેવો કહેવાય છે.)

તથા વ્રહ્મદેવલોકને અન્તે રહેનાર ૯ લોકાન્તિક દેવો છે
તથા ૩ કિલ્બિષિક દેવો છે, તે આ પ્રમાણે—

૧. લોકાન્તિક.

૩ કિલ્બિષિક.

૧ મારસ્વત.

૧ સૌધર્મ અને ईशान—

૧ લોકાન્તિકતા સર્વ દેવો ૨૪૪૫૫ ને મતાન્તરે ૨૨૬૩૭૭
છે. તે સર્વે ઇકાદશી અથવા મતાન્તરે ૭-૮ અથવા ત્રીજા
દેવલોકતા ધોજા પાથકે આઠ કુળનાર્જીઓના મધ્યમાં રહેલા
નવ વિમાનોમાં રહેલા છે.

२ आदित्य.

३ वनि.

४ अक्ष.

५ गर्दभ.

६ तुषित.

७ अद्यावाप.

८ मल.

९ अरिष्ट.

कल्पनी नीचे रहेनारा.

२ सनत्कुमार अने माहेन्द्र

कल्पनी नीचे रहेनारा.

३ लांकक कल्पनी नीचे रहेनार.

ए प्रमाणे २६ अने १२ मळीने वैमानिकता ३८ मेद पण थाय छे. संव देव संख्या.

१० भुवनपति

१५ परमाधामी

१०५ व्यन्तर

१० ज्योतिषी

३८ वैमानिक

ए प्रमाणे “श्री द्रव्यलोकप्रकाशमां” देव-
ना मेद १७८ गणाव्या छे ते प्रमाणे अही
पण गणाव्या.

१७८ (इति चतुर्विंशति दंढकमेदप्रमेदवर्णनम्.)

शंका—आ २४ दंढकोमां ७ नारकीनो भेगो १ दंढक ग-
ण्यो अने १० भुवनपतिना जुदा जुदा १० दंढक गण्या तेनुं कार-
ण थुं ? तथा सम्मूर्च्छिम निर्घष अने सम्मूर्च्छिम मनुष्यनो दंढक
केम न गण्यो ?

उत्तर—आ दंढकप्रकरणना रचनार ग्रन्थकारे दंढकनी सं-
ख्या सिद्धान्तने अनुसारं राखी छे, अने सिद्धान्तोमां सर्वत्र पू-
र्वीकृति रीतेन संख्या गणानी छे, तेनुं यथार्थ कारण श्री बहुश्रुत-
गम्य छे, परन्तु प्रायः एम समजाय छे के संख्या बांधवी ए वक्ता-
नी इच्छाने आधीन छे माटे सात नारकीनो एकज ने १० भुवन०

ના ૧૦ દંડકની સંખ્યા રાખી અને સમ્મૂઁ તિર્યંચ તથા સમ્મૂઁ મનુષ્યને કંડક વચ્ચે તિર્યંચ-તથા મનુષ્યના દંડકમાં અંતર્ગત કરેલ છે. છતાં દરેક દ્વાર વર્ણન પ્રસંગે હું એ વચ્ચે ભેદમાં પણ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી રીતે જુદો દ્વારાવતાર કરીશ.

તથા જેને ત્રિપે જીવ સ્વકૃતકર્મનો દંડ પામે તે 'દંડક' કહે-

૧. પૃથક્કારક સરખો પાઠ જેની અંદર આવે તે દંડક કહેવાય છે. જેમ ' ઉચ્ચ, નચ્ચ, ણચ્ચ, વચ્ચ, મચ્ચ' इत्यादि ગતો ' એ દંડક ધાતુ કહેવાય છે. તેમ પ્રાયઃ સાતે નરકમાં સરખા પાઠ આલાવા ' નેરદ્યા ' શબ્દે કરી સિદ્ધાન્તોમાં ઘણું કરી દેવાય છે. માટે તે એક દંડક જાણવો અને દશ ભુવનપતિઓમાં ઘણું કરી ' અસુરકુમારા ' ' જાવ થણિયકુમારા ' इत्यादि શબ્દો વડે અલગ અલગ આલાવાઓ સૂચવ્યા છે. માટે તે દશ દંડકો સમજાય છે. તેજ રીતે પૃથક્કારના અધિકારમાં ઘણે ભાગે ' પુઠ્ઠવિકાશ્યા ' इत्यादि શબ્દો વડે અલગ અલગ આલાવાઓ આવે છે. માટે તેના પાંચ દંડકો અલગ જણાય છે. વઢી ગુરુસમ્પ્રદાયથી એ પણ એક હેતુ સમજાય છે જે રત્નપ્રભા તથા શર્કરાપ્રભાની વચ્ચે તેના આધાર ભૂત ઘનોદધિ-ઘનઘાત-તનુઘાત આકાશનું અન્તર છે પણ અસુરકુમાર અને નાગકુમારની વચ્ચે જેમ નરકના પાથડાનું અને નારકી જીવોનું અન્તર છે તેવું કોઈ અન્તર નથી તેવીજ રીતે સાતે નરકમાં પણ એક વીજાની વચ્ચે વીજું કોઈ અન્તર નથી માટે તે સાતે નારકીના જીવો અવ્યવહિત ગણાય છે. જેથી તેઓનો એક દંડક છે. અને ભુવનપતિમાં એક વીજાની વચ્ચે નરકના પાથડાનું અન્તર હોવાથી દરેકના અલગ અલગ મઢી દશ દંડકો જાણવા. આજ કારણથી વ્યન્તરોના અનેક પ્રકારો હોવા છતાં પણ તેમાં એક વીજાને અન્તર નહીં હોવાથી એકજ દંડક છે. તેમજ વૈમાનિકીના કલ્પ-કલ્પાતીત-લોકાન્તિક-કિલ્લિષ્ઠિક इत्यादि અનેક ભેદો હોવા છતાં પણ અન્તરનો અભાવ હોવાથી તે વૈમાનિક એકજ દંડક કહેવાય છે. (સુ. ચ. સે. ડ. ડ. ગ.)

बाय, अथवा दंढक शब्द ते ते जीवोनो समुदाय ग्रहण करवा मोटे छे (एम श्रीदंढकवृत्तिमां कहुं छे.)

पुनः आ प्रकरणमां सूक्ष्म अने अपर्याप्त जीवोनो अधिकार पण प्रायः नथी—(श्रीदंढक वृत्तिः)

अवतरण—आ वे गाथाओमां (२४ दंढक उपर उतारवा) मोटे २४ द्वारनां नाम कहेवाय छे.

संखिन्नयरी उ इमा, सरीरमोगाहणा य संघयणा ।
सन्ना संठाण कसाय, लेसिन्दिय दुसमुग्धाया ॥३॥
दिट्ठी दंसणनाणे, जोगुवओगोववाय चवणठिई ।
पज्जत्ति किमाहारे, सन्निगइ आगई वेण ॥४॥

(संस्कृतानुवादः)

संक्षिप्ततरा न्वियं, शरीरमवगाहना च संघननानि ।
संज्ञासंस्थानकपाय—लेश्येन्द्रियद्विगमुद्घाताः ॥ ३ ॥
रट्टिर्दर्शनं ज्ञानं, योग उपयोग उपयानश्च्यवनं स्थितिः ।
पर्याप्तिः किमाहारः, संनिर्गन्तिगगनिर्वेदः ॥ ४ ॥

॥ शब्दायः ॥

संखिन्नयरी—अति संक्षेपवादी.	संघयण—संघयण (६)
उ—बली.	सन्ना—संज्ञा (४)
इमा—आ (२४ द्वाररूपसंग्रहणी.)	संठाण—संस्थान (६)
सरीरं—शरीर (५)	कसाय—कषाय (४)
ओगाहणा—अवगाहना.	जेंस—लेस्या (६)

ઇન્દ્રિય-ઇન્દ્રિય (૬)

દુસમુદ્યાયા-વેસમુદ્યાત.

દ્રિદ્ધિ-દ્રષ્ટિ (૩)

દેસણ-દર્શન (૪)

નાણે-જ્ઞાન (૮)

જોગ-યોગ (૧૫)

ઉવઓગ-ઉપયોગ (૧૨)

ઉવવાય-ઉપપાત-(જન્મ).

ચવણ-ચ્યવન-(મરણ).

દિર્ઘ-સ્થિતિ-(આયુષ્ય)

પજ્જતિ-પર્યાસિ (૬)

કિમાહારે-કઈ દિશિનો આદાર?

સન્નિ-સંજ્ઞા (૩)

ગઈ-ગતિ.

આગઈ-આગતિ.

વેણ-વેદ (૩)

ગાથાર્થઃ—અતિ સંક્ષેપવાળી (૨૪ દ્વારરૂપ સંગ્રહણી) આ (પ્રમાણે છે.)—શરીર-અવગાહના-સંઘયણ-સંજ્ઞા-સંસ્થાન-ક-પાય-લેહ્યા--ઇન્દ્રિય--વે સમુદ્યાત--દ્રષ્ટિ-દર્શન-જ્ઞાન--અજ્ઞાન--યોગ--ઉપયોગ--ઉપપાત--જન્મ--મરણ--આયુષ્ય-પર્યાસિ--કઈ દિશિ-નો આદાર--સંજ્ઞિપણું--(સંજ્ઞા)--ગતિ--આગતિ--અને વેદ (૧ ૨૪ દ્વાર છે.)

વિસ્તરાર્થઃ—૨૪ દંડકોમાં ૨૪ દ્વારોનો અવતાર માત્ર ૪૪ ગાથામાંજ કરેલો હોવાથી 'સંસ્થિતયરી ઉ ઇમા'—આ ૨૪ દ્વારરૂપ સંગ્રહણી--(સંગ્રહનું સ્ત્રીલિંગ સંગ્રહણી) અતિ સંક્ષિપ્ત છે. તે ૨૪ દ્વારોનું કિંચિન્ મ્વરૂપ કહેવાય છે.

॥ ૧ શરીરદાર. ॥

ઝીર્યતે-વિનાશ પામે તે શરીર પાંચ પ્રકારનાં છે. તે આ પ્રમાણે—? ઉદાર--(વિગાઢ-પ્રધાન) ગુણવાળા પૈવા શ્રી ની-ર્ધકર-ગણધર--મર્વત-મર્વ વિગતિ-ચક્રવર્તિ-વામુદેવ-પ્રતિવામુદેવ

૧ મુલ્ય ગાથામાં, અજ્ઞાનદાર કહ્યું તથા કારણકે, જ્ઞાનદાર-માં અજ્ઞાનદારને અત્યંત મળેલ છે તે અત્યંત અજ્ઞાનદારને સુદુ પાડેલા પ્રતિ-૨૬ ડાર થાય

—वज्रदेव—इत्यादिने प्राप्त वस्तु होवाची, अथवा मोक्षगुण उदारगुण अथवा अनंत लम्बिरूप उदारगुण ए शरीर बदेअ प्राप्त वस्तु हो-
वाची अथवा उदार एटले स्थूल शुद्धलोकुं घनेलुं निर्पेव—अने म-
नुष्योर्नु शरीर औदारक कहेवाय छे. ?

२ तथा विविधप्रकारनी क्रियाभोवाळुं एटले एक होइने
अनेक थाय, अनेक होइने एक थाय, भूमिचर होइने आकाशचारी
थाय, आकाशचारी होइने भूमिचारी थाय, नाना होइने मोटा
थाय, मोटा होइने नाना थाय, हलकुं होइने भारी थाय, ने मारी
होइने हलकुं थाय, दृश्य होइने अदृश्य थाय, अने अदृश्य होइने
दृश्य थाय इत्यादि अनेक प्रकारनी क्रियावाळुं अथवा शक्तिवाळुं
जे शरीर ते वैक्रियशरीर सर्वदेव—सर्वनारक—केटलाएक गर्भज म-
नुष्य—केटलाएक गर्भजतिर्येच अने केटलाएक वादरपर्याप्ता वायु-
कायने होय छे. २

३ आमर्षोपधि आदि लब्धिवाळा १४ पूर्वधर मुनि महारा-
ज श्रीजिनेश्वरनी क्रब्धि देखवाने अथवा सूक्ष्मशंकानुं निराकरण
करवाने १ हाथ प्रमाणनुं नवुं शरीर बनावी श्री विहरमान तीर्थकर
पासे मोकले ते 'आहारक शरीर कहेवाय. आ शरीरना परमाणुओ
वैक्रिय शरीरना परमाणुओधी तदन भिन्न तथा सूक्ष्म होवाची
अने केटलाएक गुण वै० शरीरधी जुदा होवाची ए शरीर वैक्रिया-
वर्तन न गणाय.

४ आहार पचाववामां, तेजोलेश्या मूकवामां, ने शीतलेश्या

१. आमा भयमां वर्ततां चारयार आहारक शरीर बना-
ये एक भयमां उग्रदृष्ट ये चारज बनाये. आहारक शरीरनां
जघन्य दिग्दृष्टाल १ समय, उग्रदृष्ट छ मास अथवा मतान्तरे
वर्गपृथक्स्थ दिग्दृष्टाल छे.

મૂકવામાં જે કારણરૂપ શરીર તે તૈજસ શરીર સર્વ સંસારી જીવને હોય. ૪

૫ કર્મપુદ્ગલોથી બનેલું તે કાર્મણ શરીર, કેટલાક આઠ કર્મ પરમાણુઓના સમુદાયરૂપ—(૧૫૮ પ્રકૃતિયોના સમુદાય)ને કહે છે. પણ તે યોગ્ય સમજાતું નથી. કારણ કાર્મણ શરીર નામ કર્મના ભેદરૂપ, વોરને કુંડાની જેમ સર્વ કર્મનો આધાર છે. તે કાર્મણ શરીર પણ સર્વ સંસારી જીવને હોય છે. આ શરીર જીવને પરભવમાં લઈ જનાર હોય છે. ૫ ॥ઈતિ પ્રથમં શરીરદ્વારમ્॥૧॥

॥ ૨ અવગાહનાદ્વાર. ॥

કયા જીવનું શરીર કેટલું મોટું હોય, એમ કહેવું તે અવગાહનાદ્વાર કહેવાય. ॥ ઇતિ દ્વિતીયમવગાહનાદ્વારમ્ ॥ ૨ ॥

॥ ૩ સંઘયણદ્વાર. ॥

હાડકાના સમૂહનું વંધારણ તે સંઘનન કહેવાય. તેના ૬ ભેદ આ પ્રમાણે—? સંધિને સ્થાને હાડકા બે છેડા એક ધીજાને પરસ્પર આંટી મારીને વાંદરીના વચ્ચાની પેઠે વઝગી રહેલા હોય, ને તે બન્ને છેડા ઉપર મધ્યમાં હાડકાના પાંદા વીંટાયલો હોય, અને તે ઉપરથી ચારે અંગને એટલે પ્રથમ પાટાને, તેની નીચે સંધિગતહાડકે, તેની નીચે સંધિગત ધીજા હાડકે, ને તેની નીચે પાટાને

૧. સર્વ શરીરની ઉત્પત્તિમાં. મહાન્તર જવામાં. પ્રથમ મ-મયે આદ્યાર પુરેલો લેવા વિગેરેમાં કારણરૂપ છે.

(ए. धामने) येदीने हाटकानी खीली आरपार नीकळी होय, एवा मकारानी मंथीना हाटकानी बनवुनानुं नाम वज्रवर्मनारायण (-वज्र-खीली, कपधम-पाटी, नारायण-मकरबंध) संहनन कहेवाय. १

२. हाटकानी खीली गिवाय पूर्व कडेली मंथिमतहादनी मतनु-ताइ, के जेमां कपधम-पाटी, ने नारायण-मकरबंध वेत होय ते कपधमनाराय संहनन कहेवाय. २

३ पूर्वोक्त रीते एकली मकरबंध होय ते नारायण संहनन. ३

४ पूर्वोक्त मकरबंध हाटकानां वन्ने छेदाना परस्पर इतो तेम नहिं होवां मात्र एक छेदो बीजा छेदाने मकरबंध रीते वळ-गेळो होय ने बीजो छेदो सीधो होय, तथा तेना मध्यमांघी हा-ट खीली पण आरपार यइ होय तो तेवी संधि रचनानुं नाम अर्ध नारायण कहेवाय. ४

५ तथा हाटना वे छेदा एक उपर एक सीधा चढेला होय ने वज्रमां खीली आरपार यइ होय तो तेवी संधिरचनानुं नाम बीलिका संहनन कहेवाय. ५

६ तथा हादनो एक छेदो खोभण (-संज्ञ खाडा) वालो होय अने तेमां हादनो बीजो छेदो अटकीने रहेलो होय, तेवी संधिर चनानुं नाम छेदपृष्ठ संहनन कहेवाय, आ संहननमां वे छेदा सा-मासामी आवीने स्पर्शला होय पण एक बीजापर चढेला होना नथी, अने खीली होती नथी पाटे कोइ हाडने खेचेतो खोभण-मांघी बहार नीकळी जतां “ हाटकं उतरी गयुं ” कहेवाय अने वे हाटकांने एवा मकारनो आंचको लागतां खोभणमांघी नीक-ळी एक बीजापर चढी जाय त्यां “ हाटकं चढी गयुं ” कहेवाय. तथा तैलादि मसळ्यारूप सेवा वडे आर्त्त एतले पीडायलुं (-ते वडे इष्ट रतेनामं) होवाधी एनुं बीजुं नाम सेवार्त्त पण छे. ६ “संह-

ન્યન્તે-દૃઢીક્રિયન્તે શરીરપુદ્ગલા યેન તત્ અથવા સંહન્યન્તે સંહતિ (શક્તિ) વિશેષં પ્રાપ્યન્તે શરીરાવસ્થાવયવા યેસ્તાનિ સંહનનાનિ” (—જેનાવડે શરીર પુદ્ગલો સંહન્યન્તે એટલે દૃઢ કરાય અથવા જેના વડે શરીરમાં રહેલા અવયવો શક્તિ વિશેષ પામે તે સંહનન એવો વ્યુત્પત્ત્યર્થ છે.) ॥ इति तृतीयं संहननद्वारम् ॥ ૩ ॥

॥ ૪ સંજ્ઞાદ્વારમ્. ॥

જેના વડે ‘સંજ્ઞાનાતિ’ એટલે જાણે છે તે સંજ્ઞા તે જ્ઞાનરૂપ અને અનુભવરૂપ એમ બે પ્રકારની છે ત્યાં મતિ—શ્રુત—ઇત્યાદિ આઠ જ્ઞાનરૂપ સંજ્ઞા છે, અને બીજી અજ્ઞાતા વેદનીયાદિકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી આહારાદિકની અભિલાષાત્મક અનુભવરૂપ સંજ્ઞા ૪-૧૦-ને ૧૬ પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે—

૧ ક્ષુધારૂપ અજ્ઞાતા વેદનીયકર્મના ઉદયથી આહાર ગ્રહણની જે ઇચ્છા તે આહારસંજ્ઞા.

૨ ભયમોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ ત્રાસ ઉપજવારૂપ તે ભયસંજ્ઞા.

૩ વેદ મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ વિષયાભિલાષ તે મૈથુનસંજ્ઞા.

૪ લોભ મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ તૃષ્ણા તે પરિગ્રહસંજ્ઞા.

এ চারে সংজ্ঞাও সর্ব সংজ্ঞি জীবোনে প্রগট অনুভবরূপ છે અને એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ અસંજ્ઞિ જીવોને અસ્પૃષ્ટ અનુભવરૂપ છે. તથા ए चार संज्ञाओंમાં चार कपायरूप ૪ સંજ્ઞાઓ અને લોક તથા ઓષ

संज्ञा मेलवतां १० संज्ञाओं पण कही छे. त्यां मतिज्ञानावरणना भयोपशमयी शब्द अने अर्थना विषयवाली सामान्य अवबोधरूप क्रिया ते ओघसंज्ञा १ अने शब्द तथा अर्थनो विशेषावबोधक्रिया ते लोकसंज्ञा, २ (इति प्रव० सारो० वृत्ति). अथवा दर्शनोपयोग ते ओघसंज्ञा अने ज्ञानोपयोग ते लोकसंज्ञा (इति ठाणांग वृत्ति.) अथवा वल्लीनुं जमीन छोडीने भीत बंटी या वृक्ष इत्यादि पर चढ्युं इत्यादि ओघसंज्ञा, अने पुनरहितने सद्गति न होय, कृतरा ते यक्ष छे, ब्राह्मण ते देव छे, कागडा ते पूर्वज छे, मयूरीने मोरनी पांखना वायुयी अथवा मयूरनां आंगु चाटवायी गर्भ रहं छे इत्यादि लोकोप स्वच्छंदमति कल्पनायी उपनायेली कल्पनाओ ते लोकसंज्ञा (इति आचारांग वृत्ति). ए १० संज्ञाओं फटी.

तथा मोह-धर्म-मुख-दुःख-जुगुप्सा-ने शोक ए ६ संज्ञाओं श्री आचारांगजीमां कहेली होवायी पूर्वोक्त १० साथे मेलवतां १६ संज्ञाओं पण याय. जीव जे संज्ञी अथवा असंज्ञी कहेवाय छे ते ए ४-१० या १६ संज्ञाओंवटे नहि, पण आगळ कहेवाती दीर्घकालिकी आदि संज्ञाओंवटे संज्ञि असंज्ञिपणु कहेवाय छे.

एवंन्द्रिय जीवोमां घादर मन्येकवनस्पतिने अंगे १० संज्ञाओं लिगरूपे नीचे प्रमाणे कही छे—

१ वृक्षने जळनो आहार होय छे माटे एवंन्द्रियने आहारसंज्ञा.

२ पल्लालु नामनी वनस्पतिने हाथ अडाडवा नश्य तो सं. पोचाइ जाय छे माटे एवंन्द्रियने भयसंज्ञा.

३ चूल्ही पोताना तंबुओंवटे वृक्षने बींटी केछे नेधी ते एवंन्द्रियने परिग्रहसंज्ञा.

४ कुत्तरव नामनुं वृक्ष ओना आर्जिनवरटे फलीभूत याय छे माटे एवंन्द्रियने मृगुनसंज्ञा.

૫ કોકનદ નામનો કંદ હુંકારો કરે છે માટે ક્રોધસંજ્ઞા.

૬ રુદંતી વેલના રસના સ્પર્શથી સુવર્ણસિદ્ધિ થાય છે, અને તે વેલમાંથી રસનાં ટપકાં ઝરતાં રહે છે, જે પરથી માનસંજ્ઞાનું અનુમાન થાય છે. અર્થાત્ હું હોતે છતે જગત્માં ગરીબાઈ કેમ હોય? એવા અભિમાનથી આંસુ ટપકાવે છે એ હેતુથી માનસંજ્ઞાનું અનુમાન થયેલું છે.

૭ વેલહી પોતાનાં ફળોને ઢાંકી દે છે માટે માયાસંજ્ઞા.

૮ બીલી અથવા ધોળો સ્વાસર પ્રાયઃ દાટેલા નિધાન ઉપર ઊગે છે અને પોતાનાં મૂળ તે નિધાનપર ફેલાવી વીંટી લે છે માટે લોભસંજ્ઞા.

૯ કમળો રાત્રે સંકોચ પામે છે માટે લોકસંજ્ઞા.

૧૦ વેલહી જમીનમાર્ગ છોડીને ભીંત યા વૃક્ષપર ઉર્ધ્વ ચઢે છે. માટે ઓઘસંજ્ઞા.

એ પ્રમાણે વાદર વનસ્પતિને ૧૦ સંજ્ઞાઓનાં લક્ષણ કહ્યાં, અને તે પ્રમાણે બીજા દરેક જીવોમાં કોઈમાં સ્પષ્ટ તો કોઈમાં અસ્પષ્ટ પણ એ સંજ્ઞાઓ રહેલી છે. (૪) ॥ઈતિચતુર્થ સંજ્ઞાદ્વારમ્॥૪॥

॥ ૫ સંસ્થાનદ્વારમ્ ॥

સામુદ્રિકશાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણસહિત વા પ્રમાણરહિત અવયવોની રચનાથી થયેલો શરીરનો શુભાશુભ આકાર તે સંસ્થાન કહેવાય. તે ૬ પ્રકારનાં છે, તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

૧ શરીરના સર્વ અવયવો પ્રમાણસર હોય તે સમચતુરસ્ર સં-

स्थान કહેવાય. આ સંસ્થાનવાળો મનુષ્યે પર્યકાસને બેઠેલ હોયતો તેના ઢાંચા ઢીંચળથી જમણા સ્થાન સુધીનું માપ, જમણા ઢીંચળથી ઢાંચા સ્થાન, અને પર્યકાસનના મધ્યથી નાસિકાગ્રસુધીનું માપ એક સરસું હોય છે માટે સમ-સરસા છે. ચતુઃ-(બે સ્થાને બે ઢીંચળરૂપ) ચારે અક્ષ સૂના તે જેમાં તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય.

૨ તથા ન્યગ્રોધ ઇટલે વડની પેઠે નાભિથી ઉપરના અવયવો પ્રમાણસર હોય ને નાભિથી નીચેના અવયવો પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક હોય તે ન્યગ્રોધ સંસ્થાન.

૩ તથા આદિ ઇટલે પગના તલ્લીયાથી નાભિ સુધીના પ્રથમ અંગાર્થના અવયવો પ્રમાણસર હોય ને ઉપરના અવયવો પ્રમાણ રહિત હોય તે સાદિ સંસ્થાન (અર્થ કેટલાએક આ સંસ્થાનને સા-ચિ ઇટલે શાલ્મલી વૃક્ષ સરસા આકારવાળું એમ પણ કહે છે.)

૪ મસ્તક-ગ્રીવા-હાથ-ને પણ ૫ અંગ પ્રમાણ સર હોય અને શેષ અવયવો પ્રમાણ વિનાના હોય તે ચામનસંસ્થાન.

૫ મસ્તક-ગ્રીવા-હાથ-ને પણ ૫ અંગ પ્રમાણરહિત હોય અને ધીજા અવયવો (પ્રાયઃ) પ્રમાણ સર હોયતો કુલ્જસંસ્થાન.

૬ પ્રાયઃ સર્વ અવયવ પ્રમાણ રહિત હોય તે કુંડલકમંસ્થાન ॥
इति पञ्चमं संस्थानद्वारम्. ॥ ५ ॥

॥ कपायद्वारम्. ॥

કપ ઇટલે સંસારનો આય ઇટલે લામ જેનાવડે થાય તે ક-પાય કહેવાય. તે ગ્રોધ-માન-માયા-ને ગ્રોધ ૫ ચાર પ્રકારના છે.

બીજા પળ ૧૬ અથવા ૬૪ પ્રકાર ગ્રન્થાન્તરગી
ષ્ટ કપાયદારમ્. ॥ ૬ ॥

॥ ૭ લેશ્યાદારમ્. ॥

“શિષ્યતે કર્મણાં સહ જીવ આભિરિતિ
ત્મા કર્મવદે શિષ્યતે-સંબંધવાળો થાય તે
દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે ભેદ છે,
રૂપ હેતુથી પ્રાપ્ત થતાં અમુક

દ્રવ્યલેશ્યારૂપ

એ બન્ને

એમ ૬ પ્રકારની

નામરૂપ છે, અને

છે, પુનઃ અશુદ્ધ

નામવાળી, ન

પોતલેશ્યા તેથી

તેજોલેશ્યા

હિવાળી, અને તેથી

કૃષ્ણલેશ્યા

(આત્મ પરિણામ)માં

ત્રિવિશુદ્ધ તેથી ત્રીજો

માર્ગો અનુક્રમે અધિક

તથા કાપોતલેશ્યાના

અધિક ત્રિશુદ્ધ જાણ

લેશ્યાના શુદ્ધ અધ્યવૃત્તી અપેક્ષા અશુભન ગણાય છે. તથા તેજો આદિ પ્રણે શુભ લેશ્યામાં પણ અમંસ્ય અધ્યવમાયો મનુષ્યને અધિક અધિક ત્રિશુદ્ધ જાણવા.

તથા પ્રથમની : (દ્રવ્ય)લેશ્યાઓનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અશુભ છે, તે ઉપરનો : દ્રવ્યલેશ્યાઓનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ શુભ છે.

તથા મનુષ્ય અને નિર્ધેયની દ્રવ્યલેશ્યાઓ દરેક અન્તર્મુદ્દેષે બદલાયા કરે છે, અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાનાં પુદ્ગલો તે અન્તર્મુદ્દેષે બાદ નીલાદિ ૫ માંથી કોણેણ લેશ્યારૂપ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે નીલાદિ સર્વ લેશ્યાનાં પુદ્ગલોનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અન્તર્મુદ્દેષે બાદ અન્ય લેશ્યાના વર્ણારૂપે થઈ જાય છે. માટે મનુષ્યોની લેશ્યાઓ વસ્તુ સમાન કહી છે, કારણકે વસ્તુને રંગમાં ઓળખી જેમ તદ્દ રંગમય થઈ જાય છે, તેમાં કૃષ્ણદ્રવ્યો તે નીલદ્રવ્યના સંબંધથી નીલરૂપ થઈ જાય છે. પુનઃ દેવ અને નારકની દ્રવ્યલેશ્યાઓ સ્ફટિકવદ્ કહી છે, કારણકે સ્ફટિક જેમ ભિન્નવર્ણના પુષ્પાદિકના સંયોગથી સર્વાંશે સ્વરૂપ ત્યાગ કર્યા વિના તે રંગવાલું દેખાય છે, પણ સ્વરૂપનો ત્યાગ નથી કરતું. માટે દેવનારકોની દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત છે. પુનઃ આવલેશ્યાઓ તો ચારે ગતિવાદ્યને અન્તર્મુદ્દેષે બદલાયા કરે છે, ચાલુ દંઢક પ્રકરણના અધિકારમાં દ્રવ્યલેશ્યાનોજ અધિકાર છે. ॥ઈતિ સસમંલેશ્યાદારમ્. ॥૭॥

॥ ૮ ઇન્દ્રિયદારમ્. ॥

ઇન્દ્રિય પટલે આત્મા તેનું જે ચિન્હ તે ઇન્દ્રિય, અથવા ઇન્દ્રિય પટલે આત્માને જ્ઞાન થવાનું જે દ્વાર તે ઇન્દ્રિય તે સ્પર્શન-રસના-ગ્રાણ-ચક્ષુ-ને ધ્રોવ એમ પાંચ પ્રકારની છે, ત્યાં સ્પર્શનાદિ ૫

ઇન્દ્રિયો દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિયરૂપ બે પ્રકારે છે, તેમાં પણ સ્પર્શ-
ન સિવાયની રસનાદિ ૪ દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયો અભ્યન્તરનિર્વૃત્તિ અને
વાહ્યનિર્વૃત્તિ-(અંતરંગ આકાર ને બહાર દેખાતો આકાર) એમ
બે પ્રકારની છે, ત્યાં જીવ્હાં-નાક इत्यादि જે દૃષ્ટિગોચર થાય છે
તે વાહ્યનિર્વૃત્તિ છે, અને એ વાહ્ય આકારોની અંદર વિષય ગ્રહણ કર-
વાની શક્તિવાળાં, અને દૃષ્ટિથી નહિં દેખી શકાય એવાં સૂક્ષ્મ પ-
રિણામી પુદ્ગલો કદંબપુષ્પાદિ આકારે ગોઠવાયલાં છે તે અભ્ય-
ન્તરનિર્વૃત્તિ કહેવાય છે. તથા એ બન્ને દ્રવ્યેન્દ્રિયોમાં સ્વસ્વકાર્ય
કરવારૂપ રહેલી જે શક્તિ તે અભ્યન્તર તથા વાહ્ય ઉપકરણેન્દ્રિય
કહેવાય છે, એ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત છે, અને આચારાંગજીમાં તો ઇ-
ન્દ્રિયસ્થાને ગોઠવાયલા સ્વચ્છતર આત્મપ્રદેશો તે અભ્યન્તરનિ-
ર્વૃત્તિ, અને વિષયગ્રહણ શક્તિવાળાં સ્વચ્છતર સૂક્ષ્મપુદ્ગલો કે જે
કદંબપુષ્પાદિ આકારવાળા છે તે વાહ્યનિર્વૃત્તિ કહેલ છે, અર્થાત્
પ્રજ્ઞાપનાદિમાં જેને અભ્યન્તરનિર્વૃત્તિ માની છે તેને શ્રીઆચારાંગજી
વૃત્તિમાં વાહ્યનિર્વૃત્તિ માની છે, એ પ્રમાણે દ્રવ્યેન્દ્રિયના ભેદ કહ્યા.
હવે ભાવેન્દ્રિય આ પ્રમાણે—

લઘ્વિ અને ઉપયોગ એમ ભાવેન્દ્રિય બે પ્રકારની છે, ત્યાં
મતિજ્ઞાનાવરણાદિના ક્ષયોપશમથી ઇન્દ્રિયદ્વારા વિષય ગ્રહણ કર-
વાની જે આત્મશક્તિ તે લઘ્વિ ભાવેન્દ્રિય દરેક જીવમાત્રને સમ-
કાળે પાંચે ઇન્દ્રિયરૂપ હોય છે, અને પ્રાપ્ત થયેલી અભ્યન્તરનિર્વૃ-
ત્તિરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિયદ્વારા વિષય ગ્રહણમાં પ્રવર્તવું તે ઉપયોગ ભાવે-
ન્દ્રિય તે એક ભવમાં કોઈ જીવને એક, કોઈને બે યાવન્ કોઈને
પાંચે જુદે જુદે વચ્ચે હોય છે.

જીવ એકેન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય इत्यादि કહેવાય છે, તે દ્રવ્યેન્દ્રિય
પ્રાપ્તિનો અપેક્ષા છે, નહિંતર લઘ્વિરૂપ ભાવેન્દ્રિયની અપેક્ષા સર્વે

जीव पंचेन्द्रिय, अने उपयोगरूप भावेन्द्रियनी अपेक्षाए सर्वे जीव एकेन्द्रिय गणाय. इत्यादि इन्द्रिय संबंधि घणुं विवेचन नवतत्त्व-विस्तरार्थमां करेल होवायी अहिं लखायुं नयी. ॥ इत्यष्टममिन्द्रियद्वारम्. ॥ ८ ॥

॥ ९ समुद्घातद्वारम्. ॥

सम्-एकी भावे-(एकदम-शीघ्र) उत्-प्रवळतावडे-(आत्माना अतिप्रयत्नवडे) घात-कर्मपरमाणुओनो विनाश करवो ते समुद्घात, वेदना-कषाय-मरण-वैक्रिय-तैजस-आहारक-अने केवलिक ए प्रमाणे ७ प्रकारनी छे. ते दरेकनुं किंचित् स्वरूप आ प्रकारे—(१) समुद्घातस्वरूप—

१ अत्यन्त वेदनावडे व्याकुळ थयेलो आत्मा तीघ्र प्रयत्नयी

१ गायामां दु समुद्घाता-वे समुद्घात ते एक जीव समुद्घात ते बीजी अजीव समुद्घात, ए घेमांयी अहिं जीवनी अधिकार चालता होवायी मात्र जीवनीज ७ समुद्घातानुं वर्णन कर्युं छे, अने अचित्त महास्फंध नामनी पुद्गल परमाणो एक स्फंध तथा विध विधमा-(न्याभाषिक) प्रयोगे प्रथमा विधमा परिणामे परिणत यया छतां आगळ कहेवागी केय-लि समुद्घातनी पञ्चतिप्-प्रथम समये दंड, बीजे समये कषाट, बीजे समये मंधान, चौथे समये मंधानाग्नरपुति करी गेवामां मने व्यापी दह पांचमे समये अन्तर मंदरण, छठे समये मंधान मंदरण. सातमे समये कषाट महरण, ते आठमे समये दह महरण करी स्वभावस्फंध अंगुली अमंग्यातमा भागनी अघमाहनावाली घाय, ए अचित्त महास्फंध संबंधि अजीव समुद्घातनुं अंगे प्रयोजन नहि होवायी अंगे प्रमेते कथं नयी.

પોતાના કેટલાએક આત્મ પ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી મુખાદિકનાં વિવર અને સ્વભાદિકનાં અંતર પૂરી શરીરની ડંડાને જાડાડે જેટલો એક સરસો દંડાકાર રચી અશાતાવેદનીયનાં ઘણાં કર્મ પુદ્ગલોનો ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે--(નિર્જરે તે વેદના સમુદ્ઘાત.

૨ અત્યંત કપાયવડે વ્યાકુલ થયેલો આત્મા કેટલાએક આત્મપ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી મુખાદિકનાં પોલાણ અને સ્વભાદિકનાં અંતર પૂરી પૂર્વોક્ત રીતે સ્વદેહપ્રમાણ આત્મપ્રદેશોનો દંડાકાર રચી કપાયમાહનીયકર્મનાં ઘણાં કર્મ પુદ્ગલોને ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે--(ભોગવીને નિર્જરે) તે કપાય સમુદ્ઘાત.

૩ મરણના અંત અવસરે મરણથી વ્યાકુલ થયેલો આત્મા મરણથી અંતર્મું પેલાં પોતાના આત્મ પ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી જ્યાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તે સ્થાન સુધી આત્મ પ્રદેશોને લંબાવી સ્વદેહ પ્રમાણ સ્થૂલ ને ઉત્પત્તિસ્થાન સુધી (૩૦ અસંખ્ય-યોજન) દીર્ઘ દંડાકાર રચી અંતર્મું સુધી તેવીજ અવસ્થાપ રહી આયુષ્યકર્મનાં ઘણા પુદ્ગલોનો ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે તે મરણ સમુદ્ઘાત.

૪ વૈક્રિય લઘ્વિવાલો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી જે સ્થાને વૈક્રિય નવું રૂપ રચવાનું છે તે સ્થાનથી ૩૦ થી સંખ્યાતયોજન પ્રમાણ દીર્ઘ અને સ્વદેહ પ્રમાણ સ્થૂલ દંડાકાર રચી પૂર્વે વાંધેલા વૈક્રિયનામકર્મનાં પુદ્ગલોને પૂર્વોક્ત રીતે ઉદયમાં લાવવા સાથે વૈક્રિય શરીર વર્ગણનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતો જાય તે ઉત્તરદેહની રચના કરે તે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત.

૫ તેજોલેહ્યાની લઘ્વિવાલો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને

शरीर बहार काढी जे स्थाने तेतोलेण्या (अथवा शीत लेण्या)
मूक्तवानी जे ते स्थान सुखी (३० भी संख्यावगोचन) शीत अने
स्वदेह प्रमाण स्थूल पुरो दंडाकार रची पूर्वोपार्जित तेजस पर-
माणुभानो पूर्वोक्त शीत पाव करवा पूर्वक तेतोलेण्या (अथवा
शीतलेण्या) मूक्त ते तेजस समुद्भवान्.

६ आहारक लब्धिवाला धौस्पूर्ण सुनि शीतिनेभरनी
कसि देववाने अथवा मृश्मन्तेह निवारवाने इत्यादि कारणशी
स्वशरीर प्रमाण स्थूल अने उत्कृष्टी संख्यात् योजन दीर्घ दंड
फरी पूर्वोपार्जित आहारक नामकर्मनां पुद्गलो. पूर्वोक्त शीते निर्ज-
स्वा पूर्वक आहारक देहयोग्य पुद्गलो ग्रहण करी आहारकशरीर
रवे ते आहारकसमुद्भवान्.

७ जे केवलिते नाम-गोत्र-अने पेदनीय ए ग्रण कर्मनी स्थि-
ति पोताना आयुष्यनी स्थितिथी अधिक रही होय तो ते ग्रणनी
स्थितिने आयुष्यस्थिति जेटळी सरखी करवा माटे अन्तर्मु०
ऐल्यां जेणे आर्वाजिकरण कर्तु होय छातां कर्मस्थिति अधिक रही
जाय तो तेनुं समीकरण करवा माटे जेओनुं अन्तर्मु० जेटळुं आयुष्य
चाकी रणुं होय एवा केवलि भगवान् पोताना आत्मप्रदेशोने शरीर
बहार काढी प्रथम समये लोकना नीचेना छेडाथी उपरनां छेडा
गृही दीर्घ, ने स्वदेहप्रमाण स्थूल दंडाकार करी, बीजे समये ते दं-
डाकारमांथी आत्मप्रदेशोने स्वदेह प्रमाण जाडा कायम राखी उ-
त्तर दक्षिण लंबावी कपाट-(कमाट) आकार रची, बीजे समये
पूर्व पश्चिम लंबावी मंथान-(र्वेयानो) आकार रची, चौथे स-
मये चार आंतरा पुरी समग्र लोकमां व्याप्त थाय, तदनंतर पांचमे
समये आंतरांमां रहत्या आत्मप्रदेशो संदरी मयानरूप करी, छठे
समये मंथानाकार संदरी कपाटकार करी, सातमे समये कपाटकार
संदरी दंडाकार करी, आठमे समये दंड संदरी देहस्थ थाय, ते के-
वलिते समुद्भवान्.

આ આઠ સમયના પ્રયત્નથી ત્રણે કર્મોની સ્થિતિ આયુષ્ય તુલ્ય થાય, અને તે સાથે દરેક સમયે રસઘાત પળ થાય છે, એમાં ત્રીજે ચોથે ને પાંચમે સમયે અનાહારક તથા કાર્મણકાયયોગી હોય, છેલ્લેને આઠમે સમયે ઔદાઃ યોગી હોય અને વીજે છે ને સાતમે ઔદાઃ મિશ્ર યોગી હોય.

(૧) કાલ્ઢનિયમ—કેવલિ સમુઃ ૮ સમય પ્રમાણ, અને સર્વ અન્તર્મુઃ પ્રમાણ છે.

(૨) ગ્રહણવર્જનનિયમ—વેદનીય મરણને કેવલિ સમુઃ માં કર્મપરમાણુઓનો વિનાશ છે, પળ નવું ગ્રહણ નથી, કપાય સમુઃમાં કપાયમોહનીય કર્મપુદ્ગલોનો વિનાશ, અને તેથી વીજા અધિક કપાય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ પળ થાય છે, ને જો તેમ ન થાય તો સર્વથા કર્મનો અભાવ થવાથી વીતરાગપણું પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ આવે.—તથા વૈઃ—તૈઃ—ને આહાઃ સમુઃમાં તે તે નામકર્મનાં પુદ્ગલોનો વિનાશ છે, ને તે તે દેહ વર્ગનાના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ છે.

(૩) આભોગાનાભોગનિયમ—વેદનાકપાય—ને મરણ ૬ સમુદ્ઘાત સ્વાભાવિક થાય છે, પળ જીવ જાણી જોડને કરવા જાય તોજ વને એમ નથી માટે અનાભોગિક, અને શેષ ચારે સમુદ્ધાન જીવના વિચાર પૂર્વક થાય છે માટે આભોગિક, તથા દરેક સમુદ્ઘાતમાં આત્મપ્રદેશો શરીરથી જે વહાર નીકળે છે તે સર્વ પ્રદેશો વહાર નીકળતા નથી પળ કેટલાએક પ્રદેશો શરીરમાં પળ હોય ને વીજા કેટલાએક વહાર નીકળે છે, જેથી શરીર આત્મપ્રદેશ રહિત થાય નહિ. ઇત્યાદિ સમુઃનું વિશેષ સ્વરૂપ સિદ્ધાન્તથી જાણવું. ॥ ઇતિ નવમં સમુદ્ઘાતદ્વારમ્. ॥

॥ १० दृष्टिद्वारम. ॥

दृश्यते अर्थाणां सदसत्स्वरूपमनेनेति दर्शनं-पदार्थानुं सत्
वा असत् स्वरूप जेनावडे देखाय-(अणाय) ते दर्शन अथवा दृष्टि
सम्यग्-असम्यक् ने मिश्र एम वण प्रकार होवायी सम्यक्त्व-मि-
ध्यात्व-ने मिश्र एम ३ प्रकारनी दृष्टि छे. त्यां पदार्थानुं सत् स्व-
रूप कदी सत् रूपे ने कदी असत् रूपे जाणे, असत् स्वरूपने कदी
असत् रूपे ने कदी सत् रूपे जाणे ए रीते पदार्थना स्वरूपने य-
थार्थ न जाणे ते मिश्रदृष्टि, पदार्थना सत् स्वरूपने सत् स्वरूप
जाणे अने अमत् स्वरूपने असत् स्वरूप जाणे एम वस्तु स्वरूपने
यथार्थ जाणे, ते सम्यग्दृष्टि, अने पदार्थना सत् स्वरूप वा अस-
त् स्वरूपने समकाले केंदलेक अंशे यथार्थने केंदलेक अंशे अयथार्थ
जाणे ते मिश्रदृष्टि ए वणे दृष्टिना उत्तर भेद आ ममाने—

१ सम्यक्त्व-आत्मानो पदार्थने यथार्थपणे जाणवारूप सम्य-
क्त्वगुण रोकनार वे दर्शन मोहनीय अने ४ अनेतानुबंधि ए. ७ प्रकृति-
यो उपशान्त धर्ता-(उदययी रोकतां) आत्माने जे श्रद्धागुण प्रगट
थाय ते उपशान्त सम्यक्त्व, अन्तर्मुहूर्त काळ माय टके छे. तथा
आत्मा भवचक्रमां पांचवारज, अने एक भवमां वे वार प्राप्त पायजे.

१ अर्थां जेम मदिरा पोयायी नियेकविकृत यथार्थो
जीय माने मा वटे अने स्त्री पण वटे, स्त्रीने स्त्री वटे अने
स्त्रीने मा पण वटे, पोते निधन होय हातां धनधान वटे, जे
निधन पण वटे ए प्रमाणे सम्य अने असम्य यन्त्रेकरे दोन्ही
तोपण नियेकताय होवायी सम्य ने पण असम्य अने असम्य
ने पण असम्यज गणाय. तिम मिश्रदृष्टि सत् ने कदी सत्
जाणे ने कदी असत् पण जाणे हातां असत् नाश्र वटेनाय.
(१० दृष्टिद्वारम. १० दृष्टिद्वारम.)

તથા ૫ ૭ પ્રકૃતિયોનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્માને જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રગટ થાય તે ક્ષાધિકસમ્યક્ત્વ, આત્મા ભવચક્રમાં અથવા એક ભવમાં એકવાર પ્રાપ્ત થાય છે. અને અનંતકાલ સુધી રહે છે, પણ કોઈ કાલે વિનાશ પામતું નથી.

તથા ૫ ૭ પ્રકૃતિયોમાં ૬ નો ક્ષયોપશમ (વા પ્રદેશોદયમાત્ર) અને સમ્યક્ત્વ ધોદનીયનો વિપાકોદય વર્તતાં આત્માને જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રગટ થાય તે ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ, આત્મા ભવચક્રમાં અસંખ્યાત વાર, અને એકભવમાં ઘણી હજારવાર—(પ્રાયઃ ૯૦૦૦ વાર) પ્રાપ્ત થાય છે, તથા જવન્યમાં જવન્ય અન્તર્ગત અને વધુમાં વધુ ૫ શ્રદ્ધાગુણ ૬૬ સાગરોપમથી પણ અધિકકાલ ટકે છે.

તથા અષ્ટમ સમ્યક્ત્વથી પડતાં મિથ્યાત્વે ન પહોંચે તેટલો ભવમાંનો કાલ જવ૦ ? સમય ને ૮-૬ આવલિકા પ્રમાણ જે શ્રદ્ધાન ગુણ હોય તે પતિત થતો શ્રદ્ધાગુ, સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ, ૫ પણ આત્મા ભવચક્રમાં ૬ વારન અને એક ભવમાં એવાર પ્રાપ્ત થાય.

૧ ૫ પ્રમાણે ૬ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ જાણવું અથવા વીજી રીતે પણ ૧-૨-૩-૪ ને ૫ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે તે આ પ્રમાણે—

૧ શ્રી મર્દેશોર કહેલા નવ્ય ઉપર પ્રતીતિ રાખવી તે તત્ત્વશ્રદ્ધાન નવ્ય ૧ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ કહેવાય.

દુર્વાદિકતા ઉપદેશાદિ પ્રયત્ન વિના સ્વાભાવિક રીતે કર્મનો વિનાશ થતાં જે સમ્યક્ત્વગુણ પ્રગટે તે નૈસર્ગિકસમ્યક્, ૧ અને દુર્વાદિકતા ઉપદેશ આદિ સમ્યક્ પ્રયત્નથી થયેલું સમ્યક્ત્વ અભિગમ સમ્યક્, ૨ પણ ૬ પ્રકારે અથવા સમ્યક્ત્વની કાળી દેવ-પૂજા—આગતિ વ્યવહારમુક્તિ કે જે સમ્યક્ત્વગુણને ઉત્પન્ન કરવામાં મદદગાર છે તે ઉપદેશાનુસર્ય, ૩ અને જ્ઞાનાદિમય આત્માનો વિ-
ભાગ જે અધિકસમ્યક્, ૪ પણ ૭ પ્રકારે અથવા સર્વે કથું તે સમ્યક્

છે એમ માને પણ પરમાર્થ ન જાણે તેને દ્રવ્યસમ્ય૦, ૧ અને પરમાર્થ જાણવા પૂર્વક શ્રીસર્વજ્ઞનું વચન સત્ય માને તેને ભાવસમ્ય૦, ૨ એમ બે પ્રકારે અથવા સમ્યક્ત્વમોદનીય પુત્રલના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલું સયોપ૦ સમ્ય૦ પૌદ્ગલિક દોવાથી દ્રવ્યસમ્ય૦, ૧ ને ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમ્ય૦ ભાવપરિણતિરૂપ અપૌદ્ગલિક દોવાથી ભાવસમ્ય૦, ૨ એમ બે પ્રકારે, એ પ્રમાણે બે પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ, ઘણા અથવા ચાર આ રીતે છે.

૩ શ્રી સર્વજ્ઞોક્ત સમ્યક્ત્વની કરુણીઓ દેવદર્શન-દેવ-પૂજા-યાત્રા-શાસનપ્રભાવનાં ઇત્યાદિ કરવાથી કારકસમ્ય૦, ૧ ક્રિયાં ફેંદ પણ ન કરે છતાં સર્વજ્ઞોક્ત તત્ત્વપર પ્રેમ ભાવ હોય તે રોચક-સમ્ય૦, ૨ ને પોતાને શ્રદ્ધા ન હોય છતાં દેશના લલ્લિય ઇત્યાદિવડે ધીજા જીવને સમ્યક્ત્વ પમાડે તે દીપકસમ્ય૦, ૩ અભવિને પણ હોય, એ પ્રમાણે ૩ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે. અથવા ઉપશમ-ક્ષયોપશમ-ને ક્ષાયિક એમ ૩ પ્રકારનું સમ્ય૦ પ્રથમજ કહ્યું છે.

૪ તથા ઉપશમાદિ ૩ માં સાસ્ત્ર્યાદન ગણતાં ૪ પ્રકારનું સમ્ય૦, ૫ અને સયોપશમસમ્યગ્દ્રષ્ટિને ક્ષાયિક સમ્ય૦ પ્રાપ્ત થતાં સયોપશમના અન્ત્ય સમયે વેદક સમ્યક્ત્વ હોય તે ગણતાં ૫ પ્રકારનું પણ સમ્યક્ત્વ થાય.

૨ નિધ્યાન્ય-અમત્ય છતાં શ્રસત્ત્વથી એ જાન ચાલી બાવી માટે સત્ય એમ માનવું તે અભિગ્રહ મિધ્યાન્ય, ૧ સર્વધર્મ મન્ય છે, કોઈને મારો જોડો ન કહેવાય એમ માનવું તે અનભિગ્રહ મિધ્યાન્ય, ૨ મેં જે જાન માની તેજ સત્ય અથવા તે મન્યજ છે એમ માનવું તે અભિનિવેદિયકમિધ્યા- (કદાગ્રહી મિધ્યાન્ય), ૩ સર્વજ્ઞોક્ત વચનમાં મંદેહ કરવાં- (જેમ કહ્યું છે તેમજ દશે જે ધીજી રીતે દશે ઇત્યાદિ) તે 'માંદાયિકમિધ્યા', ૪ અને અર્માંદ્રી જીવોને જે પ્ર-

૧ જોનાં પદાર્થમાં શાસ્ત્રમાંની જિજ્ઞાસાપટે જે મંદે થાય.

સ્પષ્ટ મિથ્યાત્વ છે તે અવ્યક્તમિથ્યા૦, અવગ્ના અનામોગમિ-
થ્યા૦, એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ—(મિથ્યાદૃષ્ટિપણું) પાંચ પ્રકારનું છે.

૩ મિથ્ર—જે પદાર્થ જોયો—સાંપળ્યો—કે અનુભવ્યો નથી તે પદાર્થ
ઉપર રુચિ કે અરુચિ ભાવ ન હોય તેમ સર્વજ્ઞોક્ત તત્ત્વપર જે રુચિ
અને અરુચિ વાનને ન હોય તે મિથ્રદૃષ્ટિપણું ૧ જ પ્રકારનું છે.
આ મિથ્ર૦ ફક્ત અન્તર્મુજ રહે છે, ત્યારવાદ જીવ મિથ્યાત્વે વા
સમ્યક્ત્વ જાય છે. ॥ ઇતિ દશમં દૃષ્ટિદ્વારમ્. ॥૧૦॥

॥ ૧૧ દર્શનદ્વારમ્. ॥

દર્શન એટલે સામાન્ય ઉપયોગ અર્થાત્ ઘડાદિ પદાર્થનો “આ
કાંદ છે” એવો પ્રથમ જે સામાન્યવોધ થાય તે દર્શન, ચક્ષુ-
અચક્ષુ—અવધિ—ને કેવલ એમ ૪ પ્રકારનું છે તે આ પ્રમાણે—

૧ ચક્ષુ इन्द्रियદ્વારા દેખેલા પદાર્થનો જે સામાન્ય વોધ તે ચ-
ક્ષુદર્શન.

૨ ચક્ષુ इन्द्रिय સિવાય શેષ ૪ इन्द्रिय અને મનથી થતો સામા-
ન્યવોધ તે અચક્ષુદર્શન, અથવા इन्द्रिय અને મન વિના પણ જી-
વની જે દર્શનલબ્ધિ છે તે પણ અચક્ષુદર્શન, (આ વીજો અર્થ
ગ્રન્થોમાં કે સિદ્ધાન્તમાં સ્પષ્ટ ઉપલબ્ધ નથી પરન્તુ જીવને પૂર્વભ-
વમાંથી આવતાં માર્ગમાં અને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં इन्द्रिय—મન વિના
પણ કેવળ પ્રકારનું અચક્ષુ દર્શન ગણેલું છે, માટે અહિં તેવા પ્રકાર-
ની વીજો અર્થ પણ લખ્યો છે.)

કાય ન કહેવાય, કામપાકે તર્ક, તથા મંદાય, શંકા એ વે
ત છે. તર્ક જિજ્ઞાસાનુષંગ છે, અને મંદાય તે અવિશ્વાસનુષંગ છે.

૩ અવધિજ્ઞાનીને અવધિજ્ઞાનવડે પ્રથમ જે સામાન્યચોષ થાય તે અવધિદર્શન. સિદ્ધાન્તમાં વિભંગજ્ઞાનિને પણ હોય છે.

૪ કેવલ જ્ઞાનવડે પ્રથમ વિશેષ ઉપયોગ થયા બાદ જે સામાન્ય ઉપયોગ થાય તે કેવલદર્શન.

દરેક પદાર્થમાં સામાન્ય અને વિશેષ ૫ વે ધર્મો રહેલા છે, ત્યાં આત્માનો ઉપયોગ ગુણ જે સમયે પદાર્થના સામાન્ય ધર્મ ઉપર પ્રવર્તતો હોય તે સમયે આત્મા દર્શન ઉપયોગવાળો ગણાય અને વિશેષ ધર્મ ઉપર પ્રવર્તતો હોય ત્યારે જ્ઞાનોપયોગ કહેવાય, ને આગ-લ જ્ઞાનદ્વારમાં કહેવાશે. પુનઃ ઘટ પદાર્થમાં ઘટત્વ—અને વર્ણત્વ ૫ સામાન્ય ધર્મ, અને અમુક સ્થાનનો, અમુકનો વનાવેલો, અમુક વર્ણનો, અમુક ઉપયોગમાં આવનારો ઇત્યાદિ અનેક વિશેષ ધર્મો છે. તથા આ દર્શનનું વીજું નામ નિરાકાર ઉપયોગ પણ છે. ॥ ૬-ત્યેકાદશ દર્શનદ્વારમ્. ૧૧

॥ ૧૨ જ્ઞાનદ્વારમ્. ॥

આત્માનો પદાર્થ મત્યે જે વિશેષ ઉપયોગ તે જ્ઞાન, અથવા દરેક પદાર્થમાં સામાન્ય ધર્મ અને વિશેષધર્મ ૫ વે ધર્મો છે. ત્યાં આત્માનો ઉપયોગ જે સમયે પદાર્થના વિશેષ ધર્મ મત્યે પ્રવર્તે તે સમયે આત્મા જ્ઞાન ઉપયોગવાળો કહેવાય. તેમાં હ્રસ્વસ્થ જીવને પ્રથમ અન્તર્મુઁ મુઘી સામાન્ય ઉપયોગ ને ત્યારબાદ અન્તર્મુઁ જ્ઞાનોપયોગ, અને શ્રી મર્યાદાને કેવલજ્ઞાન ઉત્પત્તિસમયે કેવલજ્ઞાન અને વીજે સમયે કેવલદર્શન શ્રીજે સમયે કેવલજ્ઞાન ૪ થે સમયે કેવલદર્શન ૫ પ્રમાણે એકેક સમયને અન્તરે દર્શનોપયોગને જ્ઞાનોપયોગ પરાવર્ત-માન થયા કારં છે પુનઃ અર્દિ જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું

પણ વિપરીતજ્ઞાન નહિ, કારણકે વિપરીત--અયથાર્થ જ્ઞાન માટે તો ? ૩ મું અજ્ઞાનદ્વાર આગલજ કહેશે, ત્યાં સર્વજ્ઞોવત તત્ત્વ ઉપર પ્રતી-
તિપૂર્વક સમ્યગ્દષ્ટિનું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન કહેવાય તે પાંચ પ્રકારનું
આ પ્રમાણે છે—

૧ મન અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા થતું અક્ષરોપલબ્ધિ રહિત જે યથાર્થ
જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન.

૨ મન અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા થતું અક્ષરોપલબ્ધિરૂપ (અથવા અર્થ-
વાચક) યથાર્થજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન.

૩ મન અને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાવિના આત્મસાક્ષાત્ થતું રૂપી પ-
દાર્થનું યથાર્થજ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન.

૪ મન અને ઇન્દ્રિયો વિના આત્મસાક્ષાત્ મનઃપણે પરિણમેલા પુ-
રુષલોનું જ્ઞાન તે મનઃપર્યવજ્ઞાન (આ જ્ઞાન યથાર્થ જ હોય છે.)

૫ મન અને ઇન્દ્રિયો વિના સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વ પર્યાયનુ એક
સમયમાં જે જ્ઞાન થવું તે કેવલજ્ઞાન.

૬ પાંચ જ્ઞાનમાં પ્રથમ મતિજ્ઞાની દ્રવ્યમાં સર્વ દ્રવ્યને સા-
માન્યથી જાણે છે, ક્ષેત્રથી લોક અને અલોક સર્વ ક્ષેત્ર (માં રહે-
લા પદાર્થોને) સામાન્યથી જાણે છે. કાલથી ત્રણે કાલને સામા-
ન્યથી જાણે, અને ભાવથી અનંતમા ભાગ જેટલા અનન્ત પર્યાય જાણે.

શ્રુતજ્ઞાની દ્રવ્યથી અભિલાપ્ય--(વચનગોચર) દ્રવ્યોને
જાણે, અને દેશે, ક્ષેત્રથી લોકાલોક સર્વ ક્ષેત્રને, કાલથી ત્રણે
કાલને, અને ભાવથી અભિલાપ્ય પર્યાયો જે અનંતમા ભાગ જેટલા
અનંત છે તે સર્વ જાણે--દેશે (અથવા કર્મગ્રંથટીકા વગેરેમાં સર્વ
દ્રવ્ય--સર્વક્ષેત્ર--સર્વકાલ--ને સર્વ ભાવ જાણે દેશે એમ પણ કહ્યું છે.)

અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યથી સર્વરૂપીદ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી અસંખ્ય લોક

પ્રમાણ, કાલ્પી અસંસ્કૃતકાલ્પ, ને માધ્યમી અનંતમા માત્ર જેટલા અનંત પર્યાયોને જાણે અને રહે.

॥ ૧૩ અજ્ઞાનદ્વારમ્ ॥

અજ્ઞાન પટલે જ્ઞાનનો અભાવ એવો અર્થ નથી પણ અ પટલે અયયાર્થ-વિપરીત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન એ અજ્ઞાન મિથ્યાદષ્ટિ જીવને માનેતું છે. કારણકે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ કોઈપણ પદાર્થના સ્વરૂપને સર્વજ્ઞોક્ત વચનાનુસારે જાણતો અથવા ઓછાતો નથી પણ સ્વકલ્પનાવડે નિર્ણય કરેલા સ્વરૂપે ઓછા છે, અને પોતે સર્વજ્ઞ નથી માટે કોઈ પદાર્થમાં કોઈ સ્વરૂપ હલત રીતે પણ સ્વીકારાય અને કોઈ સ્વરૂપ સમ્યક્ રીતે પણ સ્વીકારાય છતાં સ્વકલ્પિતસ્વરૂપ હોવાથી વસ્તુસ્વરૂપે સ્વીકાર કરવો તે અયયાર્થ છે. માટે મિથ્યાદષ્ટિનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે. જેમકે નાહી પરીક્ષામાં અનુભવ વિનાનો વૈદ્ય રોગની યથાર્થ ચિકિત્સા કરી શકે નહિ. તેમ સ્વકલ્પિત સ્વરૂપવડે પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય નહિ, તે અજ્ઞાન ૩ પ્રકારનું છે તે આ પ્રમાણે—

૧. મન અને ઇન્દ્રિયોવડે થતું (અક્ષરોપલબ્ધિ વિનાનું) અયયાર્થ જ્ઞાન તે મતિ અજ્ઞાન.

૨. મન અને ઇન્દ્રિયોવડે થતું અક્ષરોપલબ્ધિરૂપ અયયાર્થજ્ઞાન તે શ્રુતઅજ્ઞાન.

૩. મન અને ઇન્દ્રિયો વિના આત્મ સાક્ષાત્રૂપી પદાર્થનું અયયાર્થ જ્ઞાન તે વિભંગજ્ઞાન. અર્થે પૂર્વાચાર્યો વિભંગને અજ્ઞાન શબ્દ નહિ જોડતાં જ્ઞાન શબ્દ જોડે છે તેનું કારણકે વિભંગ શબ્દ અયયાર્થ શબ્દનો વાચક છે, અર્થાત્ વિભંગ પટલે હલત ભાંગાવાલું પટલે અયયાર્થ એવું (અયધિ) જ્ઞાન તે વિભંગજ્ઞાન આ જ્ઞાન સ્વરૂપે અવધિ અજ્ઞાન છે.

અહિં અજ્ઞાની જીવ ઘટ પદાર્થને દેહી ઘટ કહે અથવા ઓ-
લસે છે એમ નથી પણ ઘટ પદાર્થમાં જેટલા સત્ ધર્મો અને જેટલા
અસત્ ધર્મો છે તેટલા સર્વ ધર્મો કરીને યુક્ત નથી માનતો પણ
કેટલાક ધર્મોને માને છે, બાકી કેટલાક ધર્મ માને તેમાં જે ધર્મ જે
રૂપે રહેલો છે તે રૂપે જ માને જવો પણ નિયમ નથી. માટે ઘટને ઘટ
માને તોપણ મિથ્યાદૃષ્ટિનું જ્ઞાન અજ્ઞાન ગણાય છે. આ ૩ અજ્ઞાન-
નો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો વિષય અજ્ઞાનમાં ગ્રહણ
થયેલા દ્રવ્યાદિ જેટલો અનિયમિત પ્રમાણે જાણવો. ॥ इति त्र-
योदशमज्ञानद्वारम्. ॥ ૧૩ ॥

॥ ૧૪ યોગદ્વારમ્. ॥

યોગ એટલે આત્માનો પૌદ્ગલિક વ્યાપાર. તે ૪ મનયોગ ૪
વચનયોગ અને ૭ કાયયોગ મળી ૧૫ પ્રકારનો છે, ત્યાં સત્ય-
અસત્ય-મિશ્ર-ને વ્યવહાર એ નામે ૪ મનયોગ તથા ૪ વચનયોગ
છે, અને ઔદાં-ઔદાંમિશ્ર-વૈક્રિય-વૈક્રિયમિશ્ર-આહારક-
આહારકમિશ્ર અને તૈજસકાર્મણ એ નામે ૭ પ્રકારનો કાયયોગ
છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

કાયયોગદ્વારા મનોવર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી મન (ચિંત-
વન)પણે પરિણમાવી અવલંબીને વિસર્જન કરવાં તે મનોયોગ.
આમાં મન તે પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમુદાય છે, અને તે પુદ્ગલ સમુદાય છે,
અને તે પુદ્ગલ સમુદાયને કાયયોગથી ગ્રહણ-પરિણમન-અવલંબન-ને
વિસર્જનરૂપ વ્યાપાર તે કાયયોગ વિશેષત્વું નામ મનોયોગ છે.

કાયયોગવડે ભાષા વર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ભાષાપણે
પરિણમાવી-અવલંબી-ને વિસર્જન કરવારૂપ આત્માનો વ્યાપાર તે

વચનયોગ. આ પણ કાયયોગ વિશેષજ છે.

ઔદારિકાદિ શરીરના આલંબનવડે આત્માનો જે વ્યાપાર તે કાયયોગ. (મનોયોગના ૪ પ્રકાર)

૧ મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ એવો મનોવ્યાપાર તે સત્ય મનયોગ.
૨ મોક્ષમાર્ગને પ્રતિકૂળ એવો મનોવ્યાપાર તે અસત્ય મનોયોગ,
૩ કંડુક સત્ય અને કંડુક અસત્ય એવો મનોવ્યાપાર તે મિશ્ર મનો-
યોગ, ૪ અને મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ નહિ, તેમ પ્રતિકૂળ પણ નહિ એ-
વો, અથવા જેમાં ચિંતવનના વસ્તુ સ્વરૂપનો નિર્ણયભાવ ન હોય-
(અમુક આ રીતે છે, અથવા આ રીતે નથી એવા નિર્ણય વિનાનું
ચિંતવન) તે અસત્યાઽમૃષા અથવા વ્યવહાર મનોયોગ છે.

૫ પ્રમાણે ચારે અર્થ વચનયોગના સંબંધમાં ઉદ્ધાર કરવા પૂર્વક
વિચારવા. (૧) અહિં સત્યમનોયોગ અને સત્ય વચનયોગના ૧૦-૧૦
મેદ છે તેનું સ્વરૂપ વચનયોગદ્વારા (મુગમ સમજાતું હોવાથી)
દર્શાવાય છે—

“જળવય સમ્મય ઠવણા, નામે સ્વે પદુચ મચ્ચે અ
વવહાર ભાવ જોગે, દસમે ઓવમ્મસચ્ચે અ ॥ ૧ ॥”

અર્થ:—જનપદસત્ય, સમ્મતસત્ય, સ્થાપનાસત્ય, નામમત્ય,
રૂપસત્ય, પ્રતીત્યસત્ય, વ્યવહારસત્ય, ભાગ્યસત્ય, યોગસત્ય, અને
૧૦ મું ઉપમાસત્ય. ?ત્યાં જે દેશમાં જે ભાષા બોલાયતી હોય તે દેશમાં
તે ભાષાથી બોલાયતો શબ્દ નત્ય કહેવાય, જેમ ગુજરાતમાં પાણી-
ને પાણી કહે છે, અને ષીજા કોટ દેશમાં પાણીને પિચ્ચ કહે છે
તો તે પાણીને ઓહમ્યાયનાર પિચ્ચ શબ્દ અમત્ય નથી પણ જન-
પદ—(દેશ) સત્ય છે.

૨ અનેક વસ્તુમાં તેવા ગુણ હોવા છતાં પણ વંદિતજનોષ્ઠ અમુ-
કનુજ નામ અમુક ટરાવ્યું હોય, તેમ “વંદ ” પટ્ટને કાદવમાં

“જ” છટ્ઠે જન્મેલી ઘાસ વિગેરે અનેક વસ્તુ છતાં કમળનેજ “પં-
કજ” નામથી ઓળખવાનો વ્યવહાર ઠરાવ્યો છે તે સમ્મતસત્ય.

૩ અમુક વસ્તુ સરસા ચિતરેલા અથવા કોતરેલા આકારવાળી
ઘીંઝી વસ્તુને પણ તે વસ્તુ કહેવી, જેમ ચિતરેલા અથવા કોતરેલા
સિંહના આકારવાળા કાષ્ઠાદિને “ આ સિંહ છે ” એમ કહેવું તે
સ્થાપનાસત્ય. આ સ્થાપના સત્ય અતદાકાર વસ્તુમાં પણ હોઈ
શકે છે, જેમ ઘોડાનો આકાર નહિ છતાં નાના ચાલકો લાકડીને
“ આ મારો ઘોડો છે ” એમ કહે છે તે પણ સ્થાપના સત્ય છે,
પણ અસત્ય નહિ.

૪ તેવા ગુણ નહિ હોવા છતાં ઘીંઝી વસ્તુને તેવા નામથી બોલા-
વવી, જેમ સિંહનો ચાકર નહિ છતાં સિંહદાસ નામ પાડવું, નિર્ધ-
ન છતાં ભક્ષીધર નામ કહેવું इत्यादि નામસમ્ય છે.

૫ તેવા ગુણવાળો નહિ છતાં વેપ ઉપરથી તેવા નામે બોલાવવો
જેમ સાધુના ગુણ નહિ છતાં સાધુનો વેપ પહેરેલાને “ આ સાધુ
છે ” એમ કહેવું તે રૂપસત્ય.

૬ જે કથન અમુકની અપેક્ષા કરેવું, જેમ અનામિકા આંગળી
કનિષ્ઠાથી ઘોટી અને મધ્યમાથી નાની છતાં ઘોટી યા નાની કોઈ
રુકન અપેક્ષા કરેવી તે પ્રતીત્યસમ્ય.

૭ લોક કદિ પ્રમાણે બોલવું તે જેમ વાતણમાંથી પાળી ઝરવા
છતાં વાતણ મટે છે. પર્વત પર ઘાસ વચ્ચે છતાં પર્વત કહે છે, ને કન્યા-
ને રેડ હોવા છતાં મર્મ નહિ ભાગ્ય કન્યાની અપેક્ષા અનુદાન
(દશ દિનાની) ન હોવાથી અપેક્ષા અનુદાન સમ્ય.

૮ કોઈ વસ્તુના ને તેના અમુક વસ્તુને તે વસ્તુના સંબંધ નામ-
થી ઓળખવી જેમ રૂબ વાતણ વાતણની સંબંધ હોય ન હોય

તોપણ છત્રી, દંડ ધારણ કરનારની પાંસે દંડ હોય ન હોય તોપણ દંડો કહેવો ઇત્યાદિ યોગસત્ય કહેવાય.

૧. બાહુલ્યતાની અપેક્ષા કરેલું તે જેમકે પોપટમાં પાંને વર્ણ-
(ભાવ-વર્ણાદિપર્યાય) છે છતાં લીલો કહેવો. અમર પાંને વર્ણ-
યુક્ત છે છતાં કાઝો કહેવો ઇત્યાદિ અલ્પત્વની અવિવક્ષાએ ભાવસત્ય
૧૦ કંટલાએક સરસા ધર્મવાળી વસ્તુ સાથે ઘીની વસ્તુની સરસા-
મણી કરવી. જેમ મોટા તલાવને સમુદ્ર જેવડું કહેવું, ચંદ્રમા સરસા
કંઈક ગોઝ અને કાન્તિવાળા મનુષ્યના મુખને ચંદ્રમુખ કહેવું ઇ-
ત્યાદિ ઉપમાસત્ય. એ પ્રમાણે ૧૦ પ્રકારનાં સત્ય કથાં.

(૨) તથા ૧ ક્રોધરમાન ૩ માયા ૪ લોભ ૫ પ્રેમવદ્દાસ્ય ૬ ભય-અને ૮ દ્વેષથી
ઉત્પન્ન થયેલી અસત્યભાષા તે ક્રોધ નિઃસૃત; માનનિઃસૃત ઇત્યા-
દિ કહેવાય. ૯ અને વનાવટી કથાવાર્તાઓ કરવારૂપ ભાષા કથા-
નિઃસૃત, ૧૦ અને खોડું કલંક આપવારૂપ ઉપધાતનિઃસૃત એ રીતે
૧૦ પ્રકારના અસત્યયોગ છે.

૩. પુનઃ મિશ્રયોગ ૧૦ પ્રકારનો તે આ પ્રમાણે—૧ “આજે આ
નગરમાં દશેક વાઝક જન્મ્યા છે.” ઇત્યાદિ ઉત્પત્તિની અનિશ્ચિત
સંખ્યા કહેવી તે ઉત્પન્નમિશ્રિત ૨ દશેક મરણ પામ્યા છે ઇત્યાદિ
વિનાશ સંખ્યા કહેવી તે વિગતમિશ્રિત, ૩ દશેક જન્મ્યા, અને
દશેક મરણ પામ્યા. ઇત્યાદિ ઉભયસંખ્યા કહેવી તે ઉત્પન્નવિગત
મિશ્રિત, ૪ શંખાદિ ઘણા જીવતા અને થોડા મરેલા દેખી સર્વ સ-
મુદાયમાં “આ જીવ રાશિ છે.” એમ કહેવું જીવમિશ્રિત, ૫ ઘણાં મરે-
લાં અને થોડા જીવતા દેખી “જીવરાશિ” કહે તે અજીવમિશ્રિત,
૬ આ રાશિમાં આટલા જીવતા છે ને આટલા મરણ પામ્યા છે એમ
આસરે સંખ્યા કહે તે જીવાજીવમિશ્રિત, પ્રત્યેક ૭ જીવમિશ્રિત
સાધારણ વનસ્પતિજીવરાશિને સાધારણરાશિ કહે છે તે સાધારણ

મિશ્રિત, ૮ અનંતકાયમિશ્રિત પ્રત્યેક જીવરાશિને “આ પ્રત્યેક જીવરાશિ છે” એમ કહે તે પ્રત્યેકમિશ્રિત, ૯ રાત્રી છતાં શીઘ્રતા માટે કહેવું કે “જલદી ઉઠ સૂર્ય ઊગ્યો” इत्यादि અઢ્યામિશ્રિત, ૧૦ ઉતાવળને અંગે દિવસ વા રાત્રિનાં એક ભાગને વીજો ભાગ કહીયે જેમ રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર છતાં મધ્યરાત થઈ કહે તે અઢ્યાઢ્યામિશ્રિત.

(૪) તથા અસત્યાઽમૃષા એટલે વ્યવહાર વચન યોગના પળ ૧૨ ભેદ છે તે આ પ્રમાણે—૧ “હે દેવદત્ત !” इत्यादि અન્યને બોલાવવા રૂપ આમંત્રણી, ૨ “તું આ કર” इत्यादि આજ્ઞા કરવા રૂપ આજ્ઞાપની ૩ “અમુક આપ” इत्यादि માંગણી કરવા રૂપ યાચની, ૪ પ્રશ્ન કરવા તે પૃચ્છિકી, ૫ ઉપદેશ આપવા રૂપ પ્રજ્ઞાપની, ૬ કોઈ કાર્યથી નિવૃત્ત (પ્રતિપેદ્ય) કરવા રૂપ પ્રત્યાહ્યાની, ૭ અનુમતિ (મત-અભિપ્રાય) જાપવા રૂપ ઇચ્છાનુકૂલિકા, ૮ કોઈએ અભિપ્રાય પૂછવાથી “તને જે ઠીક લાગે તે” इत्यादि કહેવું તે અનંભિગૃહિતા. ૯ અમુકજ કરવું, ને અમુક ન કરવું इत्यादि નિર્ણયાત્મક સલાહ આપવી તે અભિગૃહિતા. ૧૦ દ્વચર્ચી વા અનેક અર્થી વચન બોલવું કે જેથી નિર્ણયાત્મક ભાવાર્થ ન નીકળે તે સાંશયિક, ૧૧ પ્રગટ રીતે જેનો અર્થ સમજી શકાય તેવી અથવા સ્પષ્ટ અક્ષરો વાળી (પળ અર્થ શૂન્ય) ભાષા બોલવી તે વ્યાકૃત (-વ્યક્ત) ૧૨ અને ગંભીર અર્થવાળી અથવા અસ્પષ્ટ અક્ષરવાળી ભાષા તે અવ્યાકૃત, આ ઢેલ્લી ભાષા ઢીન્દ્રિયાદિ જીવોને હોય છે અને રે-લોલ-લાલ इत्यादि કવિતાના અલંકારી અર્થ વિનાના શબ્દો તથા પારણું ઝુલાવતાં इत्यादि કાર્યમાં પથ ફલલલ इत्यादि અર્થ વિનાના બોલાતા શબ્દો તો વ્યાકૃત વચન યોગ

એ પ્રમાણે સત્યના ૧૦, અસત્યના ૧૦, મિશ્રના ૧૦, વ્યવહારના ૧૨ ભેદ મળી ૪૨ મનોયોગ ને ૪૨ વચનયોગ થાય છે.

તથા કાયાના યોગ ને આ પ્રમાણે—પૂર્વે પરમાત્મા પરમવ-
માં જન્મને કાર્મણ શરીર કારણ થતું છે, ને કાર્મણ શરીરની સાથે
તૈજસ શરીર સદાકાલ રહેલું હોય છે માટે કાર્મણ શરીરની સહાય
થી (પૂર્વભવથી પરમવમાં જવારૂપ) આત્માનો જે વ્યાપાર તે કાર્-
મણ કાયયોગ, અથવા ભવધારણીય શરીરવ્યાપારના અભાવે મા-
ત્ર તૈજસકાર્મણ કાયાદ્વારા આત્માનો પરમગમન-પરમવોત્પત્તિ
પ્રથમસમયે આહારગ્રહણ-તથા કેવલિસમુદ્યાતના ૩-૪-૫ સમયે
પ્રવર્તન રૂપ જે વ્યાપાર તે કાર્મણ કાયયોગ અથવા તૈજસ કાર્-
મણ કાયયોગ.

પ્રશ્ન:—તૈજસ સમુદ્યાત વચ્ચે, આહાર પચન સમયે તૈજસ
કાયનો વ્યાપાર પ્રગટ છે, ને કાર્મણકાયનો વ્યાપાર છે નહિ તો
તે વચ્ચે એકલો તૈજસયોગ કેમ ન કહેવાય ?

ઉત્તર:—જે વચ્ચે તૈં સમુદ્યાતમાં, અને આહાર પચન
વ્યાપારમાં જીવ વર્તે છે તે વચ્ચે આત્માનું ઔદાં શરીર સંપૂર્ણ
રચાયેલું હોવાથી ઔદાં શરીરના આલેવનથી તૈજસ પરમાણુઓ
વડે પૂર્વોક્ત કાર્ય કરે છે, માટે પ્રયત્નમાં ઔદારિક કાય મુખ્ય છે,

પ્રશ્ન:—કેવલી સમું ના ૩-૪-૫ સમયે તૈં કાં કાય-
યોગ વડે આત્મા શું કરે છે ? નથી પરમવમાં જતો, નથી આહાર
પચન કરતો, કે નથી આહાર ગ્રહણ કરતો, ત્યારે તૈજસ વા કાર્-
મણ દ્વારા આત્મા તે વચ્ચે કઈ જાતનો વ્યાપાર કરે છે ? કે
જેથી તે વચ્ચે તૈં કાં કાયયોગ કહી શકાય ?

ઉત્તર:—સયોગી આત્મા સદાકાલ યોગ પ્રવૃત્તિ વાળો છે,
ત્યાં જે વચ્ચે જે શરીરનું સાધન મળે તે વચ્ચે તે શરીરદ્વારા યોગ
પ્રવૃત્તિવાળો હોય, અહિં સમું વચ્ચે ઔદાં શરીરથી ઘણે અંશે
છટી પડી ગયેલો આત્મા તૈજસ કાર્મણ વડે સર્વાંગે વ્યાપ્ત હોવા-

થી યોગ પ્રવૃત્તિમાં તે વચ્ચે એ વે શરીરજ આલેષન રૂપ છે, માટે
 એ કાયયોગનો તે વચ્ચે સંભવે છે, અને તે યોગ કહી જાણનો વ્યા-
 પાર કરે છે ? તે મંથનમાં તો એજ સમજાય છે કે કાર્મણ શરીર
 ના આલેષનથી આત્મા સ્વપ્નદેશોની વિચલતામાં વર્તે છે, અને તે
 વિચલતા વહે કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે, અથવા તે વે શરીરના
 આલેષન વહે જ તે વચ્ચે મંથનકરણ—અન્તરપૂર્તિ—અન્તર સંદર-
 ણ રૂપ વ્યાપાર કરે છે. ॥ इति चतुर्दश योगद्वारम् ॥ ૧૪ ॥

॥ ૧૫. ઉપયોગદ્વારમ્. ॥

ઉપ એટલે સમીપમાં યુજાયતે—જોડાય તે ઉપયોગ, અર્થાત્
 વિષયદેશમાં પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થોની પરિચ્છિન્નિમાં (—વસ્તુ સ્વરૂ-
 પાવલોકનમાં) જોડાય એવી આત્માનો ગુણ તે ઉપયોગ. તે વે
 પ્રકારનો છે, સામાન્ય ઉપયોગ એટલે દર્શન, અને વિશેષ ઉપયોગ
 તે જ્ઞાન. ત્યાં દર્શનોપયોગ ચક્ષુદર્શન—અચક્ષુદર્શન—અવધિદર્શન—
 ને કેવલદર્શન એમ ૪ પ્રકારે છે, તથા જ્ઞાનોપયોગ પણ વે પ્રકારે
 છે. યથાર્થ જ્ઞાનોપયોગ અને અયથાર્થ જ્ઞાનોપયોગ. ત્યાં યથાર્થજ્ઞા-
 નોપયોગની પૂર્વર્ષિઓજ જ્ઞાન એવી સંજ્ઞા રાખી છે, અને અયથા-
 ર્થ જ્ઞાનોપયોગની અજ્ઞાન એવી સંજ્ઞા રાખી છે. ત્યાં જ્ઞાનના ૫
 પ્રકાર મતિજ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાન—અવધિજ્ઞાન—મનઃપર્યવજ્ઞાન—ને કેવલજ્ઞા-
 ન એ પ્રમાણે છે, અને મતિઅજ્ઞાન—શ્રુતઅજ્ઞાન—ને વિભંગજ્ઞાન (—વ-
 સ્તુતઃ અવધિઅજ્ઞાન) એ પ્રમાણે અજ્ઞાન ૩ પ્રકારે છે, મનઃપર્યવ
 જ્ઞાન સમ્યગ્દૃષ્ટિનેજ (મુનિને જ) હોય છે માટે મનઃ પર્યવ અજ્ઞાન
 હોતું નથી, અને કેવલ જ્ઞાનીને તો અજ્ઞાન ન હોય એ સ્વભાવિક જ છે.

માટે જ્ઞાન પાંચ અને અજ્ઞાન ૩ છે, એ પ્રમાણે ૬ જ્ઞાન-૩ અજ્ઞાન-
ને ૪ દર્શન મલીને ૧૨ ઉપયોગ છે. તેમાં અવધિદિક-મનઃ પર્યવ-
-વિભંગ-ને કેવલચિક્ર એ ૬ ઉપયોગમાં આત્મા-ઇન્દ્રિય અને મન-
ની સહાય વિના સ્વતંત્ર રીતે પ્રવર્તે છે, માટે પ્રત્યક્ષ અથવા સાક્ષાત્
ઉપયોગ ૬ છે. અર્હિ પ્રત્યક્ષમાં પ્રતિ-સમીપે અને અક્ષ-જીવ એ-
વો અર્થ હોવાથી પ્રત્યક્ષ પટલે આત્મસાક્ષાત્ કહેવાય છે, અને
આત્મસાક્ષાત્ નહિ તે પરોક્ષ ઉપયોગ મતિ ૨-શ્રુત ૨-ચક્ષુદ૦-
અચક્ષુદ૦ એ પ્રમાણે ૬ પ્રકારે છે. એ ૬ ઉપયોગમાં આત્માને ઇન્દ્રિય
અને મનની સહાય અવશ્ય લેવી પડે છે અને ઇન્દ્રિયોદ્ધાર જ જાણી
દેખી શકે છે, માટે એ ૬ ઉપયોગ આત્માને સાક્ષાત્ માયે નથી. જેમ
નિરોગ વધુવાળો પુરુષ ઘટાદિ પદાર્થને મગટ રીતે અન્ય સાધનની
સહાય વિના દેખી શકે છે, અને દીનને નવધુવાળો પુરુષ ચમ્પા વિગેરે
અન્ય સાધનથી ઘટાદિ પદાર્થ દેખી શકે છે તેમ આત્મા ઇન્દ્રિયો અને
મનની સહાયથી દેખી જાણી શકે તો તે ઉપયોગ પરોક્ષ ઉપયોગ
કહેવાય, અને ઇન્દ્રિયમનની સહાય વિના સ્વતંત્ર દેખી જાણી શકે
તો તે ઉપયોગ પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ કહેવાય. એ વાસ્તવિક રીત પછી,
પણ વ્યવહાર મતીમાં તો ઇન્દ્રિયોથી અનુમતેલ ઘટાદિ સ્વરૂપને મ-
ત્યક્ષ જ્ઞાન-(ઉપયોગ) કહે છે, અને અનુમાનાદિમમાણથી નિર્ણય
કરેલા સ્વરૂપને વક્ત મનોવિષયિક જ્ઞાનને પરોક્ષજ્ઞાન કહે છે, એ
વ્યવહાર (મન્યજ્ઞાન) પણ જ્ઞાનમાં વ્યવહારમન્યજ્ઞાનના નામથી સ્વી-
કારેલ છે. અને અનુમાનાદિ તો રાજે રીતે પરોક્ષ જ છે. અર્હિ ૧૨
ઉપયોગનું સ્વરૂપ મધ્યમ દર્શનદ્વારમાં જ્ઞાનદ્વારમાં કહેવાદગ્યું છે, માટે
પુનઃ કહેવાશે નહિ. ॥ ઇતિ વશ્વદત્તમુપયોગદ્વારમ્. ॥ ૧૬ ॥

॥ ૧૬ ઉપપાતદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે એક સમયમાં કેટલી જીવ સંખ્યા ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું તે ઉપપાતદ્વાર, અને કયા દંઢકમાં કેટલાકાલ સુધી કોઈપણ જીવ આવી ઉત્પન્ન થાય નહિં ? એમ કહેવું તે ઉપપાતવિરહ કહેવાય.

॥ ૧૭ ચ્યવનદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે એક સમયમાં કેટલા જીવ મરણ પામે તેની સંખ્યાનો નિયમ કહેવો તે ચ્યવનદ્વાર, અને કયા દંઢકમાં કેટલા કાલસુધી કોઈપણ જીવ મરણ ન પામે તે સંબંધિ કાલ નિયમ દર્શાવો તે ચ્યવનવિરહ કહેવાય. ॥

॥ ૧૮ સ્થિતિદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે જીવોનું કેટલું આયુષ્ય હોય તે આયુષ્યકાલનો નિયમ દર્શાવો તે સ્થિતિદ્વાર.

॥ ૧૯ પર્યાસિદ્વારમ્. ॥

પર્યાસિ એટલે જીવની આદાર ગ્રહણ કરવાદિકની શક્તિ, અથવા તે શક્તિની સમાપ્તિ તે પર્યાસિ કહેવાય, તે પર્યાસિ આદાર-શરીર-ઇન્દ્રિય-વચ્ચદ્વાસ-ભાષા ને મન એ પ્રમાણે ૬ પ્રકારની છે, તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

આહારપર્યાપ્તિ—આહાર ગ્રહણ કરી આહારપણે પરિણમાવી સ્વલ-રસ જુદાં કરવાની શક્તિ આહારપર્યાપ્તિ આ પર્યાપ્તિ ઉત્પત્તિ સ્થાને આવેલા જીવને પ્રથમ સમયે જ પ્રગટ થાય છે, અર્થે ગ્રહણ કરેલ આહારનો કેટલોક ભાગ દેહપણે પરિણમે નહિં એવો દોષ તેનો ત્યાગ કરે છે, અને દેહપણે પરિણમવા યોગ્ય આહારને 'દેહપણે' પરિણમાવે છે, ત્યાં દેહપણે પરિણામ ન પામે એવા આહારને સ્વલરૂપ-(કુચારૂપ) કહી શકાય, અને શેષ આહારને રસરૂપ કહી શકાય, અન્યથા મ-ઝ-મૂવનેજ સ્વલરસ માનીયે તો વૈક્રિય અને આહારકની પર્યાપ્તિમાં સ્વલરસ પૃથક્કરણનો અસંભવ છે, તો તેમાં એ આહાર પર્યાપ્તિનો અર્થ કેમ સમીચીન થાય ? પુનઃ આ પર્યાપ્તિ એકજ સમયમાં સમાપ્ત થાય છે.

શરીર પર્યાપ્તિ—ગ્રહણ કરેલા આહારને શરીરપણે પરિણ-માવવાની શક્તિ તે દરેક જીવને અન્તર્મુહૂર્તકાલે પ્રગટ થાય છે.

ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ—ગ્રહણ કરેલા આહારમાંથી ઇન્દ્રિય યોગ્ય પુદ્ગલોને અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિયપણે પરિણમાવી ઇન્દ્રિયદ્વારા વિ-પય જાણવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય તે ઔદાં શરીરીને અન્તર્મુહૂર્તકાલે અને આદાં તથા વૈં શરીરીને, એક સમયે પ્રગટ થાય છે.

ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ—શ્વાસોશ્વાસ યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવી, અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શ-ક્તિ. તે ઔદાં શરીરને અન્તર્મુહૂર્ત અને આદાં વૈં શરીરીને ૧ સમયે પ્રગટ થાય છે.

ભાષાપર્યાપ્તિ—ભાષાયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, ભાષાપણે પરિણમાવી-(ભાષારૂપ બનાવી) અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શ-ક્તિ તેનો કાલ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનું.

મનઃપર્યાસિ—મન યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, મનપણે પરિણામ-
વી અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શક્તિ તેનો કાલ્પન્દ્રિય પર્યાસિવત્.

૬ પર્યાસિયોમાં જે જીવને જેટલી પર્યાસિયો પૂર્ણ કરવા
યોગ્ય હોય છે, તેટલી પર્યાસિયો તે જીવ ઉત્પત્તિસમયે સમકાલે
પ્રારંભે છે, પણ પૂર્ણ અનુક્રમે કરે છે, કારણકે પ્રથમસમયગૃહીત
આહારના ઉપદ્ભંધી—(આલંબનથી) જીવને આહારપર્યાસિરૂપ શ-
ક્તિ સર્વાંશે પ્રગટ થઈ, અને શરીરપર્યાપ્તિરૂપ શક્તિયો દેશાંશે
પ્રગટ થઈ છે, ૬ પ્રમાણે પ્રારંભ સમકાલે અને સમાપ્તિ અનુક્રમે હોય છે.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે, તે જીવ તેટલી પર્યા-
પ્તિયો પૂર્ણ કરે જ એવી લઘ્વિવાલો જીવ લઘ્વિપર્યાસ કહેવાય.
તે લઘ્વિપર્યાસપણું ભવના પ્રથમ સમયથી ભવના અન્ત્યસમયપર્યન્ત
હોય. એનું આયુ ૩૦ ૩૨ સાગર હોય.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિ-
યો પૂર્ણ નહિજ કરે એવી લઘ્વિવાળા જીવો લઘ્વિઅપર્યાસ કહેવાય,
૬ લઘ્વિ અપર્યાસપણું પણ ભવના પ્રથમ સમયથી ભવના અન્ત્ય સ-
મય સુધી હોય છે. આ જીવોનું આયુ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મું હોય.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે, તે જીવે તેટલી પર્યા-
પ્તિયો જ્યાં સુધી પૂર્ણ નથી કરી પણ કરશે એવો જીવ કરણઅ-
પર્યાસ, અને પૂર્ણ કર્યા વાદ કરણપર્યાસ કહેવાય. ત્યાં કરણ
અપર્યાપ્તપણું ભવના પ્રથમ સમયથી અન્તર્મું પર્યન્ત, અને કરણપર્યા-
પ્તપણું અન્તર્મું ન્યૂન સ્વસ્વપર્યાપ્તાયુષ્ય જેટલા કાલવાલું છે. પર્યા-
પ્તિ સંવંધિ વિશેષ વર્ણન પ્રથમ. નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થમાં વિસ્તાર પૂર્વક
કરેલ હોવાથી અહિં વિશેષ વર્ણન કર્યું નથી.

॥ किमाहारहारम् ॥

किम् एतले कइ दिशिनी (दिशिथी आवेलो) आहार एतले आहार होय ? ते संबंधि जे निर्णय कहवो ते किमाहार कहवाय. त्यां लोकने अन्ने (किनारे) रहला मूक्ष्य अपर्याजि पृथ्व्यादि ५ तथा मूक्ष्यपर्याजि पृथ्व्यादि ५ तथा वादरपर्याजिवायु अने वादरअपर्याजि-वायु ए १२ जीवभेदने ३-४-५ दिशिनी आहार होय, अने ए १२ सहित सर्व जीवभेदो जे लोकनी अंदरना भागमां—(लोकनी दशे दिशाए फरतो अन्त्य किनारो छोटीने अंदरना सर्व भागमां) रहला छे तेओने सर्वने छ ए दिशिथी आवेलो आहार होय छे.

शंका:—जीव जे आकाश प्रदेशोमां अवगाह्यो छे तेज आकाश प्रदेशमां रहला आहारने ग्रहण करे छे तो छए दिशाथी आवेलो आहार ग्रहण करे ते केवी रीते ?

उत्तर:—ए वात सत्य छे, परन्तु जीव जे आकाश प्रदेशोमां अवगाह्यो छे ते आकाश प्रदेशमां आहार ग्रहण समये ६ ए दिशिथी आवता पुद्गलोने ग्रहण करे छे, माटे ६ दिशिथी आवेला पुद्गलो ग्रहण करे एम कही सकाय.

ए आहार ग्रहण व्याघातभावी अने निर्व्याघातभावी एम जे प्रकारनुं छे, त्यां अलोकाकाशवडे आहार पुद्गलोने आवतां जे स्वल्लना थाय अर्थात् न आवी शके ते व्याघात कहवाय अने ते व्याघातना कारणथी जीव सर्व दिशिथी आहार न ग्रहण करो शके पण ओली दिशिथी आहार ग्रहण करे ते व्याघातभावी आहार कहवाय, प्रथम जे ३-४-ने ५ दिशिथी जे आहार ग्रहण कर्तु ते व्याघातभावी आहार ग्रहण जाणवुं. अने तेवा व्याघातना अभावे सर्वदिशिथी एतले छए दिशिथी जे आहारनुं ग्रहण थाय ते निर्व्याघातभावी आहार कहवाय.

પ્રશ્નઃ—દિશાઓ ૧૦ છતાં ૬ દિશિથી આહાર ગ્રહણ કેમ કરું?

ઉત્તરઃ—વિદિશાને પદ્ધતિ રહેલી દિશામાં અન્તર્ગત ગણતાં ૬ દિશા પણ કહી શકાય, માટે અત્રે ૬ દિશિથી આહાર ગ્રહણ કરું, પુનઃ વાસ્તવિક રીતે ક્ષેત્રવિદિશા એકેક આકાશ પ્રદેશની શ્રેણિરૂપ હોવાથી આદ્ય પુદ્ગલ સ્કંધ એક પ્રદેશાત્મક શ્રેણિમાં અવગાહે નહિ પણ જવન્યમાં જવન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રમાં અવગાહે છે, અને તેટલા અવગાહમાં વિદિશિ પ્રદેશો કરતાં દિશિ પ્રદેશો અસંખ્યગુણા સંભવે છે, માટે વિદિશિને દિશિમાં અંતર્ગત ગણવાપૂર્વક ૬ દિશિનો આદાર કરવો.

પ્રશ્નઃ—આ ક્રિયાદ્વારદ્વારમાં આદ્ય પુદ્ગલો કઈ વર્ગણાનાં અંગીકાર કરવાં ?

ઉત્તરઃ—તૈજસ અને કાર્મણ વર્ગણા વર્જીને શેષ ઔદાઃ—વૈક્રિય—ને આદારક ૫ ૩ ભવધારણીય શરીર વર્ગણાના પુદ્ગલ સ્કંધોનો અર્ધ આદાર અંગીકાર કરવો, અને કાર્મણ પુદ્ગલનો આદાર તો જીવને સયોગિપણા મુથી પ્રતિ સમય હોય છે, માટે આ ક્રિયાદ્વાર પ્રસંગે તે તૈઃ કાઃ નો આદાર અંગિકાર ન કરવો. ૫ આદ્ય પુદ્ગલ સ્કંધ પણ કમીમાં કમી અભવ્યથી અનંત ગુણ પરમાણુઓનો બનેલો હોય છે, કારણકે તેથી કમી પરમાણુઓવાળા સ્કંધો જીવ ગ્રહણ કરી શકતાં નથી. પુનઃ ગ્રહણ કરાતા આદ્યમાંથી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો આદાર આદારપણે પરિણમે છે. તે વીતી સર્વ આદાર ગાયે ગ્રહણ કરેલા વાસમાંથી જેમ કેટલોક વાસ પડી જાય છે તેમ તેજ સમયે વિનાશ પામી જાય છે, અને આદ્યપણે શ્વિપ્તતા આદ્યમાંનો અનંતમો ભાગ જીવના આન્વાદનમાં આવે છે. અને એર વાસ જીવને આન્વાદનમાં આવ્યા

વિનાશ દેહને-ઇન્દ્રિયપણે પરિણમી જાય છે. વહ્ની આ આહાર સ-
ન્નિત-અચિત્ત-ને મિશ્ર-પ્રમ ૩ પ્રકારનો, તથા ઓજ અને લોમ
પ્રમ ૨ પ્રકારનો છે, (અહિં કવલાહારને દિશિઆહાર સાથે યોગ્ય
સંબંધ નહિ હોવાથી કવલાહારને દિશિઆહારમાં ગણ્યો નથી,
અને એ સંબંધિ શાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખ નથી.) પુનઃ આભોગિકને અના-
ભોગિક પ્રમ ભેદ પણ છે, તે ભેદો સંબંધિ વિશેષ વર્ણન ગ્રન્થાન્ત-
રથી જાણવું.

તથા પ્રસંગે નિરાહારીપણું જીવને ક્યારે હોય છે ? તે પણ
કહેવાય છે. ત્યાં પરમવમાં ચક્રગતિ પૂર્ણતાં ૨૦ થઈને ચાર ને પાંચ
સમય લાગે તે વચ્ચે પેલો ને છેલ્લો સમય વર્તી મધ્ય સમયોમાં
અનાહારીપણું હોય છે, માટે ૨૦ સમયની એક ચક્રગતિમાં અનાહાર-
ીપણું નથી પણ ત્રણ સમયાત્મક ત્રિચક્રગતિમાં, ચાર સમ-
યાત્મક ચિત્રચક્રગતિમાં, ને પાંચ સમયાત્મક ચતુર્ચક્રગતિમાં અનુક્રમે
૧-૨-૩ સમય નિરાહાર છે, ને કેવલ સમુદ્ઘાત વચ્ચે ૩-૪-૫
નવરચાલ સમયોમાં અનાહારીપણું છે, ને અયોગી તથા સિદ્ધજીવો
સદાકાલ અનાહારી છે. ॥ इति किमाहारद्वारम्. ॥૨૦॥

॥ ૨૧ સંજ્ઞાહારમ્. ॥

સં-સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાન-જાણવું તે સંજ્ઞા. ૩ પ્રકારની છે, ત્યાં
પ્રથમ હેતુ-કારણ-નિમિત્ત ત્રણ અને અનિષ્ટની પ્રાપ્તિપરિહાર
રૂપકારણના ઉપદેશ-કથનવાળી. તે હેતુપદેશિકી સંજ્ઞા. આ
સંજ્ઞા વ્યક્ત (વા વૃદ્ધિપૂર્વક-અભિસંધિજ) અને અવ્યક્ત (વા અન-
ભિસંધિજ) પ્રમ ૨ પ્રકારની છે, ત્યાં એકેન્દ્રિયોને અનભિસંધિજ
હેતુપદેશિકોસંજ્ઞા છે, કારણકે તેઓની આહારાદિકમાં પ્રવૃત્તિ સ્પષ્ટ

જીવોની કંઈક બુદ્ધિપૂર્વક ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટથી નિવૃત્તિ હોવાથી એ જીવો અભિસંધિજ હેતુપદેશિકી સંજ્ઞાવાળા છે, પણ મનઃપર્યાપ્તિયુક્ત નહિ હોવાથી સંજ્ઞીવત્ અતિ સ્પષ્ટ બુદ્ધિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિવાળા નથી છતાં પણ હેતુપદેશિકી સંજ્ઞાવડે દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો સંજ્ઞી અથવા મનવાળા ગણાય છે, ને એકેન્દ્રિયો (હેતુવડે) અસંજ્ઞિ-મનવિનાના ગણાય છે. પરન્તુ શાસ્ત્રવ્યવહારમાંતો હેતુપદ સંજ્ઞાવડે સંજ્ઞી એવા દ્વીન્દ્રિયાદિકોને પણ વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાનમાં કારણરૂપ મનઃપર્યાપ્તિના અભાવે અસંજ્ઞિજ ગણ્યા છે. પુનઃ એ હેતુપદ સંજ્ઞા વર્તમાનકાલ વિષયિક છે, પણ ભૂત ભવિષ્યના વિચારથી વિકલ-(રહિત) છે, તે કારણથી જેમ હેતુપદ સંજ્ઞાવડે સંજ્ઞિ છતાં પણ અલ્પધનવાળો ધનવાન ન કહેવાય, અને અલ્પરૂપવાળો રૂપવાન ન કહેવાય તેમ દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો હેતુપદ સંજ્ઞાવડે અલ્પ વિચારવાળા છતાં સંજ્ઞિ ન કહેવાય.

તથા મનઃપર્યાપ્તિદ્વારા મનોવર્ગણા ગ્રહણ કરી મનપણે પરિણમાન્વ્યાથી વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાન લબ્ધિવડે અતિવ્યક્ત અને ત્રણે કાલની વિચારશક્તિ તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા મનઃપર્યાપ્ત જીવને ઇટલે ગર્ભજ પર્યાપ્તિર્થિચ ગર્ભજ પર્યાપ્તિ મનુષ્ય સર્વ દેવ અને સર્વ નારક ને હોય છે. શાસ્ત્રમાં સંજ્ઞિ અસંજ્ઞિપણાનો વ્યવહાર આ દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાને અગેજ પ્રવર્તે છે, કારણકે જે જીવો દીર્ઘકાલ સંજ્ઞાવાળા હોય તે સંજ્ઞિ અને દીર્ઘકાલ સંજ્ઞા વિનાનાં જે જીવો હોય તે સર્વ અસંજ્ઞિ કહેવાય છે.

તથા દૃષ્ટિ-સમ્યક્દર્શનાદિ સંબંધિ વાદ-કથન તેના ઉપદેશ-અપેક્ષાવડે જે સંજ્ઞા તે દૃષ્ટિવાદોપદેશ સંજ્ઞા. અર્થાત્ દૃષ્ટિવાદના ઇટલે શ્રુતજ્ઞાનના ઉપદેશવડે-ક્ષયોપશમવડે જે સમ્યગ્જ્ઞાન તે દૃષ્ટિવાદોપદેશ સંજ્ઞા. તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષયોપશમજન્ય સમ્યગ્જ્ઞાન

युक्त एवो-सम्पद्दृष्टिर्जीव दृष्टिवादोऽप० संज्ञावाजो गणाय छे, पण-
त्रिधिष्ट श्रुतज्ञानना सपोपशमरहित एवा-नारक-देव-मनुष्योने-
तिर्य्यचो सम्पद्गृहृष्टि-छतां पण दृष्टिवादसंज्ञावाजो गणाय-नहिं.
कारणके जो के केटलाएक देवोमां अने तीर्थकर यनारा नारकोमां
अने कचित् ग० तिर्य्यचोमां त्रिधिष्ट श्रुतज्ञान सद्भावे दृष्टिवादो-
प० संज्ञा हजे छतां ते ज्ञान विशेषतः हितमां प्रवृत्ति अने अहित-
मां निवृत्तिवाञ्छ नहिं होवाधी तेओने अहिं-दृष्टिवादो० संज्ञा नः
गणी होय तेम संभवे छे, (केटलोक भावार्थ श्रीनन्दिसूत्रमांसी-
कक्षो छे.)

जेने हेतूप० संज्ञा छे तेने दीर्घका० ने दृष्टिवादो० संज्ञा नयी,
जेने दीर्घका० संज्ञा छे तेने हेतू० संज्ञा नयी, अने दृष्टिवादो० संज्ञा
होय ने न पण होय. अने जेने दृष्टिवादो० संज्ञा छे तेने हेतू० नयी-
पण दीर्घ० संज्ञा अवश्य छे. श्रीसर्वज्ञने ए प्रणमांनी कोइपण संज्ञा
न होय. ॥ इति संज्ञासंवेधः ॥

॥ २२ गतिद्वारम्. ॥

अमुक दंडकमांनो जीव परण पामीने कया कया दंडकमां
जाय-(उपजे) ए संबंध कहेवो ते गति. ॥ इति गतिद्वारम्. ॥

॥ २३ आगतिद्वारम्. ॥

अमुक दंडकमां कया कया दंडकना जीवो परण पामी आ-
वीने उत्पन्न थाय ए संबंध कहेवो ते आगति. ॥ इत्यागतिद्वारम्. ॥
अहिं गति-आगतिने प्रसंगे जीवोने परभव गमननो विधि

કહેવાય છે.—જીવો પરભવમાં જતાં તે પ્રકારની ગતિ કરે છે, ત્યાં રમણસમુદ્ઘાતપૂર્વક ઉપજનાર જીવની ઇલિકાગતિ હોય છે, કારણકે જેમ શરીરના અગ્રભાગને આગલ ફેંક્યા બાદ શરીરના પશ્ચાત્ ભાગને ઉપાડી આગલ ફેંકે છે, તેમ મરણ સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ ઉત્પત્તિ સ્થાને આત્મપ્રદેશો ફેંક્યા બાદ અન્તર્મુઠ કાળે પૂર્વભવસંવંધિ શરીરમાંથી આત્મપ્રદેશો સંકોચી લઈ ઉત્પત્તિ સ્થાને લાવી મૂકે છે, આ ઇલિકાગતિ વા મરણસમુદ્ઘાત ઋજુગતિ અને વક્રગતિ પળ હોય છે, ત્યાં જીવનું ઉત્પત્તિક્ષેત્ર સમશ્રેણિ હોય ત્યારે ઋજુગતિ થાય છે, અને વિષમ શ્રેણિ હોય ત્યારે વક્રગતિ થાય છે, તથા દહો અથવા તોપમાંથી છૂટેલો ગોળો જેમ સર્વપિંડાત્મકરૂપે ચાલ્યો જાય છે તેમ શરીરમાંથી છૂટેલો આત્મા પિંડિતરૂપે—(દીર્ઘ શ્રેણિરૂપે નહિ) પરભવમાં ચાલ્યો જાય તે કંદુક—(દહાસરખી) ગતિ કહેવાય. આ કંદુક ગતિ પ્રાયઃ ઋજુગતિમાં સંભવે છે. ને વક્રગતિમાં હોય છે કે નહિ તે શ્રી બહુશ્રુતથી જાણવું.

તથા મસ્તક ભાગમાંથી નિકળેલો આત્મા દેવલોકમાં જાય, ઉદરથી નિકળેલો આત્મા મનુષ્યગતિમાં જાય, પગથી નિકળેલો આત્મા નરકગતિમાં જાય, અને સર્વાંગથી નિકળેલો આત્મા મોક્ષે જાય.

॥ ૨૪ વેદદ્વારમ્ ॥

વેદ છટ્ટે નોકપાયમોહનીયકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ વિષયાભિલાષ તે પુરુષવેદાદિ મેદે ૩ પ્રકારનો છે. ત્યાં પુરુષનો (સ્ત્રીપ્રત્યે) વિષયાભિલાષ તે પુરુષવેદ, સ્ત્રીનો (પુરુષપ્રત્યે) જે વિષયાભિલાષ તે સ્ત્રીવેદ, તથા નપુંસકનો (સ્ત્રી ને પુરુષ ઉભય પ્રત્યે) વિષયાભિલાષ તે નપુંસકવેદ કહેવાય. એમાં પુરુષ પણ

स्त्रीपुरुं ने नपुं० पुरुं निर्द्वित्यादि भेदे षण षण प्रकारं छे, ने आः प्रमाणे लिंग-दाही-मूछ इत्यादि युक्त देहाकृतिबाजो निर्द्वितिपुरुष (आकार पुरुष) ; योनि-स्त्रन इत्यादि युक्त देहाकृति बाजो निर्द्विति स्त्री, अने पुरुषाकारनां केटलांक लक्षण होय ने केटलांक न होय तेषज स्त्री पणानां पण केटलांक लक्षण होय ने केटलांक लक्षण न होय ए प्रमाणे उक्त लक्षणोना भावाभाव युक्त देहाकृति बाजो जीवो निर्द्विति नपुंसक कहैवाय. तथा स्त्रीउपर विषयाभिलाषी जीव वेद पुरुष, पुरुष प्रत्ये विषयाभिलाषी जीव वेद स्त्री ने उभयाभिलाषी जीव वेद नपुंसक कहैवाय. तथा पुरुष नहि छतां जेणे पुरुषनो येष पहेर्यो होय ते नेपध्य पुरुष, स्त्री नहि छतां स्त्रीनो येष पहेर्यो होय ते नेपध्य स्त्री, अने नपुंसक नहि छतां नपुंसक नो (-हीसदा वगेरे सरस्वो) येष पहेर्यो हो ते नेपध्य नपुंसक कहैवाय. ए प्रमाणे ९ भेद छे.

तथा पुरुषादि आकृतिनो द्रव्य वेद अने विषयाभिलाषने भाववेद तरीके गणाय छे. पुनः एक जीवने एकज भवमां पुरुषने ३ द्रव्य वेद अने ३ भाववेद यद् शक, नपुंसकने एकज भवमां नपुं ने स्त्री ए वे वेद द्रव्यने २ भाववेद होय, ने स्त्रीने आखा भव सृषी १ द्रव्यवेदने १ भाववेद होय ए वात द्रव्यवेदाश्रयि भाववेद गणवानी पद्धति ए कही, अने द्रव्यवेदना आश्रय बिना केवल भाववेद गणनां स्त्री-पुरुषने नपुंसकने दरेकने ३-३ भाववेद अन्तर्मुहूर्त अन्तर्मुहूर्त परावृत्ति पाय्या करे छे.

पुरुष वेद घासना अग्नि समान छे, कारणके घासनो अग्नि एकदम भटको यद् तूर्त समी जाय छे, तैप पुरुषवेद एकदम जाग्रत यद् स्त्रीना संगमयी तूर्त शमी जाय छे, तथा स्त्रीवेद यकरीनी ली-टीयोना अग्नि सरस्वो छे, कारण के यकरीनी लीटीयोना अग्नि

સઙ્ગયા વાદ એકદમ ઢોલવાય નહિં તેમ સ્ત્રીવેદ પણ જાગૃત થતાં પુરુષના સંગમથી પણ શીઘ્ર ઉપશમે નહિં, તથા નપુંસકવેદ નગર દાહના અગ્નિ સરખો છે, કારણકે દ્વારિકા નગરીનો દાહ જેમ ૬ માસ સુધી શાન્ત ન થયો તેમ નપુંસકવેદ સંગમથી શાન્ત ન થાય અથવા નપુંસકપણાથી સંગમ થઈ શકે નહિં ને તેથી વિપ્રયેચ્છા જાગૃત ને જાગૃત રહે છે. ૧ નપુંસક વેદના ૧૬ ભેદ છે તેનો વિસ્તાર નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થમાં કહ્યો છે. ત્યાંથી જાણવો.

અવતરણ—હવે ચોવીશ દંડકે ૨૪ દ્વાર ઉતારતાં પ્રથમ ૨૪ દંડકે શરીર દ્વાર ઉતારાય છે.

॥ મૂળ ગાથા ૫ મી, ॥

ચત્ત્વાર ગર્ભજતિરિયવાસુ, મણુઆણં પંચ સેસ તિ સરીરા ।
થાવરચત્ત્વગે દુહઓ. અંગુલ અસંખભાગતણૂ ॥ ૫ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

ચત્ત્વારિ ગર્ભજતિરિયવાયુષુ, મનુષ્યાણાં પંચ શેષેષુ ત્રીણિ
શરીરાણિ ।

સ્થાવરચતુષ્કે દ્વિધા, અંગુલાસંખ્યેયભાગતનુઃ ॥ ૫ ॥

॥ શબ્દાર્થ ॥

ચત્ત્વાર

ગર્ભજતિરિય-ગર્ભજતિરિયં
વાસુ-વાયુકાયમાં (ને)

મણુઆણં-મનુષ્યોને

પંચ-પાંચ (શરીર)

શેષ-વાકીના દંડકોમાં

તિ-ત્રણ

સરીરા-શરીર છે.

થાવરચત્ત્વગે-૪ સ્થાવરમાં (ને)

દુહઓ-વન્ને પ્રકારે

અંગુલ-અંગુલનો

અસંખ-અસંખ્યાતમો

ભાગ-ભાગ

તણૂ-શરીર છે.

साधार्यः—गर्भजतिर्यज अने वायुकायने ४ शरीर छे, मनु-
ष्योने ५ शरीर छे, अने बाकीना (२२) दंडके त्रण त्रण शरीर
छे. ॥ चार स्थावरजं शरीर अंगुलनो असंख्यानमो भाग छे.

विस्तरार्थः—अहिं २४ दंडकमां प्रथम शरीर द्वार उतार-
नां गर्भजतिर्यज अने वायुकायने औदा०—वै०—तै० ने कामेण ए
४ शरीर होय छे, ए सामान्यथी कसुं अने विशेषनः आ प्रमाणे—

एक ग० तिर्यचने २-३-के ४ शरीर होय छे, त्यां पूर्व भ-
वमांधी आवता ग० ति० ने रस्तामां तैजस तथा कामेण ए वे श-
रीर होय, त्यां बाद उत्पत्ति स्थाने उत्पन्न यवाना प्रथम समयथी-
ज औदा० शरीर नामनो उदय होवाथी औदा० शरीर सहित ३
शरीर होय अने कोइ लब्धिपर्याप्त गर्भज तिर्यचे तप आदि करवा-
थी वै० लब्धि उत्पन्न करी होय ने वैक्रिय शरीरनी रचना करे
तो ते बखते वधुमां वधु ४ मुहूर्त मुधी वै० शरीर सहित ४ शरीर
होय, पण आहा० शरीर तो फक्त चौदपूर्वधर लब्धिवंत मुनि मा-
अने ज होवाथी गर्भज ति० ने ए शरीर कोइपण काले न होय
पुनः युगलिक तिर्यचने रस्तामां आयतां वे अने उत्पत्ति स्थाने
आव्यावाद त्रण शरीर होय पण तेओने व्रत तप आदिना अभा-
वे वै० लब्धिना अभावथी वै० शरीर न होय तथा दंडक प्रकरण-
मां अनधिकारी एवा संमू० तिर्यच पंचेन्द्रियने पण रस्तामां २,
अने स्वस्थाने औदा० शरीर सहित ३ शरीर होय.

तथा वायुकायमां पण सर्व जीवने चार शरीर न होय प-
ण रस्तामां आवताने तै० का० ए वे, स्वस्थाने औदा० सहित ३,
ने केटलाएक लब्धि पर्याप्त बादर वायुकायनेज विना व्रतादिके प-
ण तथा स्वभावे वैक्रिय शरीर सहित अन्नर्मु० काल मुधी ४ शरी-
र होय ने त्यां बाद पुनः ३ शरीर वालो ज होय, ने वै० ल-

વિધિ ચાલ્લા લ૦ પર્યા૦ વ્રા૦ સિવાયના સર્વ વાયુકાયી જીવોને ર-
સ્તામાં વે અને સ્વસ્થાને ઔદા૦ સહિત ૩ શરીર જ હોય,

તથા ગર્ભજમનુષ્યમાં પળ રસ્તામાં આવનારને તૈ૦ ને કા-
ર્મણ એ વે શરીર અને સ્વસ્થાને ૩ શરીર તો દરેક ગર્ભજ મનુષ્યને
અને દંડકમાં અનધિકારી સંમૂ૦ મનુષ્યને પળ હોય. તથા કેટલા-
એક ગર્ભજ લ૦ પર્યા૦ મનુષ્ય કે જેઓ એ વ્રત તપ આદિ વડે વૈ૦
શરીર રચના વચ્ચે ૪ મુહૂર્ત મુધો એકજ જીવ આશ્રયિ ૪ શરીર
હોય અથવા જેઓ એ ચૌદપૂર્વનો અભ્યાસ કરી આદા૦ લબ્ધિ
પ્રાપ્ત કરી હોય તેઓને આદા૦ શરીર રચના વચ્ચે અન્તર્મુ૦ કાલ
મુધો ૪ શરીર એક મનુષ્ય આશ્રયિ હોય છે. પળ એક મનુષ્ય આ-
શ્રયિ ૫ શરીરનો સંભવ નથી. કારણકે વૈ૦ અને આદા૦ શરીર
સમકાલે હોય નહિ, માટે મનુષ્યમાં એક મનુષ્ય આશ્રયિ સમકાલે
૨-૩ ને ૪ શરીર હોય અને સર્વ મનુષ્ય આશ્રયિ તથા એક મ-
નુષ્યને ભિન્નકાલે આશ્રયિ ૫ શરીર હોય.

તથા દેવ અને નારક સંવન્ધિ ૧૪ દંડકને વિષે એક જીવ
આશ્રયિ રસ્તામાં આવતાં તૈ૦ ને કા૦ એ વે, અને સ્વસ્થાને વૈ૦
શરીર હોય છે વળી એ જીવો ઉત્તર વૈ૦ પળ રચે છે તે પળ વૈક્રિ-
યન નામ વાણે હોવાથી એક જીવને સમકાલે ૪ શરીર ન ગણાય.
અને એ જીવોને ઔદા૦ શરીર તથા આદા૦ શરીર કોઈપણ
વાણે સંભવતું નથી.

તથા શેષ ૭ દંડકોને વિષે દરેક વા સર્વ જીવ આશ્રયિ રસ્તા
માં વે અને સ્વસ્થાને ઔદા૦ સહિત ૩ શરીર હોય, દત્તિશરીરદ્વારમ્

૧ દેવો ઉત્તર વૈક્રિય કરતી વચ્ચે મિદ્ધ-મનુષ્ય આદિ
ઔદા૦ શરીર ભગ્નાં રૂપ રચે છે. પળ તે શરીર ઔદાનિક
ત્રણકાલે, પળ વૈક્રિય યર્મણાથાને ન ઔદા૦ ભગ્નાં દેખાવવાળી
કરતી જાયથી.

દયે ચીજું અવગાહનાદ્વાર કહે છે તે આ પ્રમાણે ધાવરજ-
 ઉમે-પટલે પૃથ્વી-અપ્-અગ્નિ-ને વાયુ ૫ ચાર સ્થાવર (ના વરેક
 મેદ)નાં શરીર કુદ્દાઓ પટલે જગન્યથી અને ઉત્કૃષ્ઠી ૫મ વન્ને
 પ્રકારે અંગુલઅમંજ્વભાગતણુ પટલે અંગુલમા અસંખ્યાતમા ભા-
 ગનું શરીર હોય. ૫ પ્રમાણે સામાન્યથી ચારેનું અંગુલનો અમંમો
 ભાગ શરીર-કણું તોપણ પરસ્પર નાનું મોટું છે છતાં અંગુલના અ-
 સંખ્યા ભાગથી ઘણીને સંખ્યામાં ભાગ જેવું નથી, ત્યાં શરીરની
 અવગાહનાનો પરસ્પર તફાવત આ પ્રમાણે.

મુક્ષમાં.

વાદરમાં.

મૂં વનસ્પતિનું	અલ્પ	વાદરવાયુનું	અલ્પ
મૂં વાયુનું	અસંગુણ	વાદરતૈનું	અસં
મૂં તૈનમનું	"	વાદરઅપ્નું	"
મૂં અપ્નું	"	વાદરપૃથ્વીનું	"
મૂં પૃથ્વીનું	"	વાદરનિગોદનું	"
		વાદરમલોવનનું	"

અવત્તરણ—અર્થથી ૬-૭-૮-૯-૧૦ ગાથાઓ સુધીમાં
 દંદકમાં અવગાહનાદ્વાર કહેવાય છે.

સર્વેસિંપિ જહન્ના, સાહાવિય અંગુલસ્સસંસ્વંસો ।
 ઉક્કોસ પણસયધણ, નેરહયા સત્તહસ્થ સુરા ॥ ૬ ॥

(સંસ્કૃતાનુવાદઃ)

સર્વેધામપિ જગન્યા મ્વાભાવિકોઽંગુલસ્યામંસ્વેયાંશઃ ।
 ઉત્કર્ષેતઃ પંચેશતવનંપિ, નેરગિકાણાં સસહસ્તસુરાઃ ॥ ૬ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સત્ત્વેસિ-સર્વ દંડકોને.

ડપિ-પણ.

જહન્ના-જઘન્ય (અવગાહના)

સાહાવિય-સ્વાભાવિક-(મૂલ શરીરની.)

અંગુલસ્સ-અંગુલનો.

ડસંખંસો-અસંખ્યાતમો ભાગ.

ઉક્કોસ-ઉત્કૃષ્ટ (અવગાહના)

પણસય-પાંચસે.

ધણૂ-ધનુષ્ય.

નેરહયા-નારકજીવો(ની).

સત્તહથ્થ-સાત હાથ.

સુરા-દેવો(ની).

ગાથાર્થઃ—સર્વે પણ દંડકોના સ્વાભાવિક-(મૂલ શરીરની જઘન્ય (અવગાહના) અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે, અને નારકજીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૫૦૦ ધનુષ્ય તથા દેવોની ૭ હાથ પ્રમાણ છે. (અર્થે અવગાહના એટલે શરીરની ઉંચાઈ અથવા લંબાઈ જાણવી.)

વિસ્તરાર્થઃ—પૂર્વ ગાથામાં પૃથ્વ્યાદિ ચાર જીવોનું જઘન અને ૩૦ શરીર કહ્યું, ને હવે આ ગાથામાં શેષ સત્ત્વેસિંપિ-સર્વ દંડકનું માત્ર જહન્ના એટલે જઘન સાહાવિય-મૂલ શરીર અંગુલસ્સડસંખંસો એટલે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ શરીર દરેક દંડકમાં ભિન્ન ભિન્ન છે તે કહે છે.

નેરહયા એટલે નારક જીવોનું શરીર ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટી પળસયધણૂ-૫૦૦ ધનુષ્ય છે. અર્થે ધનુષ્યનું પ્રમાણ ૪ હાથનું છે. માટે નારકનું શરીર ૨૦૦૦ હાથ એટલે ૦૧ કોશ જેટલું ઉંચું છે. એ પળ સામાન્યથી કહ્યું અને વિશેષતઃ આ પ્રમાણે—

નારકનું.

જઘન શરીર.

૩૦ શરીર

સ્તનપ્રમાણ.

૩ હાથ.

૭૧૧ ધન ૬ અંગુલ.

શરંગપ્રમાણ.

૭૧૧ ધન ૬ અંગુલ.

૧૫૧૧ ધન ૧૨ અંગુલ.

बालकामभाषा.	१५॥ घ० १२ अ०	३१॥ घ०
वैकुण्ठमा.	३१॥ घ०	६२॥ घ०
धूम्रमा.	६२॥ घ०	१२५ घ०
नमःप्रभा.	१२५ घ०	२५० घ०
तमःतमःप्रभा.	२५० घ०	५०० घ०

सत्तद्वत्पसुरा—एतलं देवोनुं मूलं शरीर उत्कृष्टी ७ हा
 नुं होय छे, एतलुं शरीर भवनपति-व्यन्तर ज्योतिषी-तथा सौध
 अने इशान कल्पना दरेक देव अने देवीनुं सर्वनुं जाणवुं. ए
 कोइपण देव के देवी ७ हायथी नानां होयन नहि. त्यांथी अ
 गळना देवोनुं शरीर आ प्रमाणे.

देवोनुं.	जघ० श०	उ० शरीर.
१-४ कल्पे.	६ हा०	७ हाय.
५ मे कल्पे.	५ $\frac{४}{११}$ हा.	६ हाय.
६ वे ”	५ हा०	५ $\frac{४}{११}$ हा०
७ मे ”	४ $\frac{३}{११}$ हा०	५ हाय.
८ मे ”	४ हाय.	४ $\frac{१}{११}$ हा०
९ मे ”	३ $\frac{३}{११}$ हा०	४ हा०
१० मे ”	३ $\frac{२}{११}$ हा०	३ $\frac{३}{११}$ हा०
११ मे ”	३ $\frac{१}{११}$ हा०	३ $\frac{२}{११}$ हा०
१२ मे ”	३ हा०	३ $\frac{१}{११}$ हा०

તિર્યંપંચેનું ૩૦ શરીર.

ગર્ભજ જલચરનું-૧૦૦૦ યો

ગર્ભજ સ્થલચરનું-૬ ગાડ.

ગર્ભજ સ્થેચરનું-૨ થી ૯ ધનુ

ગર્ભજ ઉરપરિસર્પનું-૧૦૦૦ યો

ગર્ભજ મુજપરિનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુજલનું-૧૦૦૦ યો

સમુસ્થલનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુસ્થેચરનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુઉરપનું-૨ થી ૯ યો

સમુમુજપનું-૨ થી ૯ ધ

વળસસહ અદિયજોયણસહસં ઇટલે વનસ્પતિ ૧૦૦૦ યોજનથી કંઈક અધિક હોય છે. ઇટલી મોટી અવગાહનાવાળી વાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કમલ અને લતા-(વલ્લિ) વિગેરે ૧૦૦૦ યોજનું ડંડા સમુદ્રોમાં અને માનસરોવરાદિ જલાશયોમાં હોય છે, અને બીજી વાદર વનસ્પતિયોના અંગ વિગેરેની અવગાહના વિસ્તારવાળી હોવાથી અહિં લક્ષી નથી પણ ગ્રન્થાન્તરથી જાણવી. તથા અહિં જે કંઈક અધિકતા કહી તે પાણીની સપાટીથી કમલ વિગેરે જેટલું ઉપર વધીને આવેલ હોય તેટલી અધિકતા જાણવી. પુનઃ એ અવગાહના કમલાદિના સ્કંધની (નાલની) છે છે પણ મૂલ પત્ર-પુષ્પાદિકની અવગાહના નહિ, તેઓની અવગાહના શાસ્ત્રમાં જુદી જુદી કહી છે તે ત્યાંથી જાણવી.

નર તેહંદિ ત્રિગાડ ઇટલે મનુષ્ય અને ત્રીન્દ્રિય ૩ ગાડ ના પ્રમાણવાળા છે, ત્યાં દરેક મનુષ્ય અથવા દરેક ત્રીન્દ્રિય ૩ ગાડ પ્રમાણના નથી પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રમાણવાળા છે તે આ પ્રમાણે—

૧. સમુદ્રાદિ જલાશયોની ડંડાઈ ઉત્તેષાંગુલને હિસાબે હજાર યોજનથી ઘણી અધિક છે, અને જીવોની ડંડાઈ ઉત્તેષાંગુલને હિસાબે છે માટે ઉતાર તથા ચઢાયવાળા જલાશયમાં જ્યાં ઉત્તેષાંગુલ પ્રમાણે ૧૦૦૦ યોજન ડંડાઈ આવે ત્યાંની કમલનાલ-લતાદિ ૧૦૦૦ યોજનવાળાં વનસ્પતિરૂપ જાણવાં, અને વધુ ડંડાઈમાં રહેલાં કમલ લતાદિ પૃથ્વિકાયરૂપ જાણવાં.

मनुष्यनु.	अप०त्रीर.	उ० त्रीर.
देवकुल अने उत्तरकुलक्षेत्रना यु- गलिकनु सदाकाळ, तथा भरत ने औरवत क्षेत्रना युगलिकोनु अवसर्पिणीना एहेले आरे अने उत्सर्पिणीना ६ हे आरे.	अंगुलनो असंख्या- तमो भाग (अपर्या- प्त मरण पामे ते अपेक्षाए.)	३ गाड
हरिवर्ष अने रम्यक्षेत्रना यु- गलिकोनु सदाकाळ अने भरत -औरवतना युगलिकोनु अव- स०ना बीजा आरे अने उत्स० ना पांचमे आरे.	"	२ गाड.
हिमवंत-हिरण्यवंतक्षेत्रना यु- गलिकोनु सदाकाळ अने भर- तैरवतना युगलिकोनु अवस० ना ३ जे आरे अने उत्स०ना ना ४ वे आरे.	"	१ गांड.
अन्नक्षीपना युगलिकोनु स- दाकाळ अने भरत-औरवतना युग०मनुष्योनु अव०ना ३ जे ने उत्स० ना ४ वे आरे.	"	६०० धनुष्य.

સર્વ મહાવિદેહમાં સદાકાલ અને ભરતૈરવત્તમાં અવંના ૩-૪ ને ઉત્સંના ૪-૩ આરે.	"	૫૦૦ ધનુષ.
ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૫ મે અને ઉત્સંના ૬ દ્વે આરે.	"	૭ હાથ.
ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૬દ્વે અને ઉત્સંના ૧ લે આરે.	"	૨ હાથ.

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમુંમનુપ્યનું જયં શરીર ઉત્પતિ સમયે અંગુલનો નાનો અસંમો ભાગ, અને ૩૦ શરીર અંગુલો મોટો અસંમો ભાગ જાણવો કારણકે ૯ જીવો અપર્યાં અવસ્થામાંજ મરણ પામે છે. અથવા મરણ પામતી વસ્તુને પણ અનેક જીવો આશ્રયિ કોઈ નાની અવગાહનાઈ મરણ પામે તો કોઈ મોટી અવગાહનાઈ મરણ પામે એમ મરણ વસ્તુને પણ અવગાહનાની વિપતતાનો અપેક્ષા જયં વા ૩૦ શરીર સંભવે છે.

તથા ત્રીન્દ્રિય જીવોમાં પર્યાં ત્રીન્દ્રિયનીજ અને તેમાં પણ કાનઘજુરા વિગેરે કોઈકનીજ ૩ માડની યંવાડ વહારના ક્ષીપ-સમુદ્રોમાં જાણવી. વીજા કીટીઆદિ ત્રીન્દ્રિયોની જવડી મોટી અવગાહના સંભવે નહિ. શાસ્ત્રમાં કોઈસ્થાને એકલા કાનઘજુરાની અને

૧ ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૩ જા આગમાં કેટલાંક વર્ષ નુર્થી અને ઉત્સંના ૪ થા આગમાં કેટલાંક વર્ષ પછી દુર્ગતિવપ્ત્યું હોય તે સિવાય ન હોય.

कोइस्थाने कानखजुरा विगेरेनी लंबाई ३ गाउ 'कही' છે.

વેહંદિય જોયળે ચાર પટલે દીન્દ્રિયજીવોની લંબાઈ ૧૨ યો-
જન છે, ત્યાં પર્યાં દીન્દ્રિય અને તેમાં પણ શંખ વિગેરેની લંબાઈ
૧૨ યોજન છે પણ દરેક દીન્દ્રિયની નહિ. એવા મોટા શંખ વિગેરે
સ્વયંભૂરપણાદિ મહાસામુદ્રોમાં પેદા થાય છે પણ આ મનુ-
ક્ષેત્રમાં નહિ.

અવતરણ—પૂર્વ ગાયાવત્ (ગાથાના ૩ જા ચરણથી સ્ત-
ર વૈં દેહની અવગાહના કહેવાય છે.)

જોયળમેગં ચતુરિંદિ-દેહમુચ્ચત્તણં સુણ મણિયં ।

વેઝવિયદેહં પુણ, અંગુલસંસ્થંસમારંભે ॥ ૮ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

યોજનમેકં ચતુરિન્દ્રિય-દેહોચ્ચત્ત્વં શ્રુતે મણિતં ।

વૈકિયદેહઃ પુનરંગુલસંલ્પેષાંશ આરંભે ॥ ૮ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

જોયળં-યોજન

મગં-એક

ચતુરિંદિ-ચતુરિન્દ્રિયના

દેહ-શરીરની

ઉચ્ચત્તણં-ઉંચાડ

મુણ-શ્રુતને વિષે

મણિયં-કપડું છે.

વેઝવિય-વૈક્રિય (-ઉત્તરવૈક્રિય)

દેહં-શરીર

અંગુલ-એક અંગુલનો

સંસ્થં-સંલ્પ્યાનનો ભાગ

આરંભે-મારંભમાં

૧ આર્યસમાજ મતના આચાર્ય મંચ્યામી દયાનંદસરસ્વતિ
આ સ્થાને જુ પણ ત્રીન્દ્રિય હોવાથી જનોની મરફતી કરે છે કે
" ૩ ગાઉ જેવહી મોટી જુ તો જનોના માયામાંજ પડતી દશે"
પણ કયાનો દેહનો સમુદ્રનો ચાત મું જાણે ? કેમલ તેમાં તેજો-
નો શાશ્વતી અનમિશતા-કેવાદુતા ફર્યાદુતા જ મુચ્યે છે.

માધ્યાર્થઃ—ચતુરિન્દ્રિયજીવોના શરીરની ઊંચાઈ સિદ્ધાંતમાં ?
યોજન (—૪ ગાડ) કહી છે, અને ઉત્તર વૈક્રિય દેહ પ્રારંભવેળાએ
(વાયુ વિના સર્વને) અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—ચતુરિન્દ્રિયનુ શરીર ૧ યોજનનુ કહું ત્યાં પ-
ર્યાં ભમરા વિગેરે ? યોજન અવગાહના વાળા વહારના દ્વીપ
સમુદ્રોમાં પેદા થાય છે.

તથા ઉત્તરવૈક્રિય શરીર પ્રારંભતી વેળાએ અંગુલનો સંખ્યાત-
મો ભાગ હોય એમ કહું તે વાયુકાય સિવાયના ગ૦ મનુ૦—ગર્ભ૦
તિ૦—દેવ—અને નારકને અંગે જાણવું, કારણકે વાયુકાયનુ શરીર
અંગુલના અસં૦ માં ભાગથી આંધક હોતું નથી, માટે વાયુકાય જી-
વ જ્યારે વૈક્રિય પ્રારંભે ત્યારે તે ૩૦ વૈક્રિય શરીર અંગુલના અસં-
ખ્યાતમા ભાગ જેટલું જાણવું. અને દેવ નારકનુ મૂલ વૈક્રિય પ્રારં-
ભમાં અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય, તેમજ આહારક દેહના સં-
વન્ધમાં કંડૂપણ કહું નથી છતાં આહાર૦ શરીર પણ પ્રારંભવેળાએ અં-
ગુલનો સંખ્યાતમો ભાગજ સંભવે, કારણ કે એ પણ ઉત્તર દેહ છે,
અવતરણ—આ ગાથામાં ઉત્તર વૈ૦ ની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહેવાય છે.

દેવનર અહિયલક્ષ્વં, તિરિયાણં નવ ચ જોયણ સયાઈં ।
દુગુણં તુ નારયાણં, ભણિયં વેડ઼િવચ સરીરં ॥ ૧ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

દેવનરાણામધિકલક્ષં તિરશ્ચાં નવ ચ યોજનશતાનિ ।
દ્વિગુણં તુ નારકાણાં, ભણિતં વૈક્રિયશરીરં ॥૧ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

દેવ—દેવ

નર—મનુષ્ય

સયાઈં—સાં

દુગુણં—બે ગણું

અહિય-કંઈક અધિક

લક્ષણ-૧ લાખ (યોજન)

નિરિયાણ-તિર્યંચોનું

નવ-નવ

ય-ચલી

ઝોમણ-યોજન

તુ-ચલી

નારયાણ-નારકનીચોનું

ભણિય-કાશું છે,

ધેડધિય-ઉત્તરવૈક્રિય

મરીર-શરીર

ગાથાર્થ:-દેવ અને મનુષ્યનું (ઉત્તરવૈક્રિયશરીર) કંઈક અધિક (-૪ અંગુલ અધિક) ૧ લાખ યોજન, તિર્યંચોનું ૨૦૦ યોજન, અને નારકોનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ઘમણું કાશું છે,

વિસ્તરાર્થ:-દેવનર અહિય લક્ષણ પટલે દેવનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ૧ લાખ યોજન, અને મનુષ્યનું વૈક્રિય શરીર ૧ લાખ યોજન-થી કંઈક અધિક કાશું છે ત્યાં અધિકતા ૪ અંગુલ જેટલી જાણવી કારણકે ' દેવ ભૂમિથી ૪ અંગુલ અધર રહે છે, પણ ભૂમિ ઉપર પગ રાંચના નથી અને ૧ લાખ યોજનનું થીજું શરીર રહે છે, અને મનુષ્ય તો ભૂમિ પર ઊભો રહી દેવનાં શીર્ષની (મસ્તકની) સપાટીએ સરખા આવી રહે તેટલું ઉત્તર શરીર રહે છે માટે મનુષ્યનું ૩૦૦ વૈક્રિય શરીર ૧ લાખ યોજન ને ૪ અંગુલ અધિક હોય છે. આવડું મોટું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર પદ્મચક્રવર્તિના પાપો અને મુનિઓને વર્ષાકાળમાં પણ દેશનિકાલ થવાનો દુકમ કરમાવનાર તથા મુનિઓએ ઘટ્ટ સમજાવ્યા છતાં પણ હઠતાઈ દર્શાવી ૩ પગલાં જેટલીજ જમીનમાં રહેવાની રજા આપનાર દુષ્ટ નમ્રચિત્તે શિક્ષા કરવા માટે આચાર્ય પોતાના વે શિષ્યોદ્ધારા મેઘવર્ષનપરથી ઘોલા

૧. વૈક્રિય રૂપ વિકૃત્યનારા દેવો અવ્યુતકલ્પમુધીના જાણવા, અને ૨. પ્રવેશક તથા ૩. અનુતરના દેવો ધક્રિય વિકૃત્યના કરતા નથી.

ધેલા, અને વૈક્રિયાદિ અનેક લબ્ધિવાલા વિષ્ણુકુમાર મુનિ-
રચી જે પગલાં જંઘરીપને જે છેડે મૂકી ત્રીજા પગલાની જમીન મા-
ગતા નહિં આપનાર નમુચિની છાતીપર ત્રીજું પગલું મૂકી સંવતે
ઉપજેલો ઉપદ્રવ શાન્ત કરી શાસન પ્રભાવના કરી.

‘તિરિયાણં નવ ય જોયણસયાઈ’ એટલે તિર્યંચોનું ઉત્કૃષ્ટ
વૈં શરીર ૯૦૦ યોજન જેટલું હોય છે. અને ‘દુગુણં તુ નારયા-
ણં’ એટલે નારકજીવોનું ૩૦ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર પોતાના મૂળ વૈ-
ક્રિય શરીર કરતાં ચમણું હોય છે, જેમકે ૭ મી નારકીના નારકનું
મૂળ વૈં શરીર ૫૦૦ ધનું છે, તો તેઓ ૧૦૦૦ ધનુષ્યનું ૩૦
વૈં શરીર રચી શકે છે,

તથા વાયુકાયના ૩૦ ઉત્તર વૈં શરીરની અવગાહના અર્થે ક-
હી નથી નોપણ અંગું ના અસંં મા ભાગ જેટલી જાણવી. એ પ્ર-
માણે ‘અણિયં વેડવિચય સરીરં’—ઉત્તરવૈક્રિય શરીરનું પ્રમાણ કહું

અર્થે ઉત્તરવૈં શરીર રચવાનું પ્રયોજન આ પ્રમાણે—દેવો
નીર્ધારક ભગવાનનાં કલ્યાણક આદિ વચ્ચે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં આવ-
વાને, પરજીવના ઉપકાર માટે અથવા અપકાર માટે, સ્વકલ્પિદર્શ-
નાર્થે, વિષય સેવનાર્થે इत्यादि અનેક કારણે વૈં શરીર રચે છે. ત-
થા મનુષ્યો ઉપકાર અને અપકાર કરવાદિ અનેક કારણે. નારકો
પક્ત યાજ્ઞા નારકને દુઃખ દેવાને કુંથુ આદિ રૂપ વિકુર્વે છે, વાયુ-
કાય સ્વભાવથી વિકુર્વે છે, અને તિર્યંચ પંચેં ને વૈં શરીર રચવા-
નું, એ તથાવિધ વિશિષ્ટ કારણ સમજવું.

અવતરણઃ—આ માયામાં ઉત્તર વૈક્રિય શરીર કેટલા કા-
ળ મુશી દરે ને રહેવાય છે.

॥ મૂળ તથા ૧૦ મી. ॥

અંતમુદ્દને નિર્ગ્-મુદ્દત્ત ચનારિ નિરિય મણુપ્પનુ ।

દેવેનુ અન્નમાન્નં ઉક્લોમ વિહવ્યળાકાલો ॥૧૦॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

अन्तर्मुहूर्तं नैरयिके, मुहूर्ताश्चत्वारि तिर्यग्मनुजेषु ।
देवेष्वर्धमास, उत्कृष्टो विकुर्वणाकालः ॥ १० ॥

॥ शब्दार्थः ॥

अंतर्मुहूर्तं—अंतर्मुहूर्त
निरण—नारकजीवोपां
मुहूर्त—मुहूर्त (२ घड़ी)
चत्वारि—चार
तिरिय—तिर्यच (अने)
मणुरसु—मनुष्योपां

देवेषु—देवोपां
अर्धमासो अर्धमास
उत्कृष्ट—उत्कृष्ट
विकुर्वणा—विकुर्वणानो (—उत्त-
र वै० शरीरनो)
कालो—काल

गाथार्थः—नारकजीवोपां (वै० श० ३० नो काल) अ-
न्तर्मु०, तिर्यच अने मनुष्योपां ४ मुहूर्त (—८ घड़ी), अने दे-
वोपां ॥ मास उत्तर वै० शरीरनो उत्कृष्ट काल कह्यो छे.

विस्तरार्थः—एगम छे. विशेष ए के देवकृत वै० शरीरनो
काल ६ मास पण कह्यो छे. कारण के परमाधामीकृत पर्वतनी ६
मास स्थिति श्री सृष्ट्यगडांग सूत्रपां कही छे.

अवतरण—आ गाथापां २४ वृंढके संवयण कहे छे.

॥ मूल गाथा ११ मी. ॥

थावरत्तुरनेरइया, अस्संघयणा य विगल ठेवहा ।
संघयणत्तमं गण्भय, नरतिरिणसु वि मुण्येयव्वं ॥११॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

थावरसुरनैरयिका असंहननाश्च विवल्लाः सेवार्ताः ।
संहननपट्कं सर्वजनरतिर्योऽपि ज्ञातव्यं ॥ ११ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર-સ્થાવર

સુર-દેવ

નેરહયા-નારક

અસંઘયણ-સંઘયણ રહિત

ય-અને

વિગલ-વિકલેન્દ્રિયો

છેવઢા-સેવાર્ત સંઘયણ વાળા

સંઘયણ-સંઘયણ

છગ-છ

ગમ્ભય-ગર્ભજ

નર-મનુષ્ય

તિરિણુ-તિર્યંચમાં

મુણેયવ્વં-જાણવાં

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-દેવ-અને નારકો સંઘયણ રહિત છે, અને વિકલેન્દ્રિયો સેવાર્ત સંઘયણવાળા છે, અને ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્યંચોને છ એ સંઘયણ જાણવાં

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ ગાથામાં ૨૪ દંડકે સંઘયણદ્વાર કહેવાય છે.

ધાવરસુરનેરહયા અસંઘયણા—સ્થાવરના ૫ દંડક, દેવના ૧૩ દંડક, અને નારકનો ૧ દંડક એ પ્રમાણે ૧૯ દંડક સંઘયણ વિનાના છે, કારણકે દેવોને નારકોને અને સ્થાવરોને હાડકાં હોય નહીં, અને હાડકાં ન હોય તો હાડકાંની રચનારૂપ સંઘયણ પણ ક્યાંથી હોય?

ય વિગલછેવઢા—બલી વિકલેન્દ્રિયો છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણવાળા હોય છે, અહિં દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં કેટલાએકને હાડકાંનો સંભવ છે, જેમકે શંખ-કોડા ચંદનક इत्यादि દ્વીન્દ્રિયોનું શરીર હાડ અને માંસયુક્ત છે, શેષ અઠસીયાં વિ-

૧ શ્રી જીવાભિગમમાં દેવોને પણ વજર્પમસંઘયણવાળા. અને વિકલેન્દ્રિયોને છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણવાળા કહ્યા છે તે શક્તિની અપેક્ષા પણ હાડ રચનાની અપેક્ષા નહિ. અને ત્યાંજ નારકને અસંઘયણી કહ્યા છે.

ગેરે દ્વીન્દ્રિયોનું ઘરીર હાડ વિનાનું છે, તથા કેટલાક ત્રીન્દ્રિયોને તથા કેટલાક ચતુરિન્દ્રિય જીવોને હાડનો સંભવ છે, પણ સ્પષ્ટ રીતે ઓઝડાનાં નહિં હોવાથી નામ આપવાં અશક્ય છે, માટે એ પ્રમાણે જે જે વિકલેન્દ્રિયોને હાડ હોય તે તે વિકલેન્દ્રિયોને સંઘયણ હોય, ને પીઝાને ન હોય, તેમાં પણ એ જીવોને માત્ર છેદસ્પષ્ટ સંઘયણ જ હોય છે, કારણકે તેઓના હાડના પે છેડા સંધિસ્થાને મઝેલા હોય છે, અથવા જેઓને એક જ આસું હાડકું પણ કકડા ન હોય તો પણ (સેવા વડે કરીને પીઠાપહું એ અર્થને અનુસારે) સેવાર્ત સંઘયણ જ હોય (અહિં છેદસ્પષ્ટ અને સેવાર્ત વચ્ચે નામ છેવડા સંઘયણનાં છે.)

સંઘયણ છંગ ગમ્મયનરતિરિપ્સુ ચિ સુણેયન્વં-ગર્ભજ મનુષ્યને અને તિર્યંચોને ૬ સંઘયણ હોય પરન્તુ એક જીવને એક જ સંઘયણ હોય છે. માટે અનેક ગર્ભજ મનુષ્ય વા તિર્યંચની અપેક્ષા ૬ સંઘયણ હોઈ શકે. અહિં કોઈપણ ગર્ભ ૦ મનુષ્ય વા કોઈ પણ ગર્ભજ તિર્યંચ સંઘયણ વિનાનો હોય નહિં,

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમ્મૂંતિર્યંચ અને સમ્મૂંમનુષ્યને દરેકને સેવાર્ત સંઘયણ શ્રી જીવાભિગમનીમાં કલું છે.

—(૦)—

અવતરણ—આ ગાથાના પ્લેલા ચરણમાં સર્વ દંડકોને વિશે સંજ્ઞા કહેવાય છે, અને શેષ ત્રણ ચરણમાં સંસ્થાન કહેવાય છે.

॥ મૂળ ગાથા ૧૨ મી ॥

સલ્લેસિં ચઢ દહ વા, સન્ના સલ્લે સુરા ય ચઢરંસા ।
નરતિરિ છ સંઠાણા, હુંડા વિગલિંદ્રિ નેરડયા ॥૧૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સર્વેષાં ચત્વારિ દશ વા સંજ્ઞાઃ; સર્વે સુરાશ્ચ ચતુરમ્નાઃ (રંજાઃ)
નરતિર્યંચઃ ષટ્ સંસ્થાના હુંડકાઃ વિકલેન્દ્રિયનરચિકાઃ ॥૧૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર-સ્થાવર
 ગુર-દેવ
 નેરહ્યા-નારક
 અસંઘયણા-સંઘયણ રહિત
 ય-અને
 વિગલ-વિકલેન્દ્રિયો

છેવટ્ટા-સેવાર્ત સંઘયણ વાળા
 સંઘયણ-સંઘયણ
 છગં-છ
 ગખ્ખય-ગર્ભજ
 નર-મનુષ્ય
 તિરિણ્ણુ-તિર્યંચમાં
 મુણેયવ્વં-જાણવાં

માર્થઃ—સ્થાવર-દેવ-અને નારકો સંઘયણ રહિત છે, અને વિકલેન્દ્રિયો સેવાર્ત સંઘયણવાળા છે, અને ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્યંચોને છ એ સંઘયણ જાણવાં

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ ગાથામાં ૨૪ દંડકે સંઘયણદ્વાર કહેવાય છે.

ધાવરસુરનેરહ્યા અસંઘયણા—સ્થાવરના ૫ દંડક, દેવના ૧૩ દંડક, અને નારકનો ૧ દંડક એ પ્રમાણે ૧૯ દંડક સંઘયણ વિનાના છે, કારણકે દેવોને નારકોને અને સ્થાવરોને હાડકાં હોય નહીં, અને હાડકાં ન હોય તો હાડકાંની રચનારૂપ સંઘયણ પણ રચાંથી હોય?

ય વિગલછેવટ્ટા—બધી વિકલેન્દ્રિયો છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણ-વાળા હોય છે, અહિં દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં કેટલાકને હાડકાંનો સંભવ છે, જેમકે યંચ-કોદા ચંદનક દિગ્ધા-દિ દ્વીન્દ્રિયોનું સગીર હાડ અને માંસયુક્ત છે, એવે અઢસીયાં વિ-

૧. ધી જીવાભિગમમાં દેવોને પણ યજર્ગમ્યંસંઘયણવાળા. અને વિકલેન્દ્રિયાને છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણવાળા કહ્યા છે તે શકિતનો અપેક્ષા પણ હાડ રચનાનો અપેક્ષા નહિ. અને ત્યાંજ નારકને અસંઘયણી કહ્યા છે.

નેરે દ્વીન્દ્રિયોનું શરીર હાડ વિનાનું છે, તથા કેટલાએક ત્રીન્દ્રિયોને તથા કેટલાએક ચતુરિન્દ્રિય જીવોને હાડનો સંભવ છે, પણ સ્પષ્ટ રીતે ઓઝસ્વાનાં નહિ દોવાથી નામ આપવાં અશક્ય છે, માટે એ પ્રમાણે જે જે વિકલેન્દ્રિયોને હાડ હોય તે તે વિકલેન્દ્રિયોને સંવયન હોય, ને ધીમાને ન હોય, તેમાં પણ એ જીવોને માત્ર છેદસ્પૃષ્ઠ સંવયન જ હોય છે, કારણકે તેઓના હાડના બે છેદા સંધિસ્થાને મઝેલા હોય છે, અથવા જેઓને એકજ આસું હાડકું પણ કકડા ન હોય તો પણ (સેવા વડે કરીને પીઢાયલું એ અર્થને અનુસારે) સેવાર્ત સંવયન જ હોય (અર્થે છેદસ્પૃષ્ઠ અને સેવાર્ત વન્ને નામ છેવટા સંવયનનાં છે.)

સંવયન છંગ ગન્ધયનરતિરિપ્સુ વિ મુળેયધ્વં-ગર્ભજ મનુષ્યને અને તિર્યંચોને ૬ સંવયન હોય પરંતુ એક જીવને એકજ સંવયન હોય છે. માટે અનેક ગર્ભજ મનુષ્ય વા તિર્યંચની અપેક્ષા ૬ સંવયન હોઈ શકે, અર્થે કોઈપણ ગર્ભ ૦ મનુષ્ય વા કોઈ પણ ગર્ભજ તિર્યંચ સંવયન વિનાનો હોય નહિ,

તથા દંડકર્મા અનધિકારી સમ્મૂંતિર્યંચ અને સમ્મૂંમનુષ્યને દરેક-ને સેવાર્ત સંવયન શ્રી જીવાભિગમજીમાં કર્યું છે.

—(૦)—

અવતરણ—આ ગાથાના પેલા ચરણમાં મર્વ દંડકોને વિશે સંજ્ઞા પડેવાય છે, અને શેષ ત્રણ ચરણમાં સંખ્યાના કહેવાય છે.

॥ મૂઝ ગાથા ૧૨ મી ॥

સત્વેર્સિ ચડ દહ વા, સદ્મા સત્વે સુરા ય ચટસ્તા ।
નરતિરિ છ સસંઠાણા, હુંડા વિર્ગલિદિ નેરડ્યા ॥૧૨॥

॥ મંમૃત્તાનુવાદઃ ॥

મર્વેષાં ચત્વરિ દન્ધ વા સંજ્ઞાઃ મર્વે સુરાશ્ચ જતુરશ્ચાઃ (રંજાઃ)
નરતિર્યંચ. પર સંખ્યાના દંડકાઃ વિકલેન્દ્રિયનરતિરિવાઃ ॥૧૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સઙ્ગેસિ-સર્વે દંડકોને

ચતુ-ચાર

દહ-દશ

વા—અથવા

સન્ના—સંજ્ઞાઓ

સઙ્ગે-સર્વ

સુરા-દેવ

ય—અને

ચતુરંસા-સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા

નર-મનુષ્ય

તિરિ-તિર્યંચ

છ-છ (૬)

સંઠાણા-સંસ્થાનવાળા

હુંડા-હુંડક સંસ્થાનવાળા

વિગલિદિ-વિકલેન્દ્રિય

નેરડયા-નારકો

ગાથાર્થઃ—સર્વે દંડકને (—જીવોને) ૪ અથવા ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે, અને સર્વ દેવો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચો ૬ સંસ્થાન વાળા, અને વિકલેન્દ્રિય તથા નારકો હુંડક સંસ્થાન વાળા છે.

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં સંજ્ઞાદ્વાર તથા સંસ્થાન દ્વાર કહેવાય છે.

સઙ્ગેસિ ચતુ દહ વા સન્ના—સર્વ દંડકોમાં ચાર અથવા ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે. અહિં ગર્ભજ મનુષ્ય સિવાય ૨૩ દંડકમાં આ-વેળા સર્વ સંસારી જીવ માત્રને ૪ કે ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે, પણ ગર્ભ-જ મનુષ્યમાં દરેક ગર્ભજ મનુષ્યને ડ્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો ઉદય છે, ત્યાં સુધી સર્વ દશે સંજ્ઞાઓ હોય, અને મોહનીયનો ઉપશમ વા ક્ષય થતાં વીતરાગી જીવને ફક્ત વેદનીયજન્ય, અથવા સર્વજ્ઞ-ને આહારસંજ્ઞા પણ ન હોય આહારસંજ્ઞા હોય.

સઙ્ગે સુરા ય ચતુરંસા—સર્વ દેવો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવા-ળા છે, એ મૂળ વૈક્રિય શરી ની અપેક્ષાએ તેમજ ઉત્તર વૈક્રિયની અ-પેક્ષાએ પણ સમચતુ૦ કર્મનો ઉદય હોવાથી અન્ય સંસ્થાનવાળે

शरीर विदुष्यां छात्रां ने देवने समचतु० संस्थानन कहेवाय, अगवा देखवानी अपेक्षाए उत्तर वैक्तिय देव ६ संस्थानी गणाय पण नेवा व्यपदेशनी प्राधान्यता नथी.

नरतिरिग्य छसंठाणा—गर्भन मनुष्य अने गर्भन तिर्यच ६ ए संस्थान वाळा होय, एम सामान्यथी कर्तुं अने विशेषतः आ गमाणे—सर्व युगलिक मनुष्यो युगलिक तिर्यचो सर्व तीर्थकर—सर्व चक्रवर्ति—सर्व वामदेव—सर्व वज्रदेव—सर्वमनिवामुदेव—इत्यादि उत्तम पुरुषो समचतुरस्र संस्थान वाळा छे, सामान्य केवल विगेरे तथा सामान्य मनुष्यो ६ ए संस्थानवाळा छे. तेम युगलिक सिवायना तिर्यच पंचेन्द्रियो पण ६ ए संस्थानवाळा छे, अहि एक जीवने एक संस्थान भवपर्यन्त होय.

तथा दंडकमां अनधिकारी सम्भू० ' तिर्यच अने सम्भू० मनुष्यने श्री जीवाभिगममां हुंडक संस्थानी कथा छे,

हुंडा विगलेदिनेरइया—सर्व विकलेन्द्रियो अने सर्व नारको हुंडक संस्थान वाळा छे. एमां नारकोनुं हुंडकसंस्थान तो पां लो उत्तेही लीधेला पक्षी सरखुं अत्यंत कुत्सित कहुं छे,

अचनरण—आ गाथामां पण पृथ्व्यादि पांच स्थावरतां संस्थान कहेवाय छे.

॥ मूल गाथा १५ मी. ॥

नाणाविह धय सृई, चुच्चुय वण वाउ तेउ अपकाया ।
पुटवी मसूर चंद्रा-कारा संठाणओ भणिगा ॥ १३ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

१ सम्भू० तिर्यचने तट्टा कर्ममंथना अभिप्रायथी थी पृ-
थ्वसंस्थानां विनिर्माणं ६ संस्थानी कथा छे—इति द्रव्यश्लोकः

નાનાવિધાધ્વજસૂચીબુદ્બુદાશ્ચ વનવાયુતૈજસપ્રકાયિકાઃ ।
પૃથ્વિર્મસૂરચંદ્રાકારાઃ સંસ્થાનતો ભણિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

નાનાવિહ-નાના પ્રકારનું
(-અનેકપ્રકારનું)

ધ્વજ-ધ્વજના આકારનું

સૂર-સોયના આકારનું

બુદ્બુદ-પરપોટાના આકારનું

વણ-વનસ્પતિકાયનું

વાડ-વાયુકાયનું

તેડ-અગ્નિકાયનું

અપકાયા-અપકાયનું

પૃથ્વી-પૃથ્વિકાય

મસૂર-મસૂરની ઢાલ

ચંદાકારા-અર્ધચંદ્રના

આકાર વાળી

સંઠાણઓ-સંસ્થાનથી

(-આકારથી)

ભણિયા-કહી છે.

ગાથાર્થઃ—વનસ્પતિ કાયનું (સંસ્થાન) અનેક પ્રકારનું,
વાયુકાયનું ધ્વજાને આકારે, અગ્નિકાય સોયને આકારે, અપકાય
પાણીના પરપોટાને આકારે, અને પૃથ્વિકાય આકાર વડે મસૂરની
ઢાલ અથવા અર્ધચંદ્રના આકારે કહેલી છે.

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં પૃથ્વિકાયાદિ ૫ સ્થાવરોનું સં-
સ્થાન કહે છે તે આ પ્રમાણે—

વણ વાડ તેડ અપકાયા—વનસ્પતિ-વાયુકાય-અગ્નિકાય
—ને જલકાયનું સંસ્થાન અનુક્રમે નાનાવિહ ધ્વજસૂર બુદ્બુદ-અ-
નેક પ્રકારનું—ધ્વજના સરખું, સોય સરખું, ને પરપોટા સરખું છે,
અર્થાત્ વનસ્પતિનું શરીર અનિત્યસ્થ (-અમુક પ્રકારનું છે એમ
નહિં માટે અનિયત) આકારવાળું શ્રી તત્ત્વાર્થવૃત્તિમાં કહેલ છે.
કારણ કે કોઈ વનસ્પતિ કેવા આકારની ને કોઈ વનસ્પતિ કેવા
આકારની હોય છે માટે વનસ્પતિનું સંસ્થાન અનેક આકારનું
કહેલું છે, તથા વાયુનું સંસ્થાન એટલે વાયુકાયી એક જીવના ઔ-

દા૦ શરીરનો આકાર ધ્વજા-પતાકા સરખો છે, અને ઉત્તરવૈક્રિ-
ય શરીર રહે તે પણ મૂલ શરીરના આકારેજ ('પટલે પતાકાને
આકારેજ) રહે છે, તથા અગ્નિકાથી એક જીવના ઔદા૦ શરીર-
નો આકાર સોય સરખો છે, અને જલકાથી એક જીવના ઔદા૦
શરીરનો આકાર પરપોટા સરખો અર્થ વર્તુલ છે.

પૃથ્વીમસૂરચંદાકારા સંઠાણઓ ભણિયા—આકારવડે
પૃથ્વી મસૂર અને ચંદ્ર આકારની કહી છે. અર્થાત્ પૃથ્વીકાથી એ-
ક જીવના ઔદારિક એક શરીરનો આકાર મસૂરની દાઝ અથવા
અર્ધચંદ્રના આકાર વાળો છે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં જે સંસ્થાનો કથાં
છે, તે એકેક શરીરને આશ્રયિ જાણવાં, અને તે એકેક શરીર દૃષ્ટિ-
ગોચર નહિ હોવાથી તે સંસ્થાનો પણ દૃષ્ટિગોચર થતાં નથી, ફ-
ક્ત વનસ્પતિ જીવ મહાકાયાવાળો હોવાથી તેનું અનેકવિધ સં-
સ્થાન સો મત્યક્ષ છે.

પુનઃ એ સંસ્થાનો ઘાદરસ્થાવરની અપેક્ષા છે, અને મૂક્ષ
જીવોમાં મૂક્ષ વનસ્પતિનું સંસ્થાન સ્તિયુક્ત આકારનું પટલે પ્રાગઃ
પત્ત ગોળાકાર છે. ઘીના મૂક્ષજીવોનો આકાર ઘાદરવનું છે કે
પત્ત ગોળાકાર છે તે મારા જાણવામાં નથી. ઇતિ સંસ્થાનદ્વારમ્

અવનરણ—આ ગાથાના પંદરો ચરણમાં મર્વ દંદકનં ક. ૧૧-
ય પંદરો હોય ? તે, અને એવ વ્રણ વર્ણમાં વયા દંદકે વા મેર્યા
હોય ? તે વહેવાય છે.

॥ મૂલ ગાથા ૧૪ મી. ॥

સઙ્ગે વિ ચડકમાયા, હંત હમં ગમ્મતિરિયમણુમ્મુ ।
નામ્ય તેહ વાહ, વિગલ્યા વેમાગિ ચ નિ નેતા ॥૧૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સર્વેઽપિ ચતુષ્કપાયા લેશ્યાષ્ટકં ગર્ભજતિર્યગ્મનુજયોઃ ।
નારકતેજોવાયુવિકલા વૈમાનિકાશ્ચ ત્રિલેશ્યાઃ ॥ ૧૪ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સર્વે—સર્વ

ઽવિ—પણ

ચત્—ચાર

કપાયા—કપાયવાળા

લેસ—લેશ્યા

છગં—૬ (છ)

ગમ્ભજિતિર્ય—ગર્ભજતિર્યચ

મણુમ્નુ—મનુષ્યોમાં

નારય—નારક

તેઝ—અગ્નિકાય

વાઝ—વાયુકાય

વિગલા—વિકલેન્દ્રિયો

વૈમાણિય—વૈમાનિકદેવો

તિ—પ્રણ

લેસા—લેશ્યાવાળા

ગાથાર્થઃ—સર્વે જીવો ચારે કપાયવાળા છે, ગર્ભજ તિર્યચ અને મનુષ્યોમાં ૬ લેશ્યા, અને નારક-અગ્નિકાય-વાયુકાય-વિકલેન્દ્રિય-તથા વૈમાનિક દેવાને ૩ લેશ્યા છે.

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ ગાથામાં કપાય તથા લેશ્યાદ્વાર કહે છે.

સત્ત્વેવિ ચત્કપાયા—સર્વે દંડકો ચાર કપાયવાળા છે, ત્યાં સાને નારકના નારકોને એક વીજાવર વૈભાવ હોવાથી ક્રોધવાળા છે, તેમજ માન-માયા-અને લોભ કપાયી પણ છે. તથા દેવોમાં પણ પરસ્પર વૈભાવ છે. એક વીજાનો સાથે યુદ્ધ કરે છે, કોઈ કોઈની દેહાંગનાઓ ઝગાડી નાચે છે, ઇન્દ્રો પરસ્પર વિમાનોના માળ સાટે યુદ્ધ કરે છે. એક વીજાની પ્રભુતા મદન કરતા નથી. સાટે દેવમાં પણ ચારે કપાય રહેલા છે. તેમાં ૯ પ્રવેશક અને તે કરતાં પણ ૫ અનુત્તરવાર્ગી દેવોનો કપાય અતિમંદ છે, ત્યાં પરસ્પર યુદ્ધ-વિદાદ-ક્રમદા-રૂપો-અભિમાન છે નહિ. પાન્ત અ-

ત્ય કપાય છે, પુનઃ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવો અતિ વૈરાગ્યવાન,
 દેવલોકને કેદરવાના તુલ્ય સમગ્રી મનુષ્યમાં આવી મોક્ષ જવાની
 આકાંક્ષા વાળા, અને સદાકાલ દ્રવ્યાનુયોગના ચિંતનમાં અનુર-
 ક્ત છે, તથા અતિ મંદકપાયી છે, તથા ગર્ભજ તિર્યંચોને તો કપાય
 પ્રત્યક્ષ દેહીય છીય, તથા ગર્ભજ મનુષ્યોમાં વીતરાગ સિચાયના
 સર્વે કપાયવાળા છે, પરન્તુ યુગલિક તિર્યંચો વહુ અલ્પ કપાયવા-
 લા છે, તથા ઉત્તરોત્તર ગુણવૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા પદ્મા અવિતરાગી
 મુનિમહાત્માઓ પણ અલ્પકપાયવાળા છે. યુગલિક તિર્યંચોમાં સિ-
 હાદિ હિંસક પ્રાણીઓ પણ અતિ દયાર્દ્ર ચિત્તથી મૃગનાં વચાંની
 સાથે વાતસલ્ય ભાવવાળા છે, પોતાનાં માત પિતા સાથે પણ અ-
 લ્પ રાગ ધારણ કરનાર છે તો યુગલિક મનુષ્યોની તો વા-
 તજ શી ? તથા સ્થાવરો અને વિકલેન્દ્રિયો પણ અસ્પષ્ટ અથવા સ્પષ્ટ
 કપાયવાળા છે. તેમજ સમ્મૂં તિર્યંચ અને સમ્મૂં મનુષ્યો પણ
 ચારે કપાયવાળા છે. ॥ ઇતિ કપાયઘારમ્ ॥

લેસછગં ગપ્મતિરિયમણુમ્—ગર્ભજતિર્યંચ અને મ-
 નુષ્ય ૫ જે દંડકપાં ૬ ૫ લેશ્યા હોય છે, ત્યાં ૫૬ નિં વા મનુ-
 ને અન્નમૂં ' સુધી ૫૬૭ લેશ્યા હોય પણ ૫૬ જીવને સમકાલે જે
 લેશ્યા ન હોય, તથા મનુષ્યમાં અપ્રમત્તને ૧ શુભ લેશ્યા, અને શ્રે-
 ણિગતવ્રથા મર્ચને કેવલ શુભ લેશ્યા છે.

નારય નેજ્યાઝ યિગળા વેમાજિય નિલેમા—નારક-મ-
 ગ્નિ-રાયુ-વિકલે—પૈમાનિક—માં ૫૬ લેશ્યા છે ૫૬ સામાન્યથી
 કર્ય અને વિગેરતઃ આ પ્રમાણે—

૧. સર્વજને શુભ ૫ લેશ્યા હોય ૫૬૭ લેશ્યા હોય
 છે માટે ને નિષાદના ૫૬૭ લેશ્યામાં મર્ચ તિર્યંચ મનુષ્યાને મા-
 ૬ ૫૬૭ નિયમ છે.

શ્યા નહિં પળ સ્વાભાવિક લેશ્યા ત્રણ જ છે, પરન્તુ તેજોલેશ્યા
 એ મરણપામેલો ઇશાનસુધીમાંનો કોઈ દેવ વાદર પૃથ્વીપળે વાદર જ-
 લ પળે અથવા વાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિ પળે ઉત્પન્ન થાય તો ઉત્પન્ન
 થતી વચ્ચે જ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અન્તર્મુઁ સુધી તે પૃથ્વ્યાદિને
 તેજોલેશ્યા હોય છે, ને ત્યારવાદ તે જીવને આસ્વાભવ સુધી ૩ લે-
 શ્યાઓ જ જુદે જુદે અન્તર્મુહર્તે પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ તેજોલેશ્યા ક-
 દી પળ પ્રાપ્ત થતી નથી. અને શેષ સૂક્ષ્મ પૃથ્વ્યાદિ મેદોમાં દેવનો
 જીવ આવી શકતો નથી માટે તેઓને ચોથી તેજો લેશ્યાનો કદી
 પળ સંભવ નથી.

તથા ૧૦ ધ્રુવનપતિમાં અસુરકુમાર નિકાયના જે ૧૫ પરમા-
 ધાર્મિક દેવો છે તેઓને ફક્ત કૃષ્ણલેશ્યા છે, ને વાકીના અસુર
 કુમારનિકાયી દેવોમાં કેટલાએક દેવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, કેટલાએક
 નીલલેશ્યાવાળા—કેટલાએક કાપોતવાળા ને કેટલાએક તેજોલેશ્યા-
 વાળા પળ છે, એ રીતે ચાર પ્રકારના અસુરકુમાર નિકાયી દેવો છે.
 પળ એક દેવને જુદે જુદે વચ્ચે ચારે લેશ્યા છે એમ નહિં, કારણકે
 દેવોની લેશ્યા અવસ્થિત છે. તથા જેમ અસુરકુમાર નિકાયી દેવો
 ૪ લેશ્યાવાળા કહ્યા તેવી જ રીતે શેષ ૯ ધ્રુવનપતિ અને વ્યન્તરની
 પળ સર્વ (૧૬) નિકાયોમાં ચાર ચાર લેશ્યા જાણવી.

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમ્મૂઁ તિર્યંચ અને સમ્મૂઁ મનુષ્યને
 પળ પ્રથમની ૩ લેશ્યાઓ જાણવી ॥ ઇતિ લેશ્યાદ્વારમ્ ॥

હવે ઇન્દ્રિયદ્વારને દંડકમાં અવતારતાં ગ્રન્થકર્તા કહે છે કે
 ઇન્દ્રિયદારં સુગમં—ઇન્દ્રિયદ્વાર સુગમ છે માટે તેનું વિવેચન ક-
 રાતું નથી, છતાં વિશેષ સમજ આ પ્રમાણે—

નરકનો ?—ધ્રુવનપતિના ૧૦—ગર્ભજનિર્યંચ ૧—ગર્ભજમનુષ્ય
 ૧—વ્યન્તર—ઝ્યોતિષી—ને વૈમાનિક એ ૧૬ દંડકમાં સર્વ જીવને ૫

इन्द्रियो છે, પૃથ્વિકાયાદિ ૫ સ્થાવરને કેવલ સ્પર્શ इन्द्रिय છે, દ્વી-
ન્દ્રિયને સ્પર્શ-તથા રસનેન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિયને સ્પર્શ-રસનાં-ગ્રાણ-
ન્દ્રિય, ને ચતુરિન્દ્રિયને શ્રોત્રેન્દ્રિય સિવાયની ૪ इन्द्रियो છે. ૫
સંખ્યા દ્રવ્યइन्द्रियोની અપેક્ષા જાણવી. અન્યથા લઘ્વિરૂપ ભાવ-
इन्द्रिय તો દરેક જીવમાત્રને પાંચ પાંચ છે. સર્વજ્ઞ સિવાયના સર્વ
જીવોને इन्द्रियદ્વારા તથા મનદ્વારા જ્ઞાન થઈ શકે છે, ને સર્વજ્ઞ મં-
ગલાને इन्द्रियो છે, પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં કારણ પણે પ્રવર્તતી નથી,
કારણકે એન્દ્રિયજ્ઞાન અન્તર્મુહૂર્ત કાલે થાય છે, ને સર્વજ્ઞને તો ૫
કજ સમયમાં સર્વજ્ઞાન થાય છે, માટે જ શ્રી સર્વજ્ઞને ૧૦ માણ-
માંથી ૫ માણ ગણાય. પુનઃ દરેક જીવને इन्द्रिय પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ક-
ર્મ વાદ इन्द्रियદ્વારા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હોઈ શકે. ॥ इति इन्द्रियद्वारं॥

હવે દરેક દંડકે સમુદ્ઘાતદ્વાર અવતારાય છે, ત્યાં પ્રથમ
મણુયાળું સત્ત સમુદ્ઘાત—મનુષ્યોને ૭ સમુદ્ઘાત હો-
ય, તેમાં વેદનાકલાય ને ધર્મણ ૫ ૧ સમુ० સર્વ મનુષ્ય-
ને હોય, વૈ० સમુ० વૈ० લઘ્વિવાળા કોઈક ગર્ભજ મનુષ્યને, તૈ-
જસ સમુ० પણ નૈમલ્લઘ્વિવાળા કોઈક મનુષ્યને, આદિ० સમુ०
કોઈક ચૌદ પૂર્વધર યુનિને અને કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલાયક કેવ-
લિભગવાનને હોય પણ સર્વ કેવલિને નહિ, કારણકે અન્તર્મુ० થી
૬ માસ છૂપીનું આપુલ્ય રોપ રહેતાં કેવલજ્ઞાન પામેલા જીવો નિ-
યમ સમુદ્ઘાત કરે અને યોગી ૬ મામથી સમયાદિ અધિક આપુ-
લ્ય લાગી રહેતાં કેવલજ્ઞાન પામેલા જીવો સમુદ્ઘાત કરે અથવા
જ પણ કરે ૫૫ (થી આવ૦ હનિમાં) કરતું છે. અથવા દરેક કે-
વલિને વેદનાકલાદિ ૩ અપાર્થિ કર્મની સ્થિતિ આપુલ્ય કરતાં અધિ-
કજ હોય પણ નિયમ નહિ હોવાથી પણ કોઈ કેવલી મનુ०

करे ने कोइ न करे.

—(०)—

अवतरण—आ गाथायां ७ समुद्घातनां नाम कहे छे.

॥ मूळ गाथा १६ मी ॥

वेयण कसाय मरणे, वेउविय तेयए य आहारे ।
केवलि य समुग्वाया, सत्त इमे हुंति सन्नीणं ॥१६॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

वेदना कषायो मरणं, वैक्रियस्तैजसश्चाद्धारकः ।
केवलिक्षा (केवलिकः) समुद्घाताः, सप्तैते भवन्ति संज्ञिनाम्
॥ शब्दार्थः ॥

वेयण—वेदना समुद्घात

कसाय—कषाय समु०

मरणे—मरण समु०

वेउविय—वैक्रियसमु०

तेयए—तैजससमु०

य—अने

आहारे—आहारक समु०

केवलि (य)—केवलसमु० (के-
वलिक समु०)

समुग्वाय—समुद्घात

सत्त—सप्त

इमे—ए पूर्वपित

हुंति—छे

सन्नीणं—संज्ञीर्जादीने

१. मूळगाथा मने विचारनां मिथ्यान्वे वे०-क०-म०-
१६-१६ के वे०-य गाथा समु० छे. तथा २-२-ते ३. मूळगाथाने पण
मण मने समु० छे. ३. ते मरण-वे० मिथ्यायोग ने अनि सं-
क्षेपमे अभावे मरण वे० ते य ३ समु० मिथ्याय भाव वेदना
-के कषाय समु० छे. ३ ३-२-१. १०-११ के मरण समु०.
अनि नवमेरे ३ ३ १३ मुर्धिया मरण छे पण मरण समु० न-
३ १३-१३ के मरण मर्णा के १३ के केवलि समु० पण छे

ગાથાર્થ:-વેદના-કર્માય-વરણ-વૈક્રિય-તૈજસ-આહારક-અને કૈ-
વલિક ૫ ૭ સમુદ્ધાન મંત્રિજીવોને છે, (-સંતિ મનુષ્યોને છે.)
વિસ્તરાર્થ:-દારવર્ણનયાં જુઓ.

અવતરણ—આ ગાથામાં કયા દંડને કૈટલી સમુદ્ધાન હોય!
તે કહે છે.

॥ મૂળ ગાથા ૧૭ પી. ॥

एगिंदियाण केवल, तेऊ आहारगविणा उ चत्तारि ।
ते वेउव्विय वज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

एकेन्द्रियाणां केवलतैजसाहारकान् विना तु चत्वारि ।
ते वैक्रियवर्जा विकलाः, संज्ञिनां ते चेव ॥ १७ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

एगिंदियाण-एकेन्द्रियजीवोने
केवल-केवल समुद्धात
तेऊ-तैजस समु०
आहारग-आहारकसमु०
विणा-विना
उ-वली-अने
चत्तारि-चार

ते-ते (४ समु०) मांथी
वेउव्विय-वैक्रिय समु०
वज्जा-रहित
विगला-विकलेन्द्रियोने
सन्नीण-संज्ञिजीवोने
ते-ते [साते समु०]
चेव-निश्चय

ગાથાર્થ:-એકેન્દ્રિય જીવોને કેવલિ-તૈજસ-આહારક સિવાયની
૪ સમુદ્ધાત છે, વિકલેન્દ્રિયો વૈક્રિય સમુ० સિવાય તે (ચાર સ-
મુ० માંથી પ્રણ) સમુદ્ધાતવાળા છે. અને સંજ્ઞિજીવોને (મનુષ્યની
અવેક્ષાએ) નિશ્ચય તે સર્વ (સાતે) સમુદ્ધાતો છે.

વિસ્તરાર્થઃ—એગિંદિયાણ હન્યાદિ—એકેન્દ્રિય જીવોને કે-
 ઘલિ—તૈજસ—ને આહારક સિવાયની ૪ સમુદ્ધ૦ હોય, તેમાં પળ
 પ્રસનાઢીમાં રહેલા પૃથ્વી—અપ્—અગ્નિ—ને વનસ્પતિના સર્વ ભેદોમાં
 દરેક જીવને ૩ સમુદ્ધાત પ્રથમની હોય, અને ફક્ત કેટલાએક
 (—સંખ્યાતમા ભાગના) વાદર લબ્ધિપર્યાપ્ત વાયુકાયને જ વૈ-
 ક્રિયસહિત ૪ સમુદ્ધ૦ હોય, ને શેષ વાયુના સર્વભેદોમાં દરેક
 જીવને ૨—૩ સમુદ્ધ૦ હોય. તથા ત્રસ નાઢી વહાર લોકના નિષ્કુટ-
 માં રહેલા પાંચે એકેન્દ્રિયોને વેદનાસમુદ્ધાત હોય નહિ, તેમજ ક-
 પાયસમુદ્ધાત પળ એકેન્દ્રિયોને પૂર્વભવાનુવૃત્તિ છે, પળ ત્રસ જી-
 વોની પેઠે અત્યંત તીવ્રાધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી કષાય સમુદ્-
 ધાત પ્રાયઃ મનાયલો છે, ને મરણસમુદ્ધાત પળ દરેકને હોય એ-
 વો નિયમ નથી. પળ દરેક દંડકમાંના કેટલાએક જીવોનેજ હોય છે.
 ‘તે વેઽધ્વિચયવજ્જા’ इत्यादि—તે એટલે એકેન્દ્રિય સંવંધિ ૪ સમુદ્ધ૦
 માંથી વૈક્રિય સમુદ્ધ૦ સિવાયના ૩ સમુદ્ધ૦ વિકલે૦ ને હોય છે,
 અને સંજ્ઞિ જીવોને આહારક શરીર—કેવલી આદિ મનુષ્યોની અપે-
 ક્ષાયે સર્વ સાતે સમુદ્ધાતો હોય છે.

અવતરણ—આ ગાંથાના પૂર્વાર્ધમાં વાકી રહેલા દંડકે સમુદ્ધાત
 અને ઉત્તરાર્ધથી દંડકોમાં દૃષ્ટિદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૬ મી. ॥

પળ ગમ્ભતિરિસુરેસુ, નારયવાઝસુ ચઝર તિય સેસે
 વિગલ દુદિઢી થાવર, મિચ્છત્તિ સેસ તિયદિઢી ॥૧૭॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પંચ ગર્ભજાતિર્યક્સુરયોર્નારકવાય્વોશ્વત્વારિ ધ્રીણિ શેષેપુ
 વિકલે દ્વે દૃષ્ટી સ્થાવરે મિચ્છેતિ શેષેપુ તિત્તો દૃષ્ટયઃ ॥૧૮॥

અવતરણ—આ ગાથામાં સર્વે દંડકે દર્શનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૯ મી ॥

ધાવરવ્રિત્તિસુ અચરકુ, ચડરિંદિસુ તદુગંસુએ ભણિયં
મણુઆં ચડદંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં ॥૧૯॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સ્થાવરદ્વિત્રિપ્વચક્ષુશ્ચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્વદ્ધિકં શ્રુતે ભણિતં ।
મનુજાશ્ચતુર્દર્શનિનઃ, શેષેષુ ત્રિકં ત્રિકં ભણિતં ॥ ૧૯ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર—સ્થાવરજીવોને
વિ—દ્વીન્દ્રિયને
તિસુ—ત્રીન્દ્રિયને
અચરકુ—અચક્ષુદર્શન
ચડરિંદિસુ—ચતુરિન્દ્રિયને
તદુગં—તે વે (—વે દર્શન)
મુએ—સિદ્ધાન્તમાં

ભણિયં—કહેલ છે,
મણુઆં—મનુષ્યો
ચડદંસણિણો—૪ દર્શનવાળા
સેસેસુ—વાકીના દંડકે
તિગં તિગં—ત્રણ ત્રણ
ભણિયં—કહ્યું છે,

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-દ્વીન્દ્રિયને ત્રીન્દ્રિયને અચક્ષુદર્શન અને ચતુરિન્દ્રિયને વે દર્શન (ચક્ષુ સહિત) શ્રુતને વિષે કહ્યાં છે' મનુષ્યો ૪ દર્શનવાળા છે, અને વાકીના દંડકોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યાં છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ધાવર વ્રિત્તિસુ અચરકુ—સ્થાવરના ૫ દંડક તથા દ્વીન્દ્રિય ને ત્રીન્દ્રિય ૫ ૭ દંડકમાં અચક્ષુદર્શન છે, ત્યાં અચક્ષુદર્શન સ્પર્શન્દ્રિય-રસનેન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિય-ત્રોત્રેન્દ્રિય—ને મન સંબંધી એમ ૫ પ્રકારનું છે, તેમજ ઇન્દ્રિય અને મન સિદ્ધાન્ત સ્વાભાવિક લઘ્વિરૂપ દર્શનગુણને પણ અચક્ષુદર્શન માનતાં ૬ પ્રકારનું પણ અચક્ષુદર્શન ગણાય, તેમાં પૂર્વમવર્ણ્યાં આઠના

अवतरण—आ गाथायां सर्वे दंडके दर्शनद्वार कहे छे.

॥ मूळगाथा १९ मी ॥

धावरवितिसु अचरकू, चउरिंदिसु तहुगंसुए भणियं
मणुआ चउदंसणिणो, सेसेसु तिगं तिगं भणियं ॥ १९ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

स्थावरद्वित्रिष्वचक्षुश्चतुरिन्द्रियेषु तद्वद्विकं श्रुते भणितं ।
मनुजाश्चतुर्दर्शनिनः, शेषेषु त्रिकं त्रिकं भणितं ॥ १९ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

धावर—स्थावरजीवोने
वि—द्वीन्द्रियने
तिसु—त्रीन्द्रियने
अचरकू—अचक्षुदर्शन
चउरिंदिसु—चतुरिन्द्रियने
तहुगं—ते वे (-वे दर्शन)
सुए—सिद्धान्तमां

भणियं—कहेल छे,
मणुआ—मनुष्यो
चउदंसणिणो—४ दर्शनवाळा
सेसेसु—वाकीना दंडके
तिगं तिगं—त्रण त्रण
भणियं—कहुं छे,

गाथार्थः—स्थावर-द्वीन्द्रियने त्रीन्द्रियने अचक्षुदर्शन अने चतुरिन्द्रियने वे दर्शन (चक्षु सहित) श्रुतने विषे कथां छे' मनुष्यो ४ दर्शनवाळा छे, अने वाकीना दंडकोमां त्रण त्रण दर्शन कथां छे,

विस्तरार्थः—धावर वितिसु अचरकू—स्थावरना ५ दंडक तथा द्वीन्द्रिय ने त्रीन्द्रिय ए ७ दंडकमां अचक्षुदर्शन छे, त्यां अचक्षुदर्शन स्पर्शेन्द्रिय-रसनेन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-श्रोत्रेन्द्रिय-ने मन संबंधी एम ५ प्रकारनुं छे, तैमज इन्द्रिय अने मन सिचाय स्वाभाविक लब्धिरूप दर्शनगुणने पण अचक्षुदर्शन मानतां ६ प्रकारनुं पण अचक्षुदर्शन गणाय, तैमां पूर्वभवमांभी आवता

一、 魏 國 之 政 治

魏國之政治，其最顯著者，莫如曹操之用人。曹操之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。曹操之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。曹操之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。

二、 蜀 國 之 政 治

蜀國之政治，其最顯著者，莫如劉備之用人。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。

蜀國之政治，其最顯著者，莫如劉備之用人。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。

蜀國之政治，其最顯著者，莫如劉備之用人。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。劉備之用人，其法有三：一曰，量才錄用。二曰，量才授職。三曰，量才賞賜。

અવતરણ—આ ગાથામાં સર્વે દંડકે દર્શનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૯ મી ॥

ધાવરત્રિતિસુ અચરકૂ, ચતુરિંદિસુ તદ્દુગંસુએ ભણિયં
મણુઆં ચડદંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં ॥૧૯॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સ્થાવરદ્વિત્રિપ્વચ્છુશ્ચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્વિકં શ્રુતે ભણિતં ।
મનુજાશ્ચતુર્દર્શનિનઃ, શેષેષુ ત્રિકં ત્રિકં ભણિતં ॥ ૧૯ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર—સ્થાવરજીવોને

ત્રિ—ત્રીન્દ્રિયને

તિસુ—ત્રીન્દ્રિયને

અચરકૂ—અચક્ષુદર્શન

ચતુરિંદિસુ—ચતુરિન્દ્રિયને

તદ્દુગં—તે એ (-એ દર્શન)

સુએ—સિદ્ધાન્તમાં

ભણિયં—કહેલ છે,

મણુઆં—મનુષ્યો

ચડદંસણિણો—૪ દર્શનવાળા

સેસેસુ—ચાકીના દંડકે

તિગં તિગં—ત્રણ ત્રણ

ભણિયં—કહ્યું છે,

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-ત્રીન્દ્રિયને ત્રીન્દ્રિયને અચક્ષુદર્શન અને ચતુરિન્દ્રિયને એ દર્શન (ચક્ષુ સહિત) શ્રુતને વિષે કહ્યાં છે' મનુષ્યો ૪ દર્શનવાળા છે, અને ચાકીના દંડકોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યાં છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ધાવર ત્રિતિસુ અચરકૂ—સ્થાવરના ૫ દંડક તથા ત્રીન્દ્રિય ને ત્રીન્દ્રિય ૫ ૭ દંડકમાં અચક્ષુદર્શન છે, ત્યાં અચક્ષુદર્શન સ્પર્શેન્દ્રિય-રસનેન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિય-શ્રોત્રેન્દ્રિય—ને મન સંબંધી એમ ૫ પ્રકારનું છે, તેમજ ચતુરિન્દ્રિય અને મન સિવાય સ્વાભાવિક લઘ્વિરૂપ દર્શનગુણને પણ અચક્ષુદર્શન માનતાં ૬ પ્રકારનું પણ અચક્ષુદર્શન ગણાય, તેમાં પૂર્વભવમાંથી આવતા

સ્થાવરજીવોને દોઢને રસ્તામાં તથા ઉત્પત્તિસ્થાને ઉત્પન્ન થયા-
 વાદે ઇન્દ્રિયપર્વાણિ સંપાત્ત ન થાય ત્યાં સુધી લઘ્વિરૂપ અવશુદ્ધ-
 દર્શન, તે ઇન્દ્રિય પર્વાણિ પર્વાણિ થયેલાને સ્પર્શનેન્દ્રિયરૂપ અવશુદ્ધ-
 ધર્મ છે, તથા ક્રોન્દ્રિયને પણ પૂર્વભવમાંથી આવતાં માર્ગમાં અને ઉત્પ-
 ત્તિસ્થાને ઇન્દ્રિયપર્વાણિ સંપાત્ત ન થાય ત્યાં સુધી લઘ્વિરૂપ
 અવશુદ્ધધર્મ, અને ઇન્દ્રિય પર્વાણિ પૂર્ણ થયા વાદ સ્પર્શનેન્દ્રિય તથા
 રસનેન્દ્રિય સંબંધી ને મહાત્મું અવશુદ્ધધર્મ છે. તેમ ત્રીન્દ્રિય જીવ-
 ને ક્રોન્દ્રિયપર્વા અવશુદ્ધધર્મ જાણ્યું પણ વિશેષ ૫ કે ઇન્દ્રિય પર્વા-
 ણિ પૂર્ણ થયા વાદ સ્પર્શને સંબંધી-રસનાસંબંધી-ને ગ્રાણેન્દ્રિય
 સંબંધી અને ૬ મહાત્મું અવશુદ્ધધર્મ જાણ્યું.

ચતુરિન્દ્રિય તદ્દુર્ગ-ચતુરિન્દ્રિય જીવને તે કે પરકે અશુ-
 અને અવશુદ્ધ અને કે રસને જાણ્યાં. ત્યાં ચતુરિન્દ્રિયને ક્રોન્દ્રિયપર્વા
 લઘ્વિરૂપ-સિદ્ધિ ૪ મહાત્મનાં અવશુદ્ધધર્મ છે, અને સ્વયંભવ પર્વા-
 ણિઓ પૂર્ણ થયા વાદ 'તર્વાંજાવમ્પામાં ચતુદર્શન કરેલું. ૫ પાયા-
 નું સુષ્પ નિર્ગમ્ય-તિહાનનાં કાળો છે.

મનુષ્યા ચાર્દનિર્ગમ્યો-મનુષ્યો ૫ દર્શનવાળા છે, તેમાં ત્રણે
 સામાન્ય મનુષ્યોને અવશુદ્ધધર્મ તથા અવશુદ્ધધર્મ ચતુરિન્દ્રિયપર્વા જા-
 ણ્યું. તે કેવળાક ૧૦ મનુષ્યો કે તેઓને અવિચિત્તાન અને કેવળ-
 કાલ હોય તેવા મનુષ્યોને અરિન્દ્રિય તથા કેવળધર્મ હોઈ હોઈ
 રસ સર્વને સર્વિ. તેમ જુદા મનુષ્ય સમકાળે ૧-૨ ને ૩ દર્શને
 ક્રોન્દ્રિયપર્વા હોય ત્યમ દર્શનોપકાંમ નો પદ મનુષ્યને સમકાળે પદ
 ૪ હોઈ, ત્યાં ૧-૨-૩ દર્શને સમકાળે લઘ્વિરૂપો હોય તે આ
 પ્રકારે—

૧. અવશુદ્ધધર્મ અને સ્વયંભવના સમાર્પિત્રય કાલેમ ત્યાંજ
 સ્વયંભવ હોય ૩૩ ઇન્દ્રિયપર્વાણિ પૂર્ણ થયા વાદ પૂર્વભવ તરફ

અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યને માત્ર અચક્ષુ દર્શનજ હોય માટે સમકાળે ૧ પ્રકારનું, અથવા શ્રી સર્વજ્ઞને ફક્ત કેવલદર્શનજ હોય માટે ૧ પ્રકારનું દર્શન છે, તથા અવધિજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનરહિત એક ગ૦ મનુષ્યને સમકાળે ચક્ષુ ને અચક્ષુદર્શન લગ્નિય હોય માટે બે પ્રકારે, અને અવધિજ્ઞાની મનુષ્યને ત્રણે દર્શનલગ્નિય હોય, એ પ્રમાણે ૧-૨-૩ દર્શનલગ્નિય સમકાળે હોય પણ ૪ લગ્નિય ન હોય, તથા એક સમયે એકજ દર્શનોપયોગ તો દરેક જીવ માત્રને જાણવો.

સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં-શેષ ૧૬ દંઢકમાં પ્રણ ત્રણ દર્શન કર્યાં છે, ત્યાં દેવના ૧૩ દંઢક અને નારકનો ૧ દંઢક એ ૧૪ દંઢકમાં તો દરેક દેવને અને દરેક નારકને અપર્યાપ્તપણામાં અચક્ષુ અને અવધિદર્શન બે હોય અને પર્યાપ્તપણામાં દરેક દેવ નારકને ત્રણે દર્શનલગ્નિય છે, પરંતુ અહિં પટલો અપવાદ છે કે પૂર્વ ભવમાંથી સમ્મૂર્ચ્છિમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જો દેવપણે ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે દેવને અપર્યાં અવસ્થામાં અવધિજ્ઞાન ન હોય માટે અવધિદર્શન પણ ન હોય એમ જાણવું.

તથા ગર્ભજ તિર્યંચમાં અચક્ષુદર્શન ને ચક્ષુદર્શન તો ચતુરિન્દ્રિયવત્ અને અવધિદર્શન ગ૦ મનુષ્યવત્ કોઈકનેજ જાણવું.

તથા દંઢકમાં અનધિકારી સમ્મૂ૦ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને અચક્ષુ તથા ચક્ષુદર્શન ચતુરિન્દ્રિયવત્ જાણવું, અને સમ્મૂ૦ મનુષ્યને માત્ર અચક્ષુદર્શનજ હોય છે કારણ કે એ જીવો અપર્યાપ્ત અવસ્થામાંજ મરણ પામે છે. ॥ ઇતિ દર્શનદ્વારમ્ ॥

અવતરણ-આ ગાથામાં સર્વ દંઢકે જ્ઞાનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂલ ગાથા ૨૦ ॥

અન્નાન્નાનાણતિયતિય, સુરતિરિનિરણધિરે અનાણદુગં ।

નાણન્નાણ દુ વિગલે, મણુણ પળ નાણ તિઅનાણા ૨૦

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અજ્ઞાનજ્ઞાનત્રિકં ત્રિકં, સુરતિર્થગ્નૈરધિકેષુ સ્થિરેઽજ્ઞાનદ્વિકં
જ્ઞાનાજ્ઞાનદ્વિકં વિકલે, મનુજે પંચ જ્ઞાનાનિ શ્રીણ્યજ્ઞાનાનિ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

અન્નાણ-અજ્ઞાન

નાણ-જ્ઞાન

તિય તિય-ત્રણ ત્રણ

સુર-દેવને

તિરિ-તિર્યચને

નિરણ-નારકને

થિરે-સ્થાવરને

અનાણ-અજ્ઞાન

દુગં-વે

નાણ-જ્ઞાન

અન્નાણ-અજ્ઞાન

દુ-વે

વિગલે-વિકલેન્દ્રિયોને

મણુણ-મનુષ્યને

પળ નાણ-૫ જ્ઞાન

તિ અનાણા-૩ અજ્ઞાન

શાબ્દાર્થઃ—દેવ તિર્યચ અને નારકને ૩ અજ્ઞાન ને ૩ જ્ઞાન છે, સ્થાવરોને વે અજ્ઞાન છે, વિકલેન્દ્રિયોને વે જ્ઞાન તથા વે અજ્ઞાન છે, અને મનુષ્યને ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન છે (અર્થે જ્ઞાન તથા અજ્ઞાન એ વે દ્વાર કહેવાયાં).

વિસ્તરાર્થઃ—અન્નાણનાણતિયતિય સુરતિરિનિરણ—
—દેવના ૧૩ દંડક, ૧૦ તિર્યચનો ૧ દંડક, અને નારકનો ૧
દંડક એ ૧૫ દંડકમાં ત્રણ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન છે, એમ સામાન્યથી કહ્યું,
અને વિશેષતઃ આ પ્રમાણે—

સર્વે ઇન્દ્ર-દરેક વિમાનના અધિપતિ દેવો-પ્રાયઃ સર્વે લોકા-
ન્તિક. ૫ અનુત્તરના સર્વ દેવો એ સર્વે સમ્પૂર્ણદષ્ટિ શ્રેષ્ઠાથી મનુ-
જુઃ-મનુજુઃ ૩ જ્ઞાનવાળા છે, ૧૫ પરમાર્થામિક અને ૩ કિશિવ-

ચિદ્ર દેવોને પણ સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન અને મિધ્યાત્વ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન હોય છે, ત્યાં પરમાધામીને પૂરેની સોચકરાત્ર્ય દેવના ઉપદેશાદિ પ્રયત્નથી સમ્યક્ત્વ થાય છે, પરન્તુ પ્રથમથીજ સમ્યક્ત્વ હોવાનો સંભવ નથી, શેષ બ્રહ્મનપત્યાદિ દેવો ઉત્પન્ન થતાં અને ઉત્પન્ન થયા બાદ પણ સમ્યક્ત્વ મુક્ત થવાથી ૩ જ્ઞાનવાળા હોય અને મિધ્યાદષ્ટિ ભવનપત્યાદિ દેવોને ૩ અજ્ઞાન હોય. ૫ પ્રમાણે દેવોમાં ૩ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન કદાચ વાદ હવે તિર્યચોમાં કહે છે,

તિર્યચમાં પણ ૩ જ્ઞાનને ૩ અજ્ઞાન છે. અહિં તિર્યચ સામાન્યે કહેલ છે તો પણ ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો જ જાણવા, તેઓને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન હોય છે અને મિધ્યાદષ્ટિઓને ૩ અજ્ઞાન હોય છે. અહિં તિર્યચને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ મનુષ્યવત્ પરમથી સાથે લાવેંદ્ર અવધિ અને વિભંગજ્ઞાન હોયું કેટલાક માને છે. અને કેટલાક નહિ માનતા હોવાથી એ મત છે. પરન્તુ વિશેષતઃ તો તિર્યચોને ગુણમત્યયિક હોવાથી વ્રત નપથ્યાદિ ગુણથી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં અવધિ અને વિભંગ ઉત્પન્ન થાય છે. ૫ પ્રમાણે ગર્ભજ તિર્યચપંચેન્દ્રિયમાં ૩ જ્ઞાન અજ્ઞાન કદાં

નારકોમાં સાતમી પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નારક સિવાયના ૧૩ નારકોમાં સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન અને મધ્યાત્વ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન છે, અને સાતમી પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નારકને તો કેવલ મિધ્યાત્વજ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન હોય પણ જ્ઞાન ન હોય. નારકોને મધ્યમત્યયિક અવધિ અને વિભંગ હોવાથી ત્યાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુ ૫ જ્ઞાન પામે છે.

ધિરં અનાગદ્ગુરં-સ્થાવરને ૨ અજ્ઞાન જ છે, અહિં સિદ્ધાન્તને મતે અલ્પ પણ સમ્યક્ત્વજ નહીં હોવાથી ૨ અજ્ઞાન જાણવાં, અને કર્મગ્રંથકારનેમતે પણ જેઓ પૂર્વભવમાંથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વવ્રમતાં કિં-

ચિત્ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ વાકી રહ્યે કાલ કરી એકેન્દ્રિય થાણા લબ્ધિપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-અને વનસ્પતિકાયને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અલ્પકાલ પર્યન્ત સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોતે છતે પણ સાસ્વાદન ભાવમાં કાર્મગ્રંથિકમતે જ્ઞાન માનેહું નહીં હોવાથી સર્વ એકેન્દ્રિયોને અજ્ઞાનજ હોય છે,

નાણનાણદુચિગલે—સિદ્ધાન્તકારમતે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વે જ્ઞાન માન્યું છે અને કેટલાક વિકલેન્દ્રિયોને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ માનેહું હોવાથી સમ્યક્ત્વવાલાને ૨ જ્ઞાન અને વાકીનાઓને ૨ અજ્ઞાન હોય છે અને કર્મગ્રંથકારને મતે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ છતાં પણ અજ્ઞાનજ કહ્યું છે.

મણુએ પણ નાણ તિ અનાણા—ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન છે તે આ પ્રમાણે—

એક જીવને સમકાલે ૧-૨-૩ ને ૪ જ્ઞાનલબ્ધિ હોય છે, ત્યાં જે ગ૦ મનુષ્યને અવધિ-મનઃ ૫૦-ને કેવલજ્ઞાન ન હોય તેવા સમ્યગ્દ્રષ્ટિઓને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન છે, તથા અવધિજ્ઞાન અથવા મનઃપર્યવજ્ઞાન વેમાંથી કોઈપણ એક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોય તો એક જીવને મ૦-શ્રુ૦-અવ૦ અથવા મ૦-શ્રુ-મનઃ૦ એમ બે રીતે ૩ જ્ઞાન હોય, ને જેને અવધિ અને મનઃ૫૦ વન્ને ઉત્પન્ન થયાં હોય તો એક ગ૦ મનુષ્યને સમકાલે ચાર જ્ઞાન હોય, ને સર્વ કેવલિ ભગવાનને એકજ કેવલજ્ઞાન હોય પણ મત્યાદિ ૪ જ્ઞાન ન હોય. તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિ ગ૦ મનુષ્યોને વિભંગજ્ઞાનરહિતને બે અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન સહિતને ૩ અજ્ઞાન, એ પ્રમાણે એક ગ૦ મનુ૦ને સમકાલે ૧ અથવા ૩ અજ્ઞાન છે, इति જ્ઞાનાજ્ઞાનદ્વારદ્વયં,

— (૦) —

અવતરણ—આ ગાથામાં ૧૬ યોગનાં નામ કહે છે.

॥ मूळ गाथा २१ बी. ॥

सत्त्वअरमीस अत्तसत्त्व मोस मणवप विउच्चि आहारे
उरप्रं मोसा कम्मण, इय जोगा वेसिया समप॥२१॥

संस्कृतानुवादः

सत्यैकरमित्रासत्त्वमृषा मनो वचांसि वैक्रिय आहारकः
भौदारिको मित्राः कामेणः पते जोगा वेसिताः समपे॥२१॥

॥ वृत्तार्थः—

सत्त्व-सत्य.	वरलं--भौदारिकयोग.
इयर-असत्य.	पीसा-ए वने मित्रयोग.
मीस-मित्र.	कम्मण-कामेणयोग.
असत्त्वमोस-असत्यामृषा.	इय-ए सर्व.
पण-मनयोग.	नोगा-योग.
वप-वचनयोग.	वेसिया-वताम्या छे.
वेउच्चि-वैक्रिययोग.	समप-सिद्धान्तमां-
आहारे-आहारकयोग.	

गाथार्थः—सत्य-असत्य-मित्र-ने असत्यामृषा (एचार)
मनयोग तथा (ए चारे) वचनयोग (तथा) वैक्रियकाय-
योग१-आहारककाययोग२-भौदारिककाययोग३-ने (ए वने)
मित्र४तथा कामेणकाययोग५ सर्वमली१५योग सिद्धान्तमां कथाछे.

विस्तरार्थः—द्वारवर्गेन प्रसंगे कथा छे त्यांथी जाणवो.

अवतरण—आ गाथामां सर्वदंडके योगद्वार कहे छे,

॥ मूळगाथा २२ बी; ॥

इक्कारस सुरनिरण, निरिणसु तेर पनर मणुणसु ।
विगळे चउ पण वाण, जोगतियं (गं) धावरे होइ २२

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પચાદશ સુરનૈરયિકયોસ્તિતેષુ ત્રયોદશ પંચદશ મનુજેષુ
વિકલેષુ ચત્વારિ પંચ વાયુષુ, યોગત્રિક સ્થાવરે ભવતિ ૨૨

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ઇકારસ—અગ્રીઆર,
સુર—દેવને
નિરપ—નારકને,
તિરિપ્પુ—તિર્યચોને
તેર—૧૩ યોગ,
પનર—૧૫ યોગ,
મણુપ્પુ—મનુષ્યોને;

વિગલે—વિકલેન્દ્રિયોને,
ચડ—૪ યોગ;
પણ—૬ યોગ,
વાપ્—વાયુકાયને,
જોગ—યોગ;
તિગં—ત્રણ;
થાવરે—સ્થાવરને,
હોડ—છે,

ગાથાર્થઃ—દેવ અને નારકને ૧૧ યોગ, તિર્યચને ૧૩ યોગ
મનુષ્યને ૧૫ યોગ, વિકલેન્દ્રિયને ૪ યોગ, વાયુને ૫ યોગ, અને
સ્થાવરને ૩ યોગ છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ઇકારસ સુરનિરપ—દેવ અને નારકને ૧૧
યોગ હોય તે આ પ્રમાણે—

પૂર્વભવમાંથી આવતા દેવને માર્ગમાં તથા ઉત્પત્તિના પ્રથમ સ-
મયે તૈજસ કાર્મણ યોગ, ઉત્પત્તિ સ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા દેવને દ્વિતીય
સમયથી અન્તર્મુઁ સુધી શરીરપર્યાપ્તિ સમાપ્ત થાય ત્યાં સુધી અથ-
વા વીજે મતે અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી તૈજસ કાર્મણ સહિત વૈઁ
કાયયોગ હોવાથી વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ, અથવા ઉત્તરવૈક્રિય
રચનાર દેવને રચનાના પ્રારંભમાં અને અન્તે વૈઁમિશ્રકાયયોગ,
તદનંતર શરીરપર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા વાદ અથવા પર્યાપ્ત થયા વાદ

૪ મનના—૪વચનના—ને ૧ વૈક્રિયકાવયોગ એ ૧ યોગ હોય એ પ્રમાણે સામાન્યપણે ૧૧ યોગ લેમ 'દેવમાં' કહ્યા તેમ નારકમાં પણ ચિંતાવા.

તિરિપ્પસુ તેર—ગર્ભનિર્વચને પૂર્વોક્ત ૧૧ માં ઓદાંમિશ્ર અને ઓદાં મેઝવનાં ૧૩ યોગ થાય તે આ પ્રમાણે—

માર્ગમાં આવવાને અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે તેં, 'કાં, ઉત્પત્તિના દ્વિતીય સમયથી શરીરપર્યાપ્તિપણા સુધી અથવા અપર્યાપ્તપણા સુધી ઓદાં મિશ્રં, શરીર પર્યાપ્તિને અથવા પર્યાપ્તિને ઓદાં, પર્યાપ્તિને ૪ મનનાં ને ૪ વચનનાં, કોઈક વેં લઘ્વિવંત નિર્વચ વૈક્રિય રચના કરે તો રચનાના પ્રારંભમાં ને અન્તે વેં મિશ્ર, અને વેં શરીર સંવંધિ શરીર પર્યાપ્તિ વા સર્વપર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા વાદ વૈક્રિય કાવયોગ એ પ્રમાણે ૧૩ યોગ હોય અહીં વૈક્રિય રચનાના પ્રારંભમાં જો વૈક્રિય મિશ્રયોગ કહ્યો છે, તે સિદ્ધાન્તકારના મને જાણવું અને કર્મગ્રન્થકારને મને પ્રારંભમાંતો ઓદાંમિશ્ર માન્યો છે પણ અન્તે પટલેકે વૈક્રિયશરીર છોડતી ચલતેજ વૈક્રિયમિશ્રયોગ માન્યો છે. તિર્વચમાં જો તિર્વચો પોપટ વિગેરે સ્પષ્ટ ભાષા ચોલી શકે તેમજોને વચનના ચારે યોગ છે, અને અસ્પષ્ટ ભાષા ચોલનાર તિર્વચો પણ મનસંજ્ઞા પૂર્વક સત્યાદિક સૂચવતા હોવાથી અસ્પષ્ટ ભાષાને પણ ૪ ભાષાયાંગ માની શકાય, અન્યથા તો સમ્પૂર્ણ નિર્વચવત્ ૧ વ્યવહાર વચનયોગ હોય,

પત્તર મણુપ્પસુ—ગર્ભજ મનુષ્યોને ૧૫ યોગ હોય. તેમાં

૧ નથ પ્રવ્યયક દેયોને ઉત્તર વૈક્રિય સંવંધિ વેંમિશ્રને વેં કાવયોગ ન હોય, અને અનુત્તર ઘાસી દેયોને શબ્દોદ્ધારના અભાવે પ્રવૃત્તિ રૂપ વચનયોગ પણ ન હોય.

૧૩ યોગ તો ગ૦ તિર્યંચવત્ જાણવા અને શેષ વે યોગ આ પ્રમાણે—આહારક શરીર રચનાર ચૌદ પૂર્વધર મુનિને સિદ્ધાન્તકારને મતે રચનાના પ્રારંભે અને અન્તે અને કર્મગ્રન્થકારને મતે પ્રારંભગાંતો ઔદારિક મિશ્ર માન્યો છે પણ અન્તે ઇટલે કે આહારક શરીર છોડતી વખતે આહારક મિશ્ર, અને આહારક શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણથયા વાદ અથવા ૬ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ, થયા વાદ આહારક યોગ હોય એ પ્રમાણે અનેક જીવ આશ્રયિ મનુષ્યને ૧૫ યોગ કહ્યા,

વિગલે ચડ—વિકલેન્દ્રિયોને ૪ યોગ હોય તે આ પ્રમાણે—પૂર્વભવથી આવતાં માર્ગમાં અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે તૈ૦કા૦, ઉત્પત્તિના વીજા સમયથી શરીરપર્યાપ્તાવસ્થા અથવા અપર્યાપ્તાવસ્થા સુધી ઔદા૦મિશ્ર, અને પર્યાપ્તાવસ્થામાં આસ્થો ભવપર્યન્ત ઔદા૦ અને વ્યવહાર વચ્ચનયોગ એ વે યોગ છે એ પ્રમાણે વિકલેન્દ્રિયના ૪ યોગ.

પણ વાણ-વાયુકાયને ૫ યોગ છે તેમાં તૈ૦ કા૦-ઔદા૦-ને ઔદા૦મિશ્ર એ ૩ યોગ વિકલેન્દ્રિયવત્ જાણવા અને વૈ૦મિશ્ર તથા વૈ૦કાયયોગ ગર્ભજતિર્યંચવત્ જાણવા, વાયુકાયને વચ્ચનયોગ હોય નહિ.

જોગતિગં ધાવરે હોઈ—વાયુકાય સિવાયના ૪ સ્થાવરોને તૈ૦કા૦-ઔદા૦ મિશ્ર-અને ઔદા૦ એ ૩ યોગ છે તે વિકલેન્દ્રિયવત્ જાણવા.

અહિં તૈ૦ કા૦ કાયયોગ જો કે પર્યાપ્તિ અવસ્થામાં પણ હોય છતાં ભવધારણીય શરીરની મુખ્યતા હોવાથી ભવધારણીય શરીર-

૧ પરન્તુ વિશેષ એ છે કે—શ્રી સર્વજ્ઞને સમુદ્ધાત સમયે બાઠ સમયમાં ધોજે છઠ્ઠે ને સાતમે સમયે ઔદા૦ મિશ્ર તથા ધોજે ચોથે ને પાંચમે સમયે કાર્મણ યોગ હોય છે,

નોજ યોગ ગણાય. તથા એક જીવને સમકાલે ઉપયોગ પુર્વકનો ? જ યોગ છે, પરન્તુ ઉપયોગ રહિત વૈષ્ટામાત્રને યોગ ગણીએ નો વધુમાં વધુ ? મનનો ? વચનનો અને ઔદાઁ સાયે આદાઁ તા આદાઁમિથ્ર વા વૈઁ વા વૈઁમિથ્ર એ વે કાયયોગ અથવા મૂલ્ય વૈઁ સાયે વૈઁમિથ્ર એમ પાંચ રીતે વે કાયયોગ મઝી ૪ યોગ હોય કારણકં આદાઁ અને વૈક્રિય એ વે શરીર સમકાલે એક જીવને ન હોય. તથા દંડકમાં અનધિકારી સમુઁ તિર્યંચ પંનેઁ અને સમુઁ મનુષ્યને પૂર્વોક્ત પદ્ધતિએ તૈઁકાઁ-ઔઁમિથ્ર અને ઔદાઁ ઉપયોગ કાયના અને વ્યવહારભાપારૂપ ? વચનયોગ મઝી ૪ યોગ વિકલેન્દ્રિયવત્ હોય છે.

॥ इति योगद्वारम् ॥

અવતરણ—આ ગાથામાં ૧૨ ઉપયોગનાં નામ કહે છે.

॥ मूल गथा २३ मी. ॥

તિ અનાણ નાણ પણ ચડ, દંસણ ચાર જિઅ લક્ષણુ
વચ્ચોગા

ઇય ચારસ ઉવઓગા, મણિયા તેલુલકક દંસીહિ ॥૨૩॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

ઓળખજ્ઞાનાનિ જ્ઞાનાનિ પંચ, ચત્વારિ દર્શનાનિ દ્વાદશ
જીવલક્ષણોપયોગાઃ ।

एते द्वादश उपयोगा मणितास्त्रि लोक दर्शिनिः ॥ २३ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

તિ—વળ

અનાણ—અજ્ઞાન

લક્ષણ—લક્ષણ રૂપ

ઉવઓગા—ઉપયોગ

પુનઃ આ મનઃપર્યવ જ્ઞાન જો કે અધ્યવસાયની નિર્મલતાથી યાય છે. પણ તથાપ્રકારની જગત્તમર્યાદાએ એ અધ્યવસાયો દ્રવ્યભાવમુનિલિંગ-યારીનેજ આવી શકે છે માટે એ જ્ઞાન મુનિવેવ સિવાય વીજા ગૃહસ્થાદિ વેપમાં હોતું નથી માટે તિર્યંચાદિ ૧૫ દંડકમાં મુનિલિંગપૂર્વક અધ્યવસાયની તથાપ્રકારની નિર્મલતાના અભાવે અપ્રમત્તાદિપણાનો અભાવ હોવાથી ચારિત્રપ્રત્યયિક મનઃપર્યવજ્ઞાન હોતું નથી, અને ભાવ-ચારિત્રના અભાવે કેવલજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પણ હોય નહિ માટે તિર્યંચાદિ ૧૫ દંડકમાં એ બેઉ પ-યોગનો પણ અભાવ છે તથા ૧૯ ઉપયોગ પણ અનેક તિર્યંચપંચેન્દ્રિય અનેક દેવ અને અનેક નારકની અપેક્ષાએ કહ્યા છે. પણ દરેક તિર્યંચપંચેન્દ્રિયાદિને લલ્લિભાવે સમકાળે ન હોય માટે એકતિર્યંચને ત્યા ૧ દેવને ત્યા ૧ નારકને કેટલા ઉપયોગ હોય તે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિએ સ્વયં વિચારવા.

ત્રિગલદુર્ગે પણ—વિકલટ્વિક પટલે દ્વીન્દ્રિયને તથા ત્રીન્દ્રિયને મતિજ્ઞાન મતિઅજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-શ્રુતઅજ્ઞાન-ને અચક્ષુદર્શન ૧ ૫ ઉપયોગ છે તેમાં પૂર્વભવે ઉપગમ સમ્યક્ત્વ વમીને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ કિંચિત્ શેષ રહેતાં યરણ પામી દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયપણે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને અપર્યાં અવસ્થામાં અન્તર્મું માત્ર તે જ્ઞાન ને અચક્ષુ ૦ ૬૦ મહિત ૩ ઉપયોગ હોય ને ત્યારવાદ તે તથા અન્ય સર્વ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય જીવોને સદાકાલ તે અજ્ઞાન ને અચક્ષુદર્શનરૂપ ૩ ઉપયોગ હોય છે.

છત્તકં ચત્તરિદિમ્—ચત્તરિન્દ્રિયજીવોને ચક્ષુદર્શનમહિત ૩ ઉપયોગ હોય તેમ સર્વભાવના ત્રીન્દ્રિયવત્ જાણવી.

ભાવરે ત્રિયમં—મ્માસન્ના ૨ દંડકમાં મતિ અજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન ને અચક્ષુદર્શન ૧ ૩ ઉપયોગ છે. કમપ્રત્યક્ષારમણે પૂર્વે પ્રાપ્તાજ્ઞાન-

द्वारपां वर्णन्या प्रमाणे जाणवुं

तथा दंडकर्मा अनधिकारी एवा सम्पू० तिर्यचर्पणे० तथा सम्पू० मनुष्येने पण स्थावरवत् ३ उपयोग जाणवा,

॥ इति उपयोगद्वारं ॥

अवतरण—आगाधामां दरेक दंडके उपपातद्वार अने व्यवन द्वार ए वे द्वार कहे छे.

संख्यमसंखा समय, गच्छतिरिविगलनारयसुरा य ।
मणुआ नियमा संखा, वणणंतां थावर असंखा ॥२५॥

संस्कृतानुवादः

संख्येया असंख्येयाः समये गर्भजतिर्यग्विकलनारकसुराश्च
मनुजा नियमान् संख्येया वना अनंताः स्थावरा असंख्येयाः २५

॥ शब्दार्थः ॥

संखं—संख्याना

असंखा—असंख्याना

समय—एक समयमां

गच्छतिरि—गर्भजतिर्यचो

विगल—विकलेन्द्रियो

नरय—नारको

सुरा—देवो

य—अने

मणुआ—मनुष्यो

नियमा—निश्चयधी

संखा—संख्याना

वण—वनस्पति

अणंता—अनंत

थावर—स्थायरो

असंखा—असंख्याना

भाषार्थः—गर्भजतिर्यच-विकलेन्द्रिय-नारक-अने देवो एक समयमां संख्यात अथवा असंख्यात (उपजे अने चर) मनुष्यो निश्चय मत्प्राता ज, वनस्पतिसायजीयो अनंत, अने स्थावरो असंख्यात (उपजे अने चर छे)

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં કયા દંડકના જીવો એક સમય-
માં એટલે સમકાલે કેટલા ઉપજે ! અને મરણ પામે ? તેની સંખ્યા-
નો નિયમ જણાવવા માટે કહે છે કે—સંસ્થાસંસ્થા સમય—ગર્ભ-
તિરિવિગલનારયસુરા ય—ગર્ભજતિર્યચ—દ્વીન્દ્રિય—ત્રીન્દ્રિય—ચ-
તુરિન્દ્રિય—નારક—ને દેવના ? ૩ એ પ્રમાણે ૧૮ દંડકના જીવો
? સમયમાં જઘન્યથી સંખ્યાત એટલે કમીમાં કમી. ૧--૨--૩
યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતા
ઉત્પન્ન થાય, પણ અનંત ન ઉપજે, કારણકે એ ૧૮ દંડકમાં દરેક દંડ-
કની અંદર ત્રણે કાલમાં તપાસીએ તો સર્વ જીવો પણ ' અસંખ્યજ
છે. પુનઃ મરણ પણ એટલા જ જીવો પામે એ પ્રમાણે આગલ સર્વે
ઉત્પત્તિવત્ મરણસંખ્યા જાણવી,

તથા—મણુઆ નિયમા સંસ્થા--ગર્ભજમનુષ્યો નિશ્ચયથી. સં-
ખ્યાતજ છે. અને તે પણ બેની સંખ્યાનો ૬ વાર વર્ગ કરી ૫ મા-
વર્ગ સાથે ગુણાકાર કરે તેટલી અથવા ? ને ૯૬ વસ્ત ઠાળ વમણા ક-
રે તેટલા ૬૦ મનુષ્યો છે. તે સર્વ સંખ્યા ૭૯૨૨૮ ? ૬૨૫ ? ૪૨૬-
૪૩૬૭૫૯૩૫૪૩૯૫૦૩૩૬ એ પ્રમાણે ૨૯ આંકડાની સંખ્યાએ
ગર્ભજમનુષ્ય હોય છે, અને મનુષ્યના અશુચિ ૧૪ સ્થાનકોમાં ઉ-
પજતા સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો અસંખ્યાતા જ હોય છે તેથી બેડ (મ૦
સં૦) મનુષ્યોની સંખ્યા અસંખ્યાત પ્રમાણ થાય, પણ કોઈક કા-
લવિશેષમાં સમ્મૂર્ચ્છિમનો ૨૪ મુહૂર્તનો વિરહકાલ પડે છે, તે વ-
સ્તે પૂર્વના ઉત્પન્ન થયેલા અન્તમુહૂર્તનું આયુષ્ય હોવાથી અન્તમુહૂ-
ર્તે ચવી જાય છે. તે વસ્તે સાધિક ૨૩ મુહૂર્ત સુધી એકલા ગર્ભજ
મનુષ્યો જ હોય છે તેની સંખ્યા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જાણવી,

૧. વૈમાનિકદંડકમાં સર્વાર્થસિદ્ધમાંજ માત્ર સંખ્યાત
દેવો છે, શેષ સર્વ દેવલોકમાં અસંખ્ય દેવોતે,

વળખાતા—વનસ્પતિ કાચ રૂપ ? દંડકમાં એક સમયે અનંત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, અને મરણ પામે છે. ત્યાં પ્રત્યેક વનસ્પતિજીવો અસંખ્યાત જ હોવાથી એક સમયમાં અસંખ્ય ઉપજે અને અસંખ્ય મરણ પામે, અને સૂક્ષ્મ સાધારણવનસ્પતિ તથા ઘાદરસાધારણવનસ્પતિ એ બન્નેમાં પ્રતિસમય એક નિર્ગોદગત જીવરાશિષી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને મરણ પામે છે, કારણકે બન્ને વનસ્પતિજીવો જગત્માં અનંત અનંત છે,

ધાવર અસંખ્યા—વનસ્પતિ સિવાય પૃથ્વીકાયાદિ ૪ દંડકના જીવો એકસમયમાં અસંખ્યાત ઉપજે અને અસંખ્યાત મરણ પામે કારણકે પૃથ્વીકાયાદિ ચારે જીવો અસંખ્ય અસંખ્ય છે, પણ મનન નથી થતી એમાં કોઈ પણ સમયે સંખ્યાત જીવો ન ઉપજે.

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વધિમાં યાકી રહેલા દંડકે. ઉપપાત અને ચ્યવન દ્વાર અને ઉત્તરાર્ધથી દરેક દંડકે આયુષ્યદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળ ગાથા ૨૬ મી. ॥

અસન્નિ નર અસંખ્યા, જહ ઉવવાપ્ તહેવ ચવણે વિ ।
વાવીસ સગ તિ દસ વાસ--સહસ્ત ઉક્ષિટ્ પુઠવાઈ. ૨૬

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અસંજ્ઞિનરા અસંખ્યેયા, યથોપપાતસ્તથૈવ ચ્યવનમપિ ।

દ્વાવિંશત્સસન્નિદશવર્ષ--સહસ્રા ઝત્કૃષ્ટં પૃથ્વ્યાદયઃ॥૨૬॥

॥ શુદ્ધાર્થઃ ॥

અસન્નિ -અસંજ્ઞિ (મમ્મૃચ્છિમ)

નર--મનુષ્ય

અસંખ્યા- અસંખ્યાત

જહ--જેથી રીતે

ઉવવાપ્- ઉપપાતદ્વારમાં

તહેવ--તેથી રીતેજ

ચવણેઽવિ--ચ્યવનદ્વારમાં પણ

વાવીસ--વાવીસ

સગ--સાત
તિ--ત્રણ
દસ--દશ
વાસ--વર્ષ

સહસ્સ--હજાર
ઉક્લિષ્ટ--ઉત્કૃષ્ટ
પુદ્ગલાઈ--પૃથ્વીકાયાદિ

ગાથાર્થઃ—સમ્પૂર્ણમ મનુષ્યો (એક સમયમાં) અસંખ્યાત (ઉપજે ને ચવે) એ પ્રમાણે જેવીરીતે ઉપપાતદ્વારમાં (કહ્યું) તેવી રીતે જ ચ્યવનદ્વારમાં પણ (કહેવું). પૃથ્વીકાયાદિજીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૨૦૦૦ વર્ષ--૭૦૦૦ વર્ષ--૩૦૦૦ વર્ષ ને ૧૦૦૦૦ વર્ષ (અનુક્રમે જાણવું)

વિસ્તરાર્થઃ—અસની નર અસંખ્યા-અસંજ્ઞિમનુષ્યો એક સમયમાં અસંખ્યાત ઉપજેછે. ને ચવે છે, અહિં દંડકમાં અનધિકૃત પણ સમ્પૂર્ણ મનુષ્યોની સંખ્યા પણ કહી.

પુનઃ જે રીતે ઉપપાતદ્વારમાં છે. તેજ રીતે ચ્યવનદ્વારમાં પણ છે. (કે જે ઉપપાતની સાથે સાથે ચ્યવન દ્વાર પણ કહેવાયું છે,) એવી રીતે ઉપપાત--ચ્યવનદ્વાર સમય સંખ્યાએ કહ્યું પણ તે ઉપપાતનો અભાવ કયા દંડકમાં કેટલા કાલ સુધી હોય તે “ઉપપાતવિરહ” અને કયા દંડકમાં કેટલા કાલ સુધી કોઈપણ જીવ મરણ જ ન પામે તે “ચ્યવનવિરહ” પણ પ્રસંગથી કહેવાય છે—

ઉત્પત્તિચ્યવનનો વિરહ કાલ.

દંડકોમાં	જયં	ઉત્કૃષ્ટ
સાતે નરકમાં	૧ સમય	૧૨ મુહૂર્ત
અન્નદાતામાં	”	૨૪ મુહૂર્ત
અશ્વેશ્વરનામાં	”	૭ દિવસ

वायुकायभाषां	"	१५ मास
पंकजभाषां	"	१ मास
भूषणभाषां	"	२ मास
नमःप्रभाषां	"	४ मास
तपस्वयःप्रभाषां	"	६ मास
चारेनिहायना देवभाषां	"	१२ मुहूर्त
भवनपतिभाषां	"	२४ मुहूर्त
व्यन्तर	"	"
ज्योतिषी	"	"
सौधर्मे	"	"
ईशान	"	"
सनत्कुमारभाषां	"	९ दिवस-२० मुहूर्त
माहेन्द्रभाषां	"	२ दि०-१० मुहूर्त
ब्रह्मलोकभाषां	"	२२॥ दि०
लांतकभाषां	"	४५ दि०
शुक्रभाषां	"	८० दि०
सहस्रारभाषां	"	१०० दि०
आननभाषां	"	संख्यातमास (१० मास)
प्राणतभाषां	"	" (११ मास)
आरणभाषां अच्युतभाषां	"	संख्यवर्ष (१०० वर्ष नी अंदर छे.)

प्रथम त्रण त्रैवेयके	"	संख्यात १०० वर्ष (-१००० नी अंदर)
बीजां त्रण त्रैवेयके	"	संख्यात १००० वर्ष (-१ लाखनी अंदर)
त्रीजात्रैवेयके	"	संख्यात लक्षवर्ष. (--१ कोडनी अंदर)
४ अनुत्तरे	"	पल्योपमनोअसे ख्यातमो भाग
सर्वार्थसिद्धे	"	पल्यो०नोसंख्यातमो भाग
गर्भजतिर्यचमां	"	१२ मुहूर्त
गर्भज मनुष्यमां	"	"
सम्भू०मनुष्य	"	२४ मुहूर्त
द्वीन्द्रियमां	"	अन्तर्मु०
त्रीन्द्रियमां	"	"
चतुरि०मां	"	"
असन्निपंवे०	"	अन्तर्मु०
पृथ्वीकाय	विरह नथी	विरह नथी
अपकाय	"	"
अग्निकाय	"	"
वायुकाय	"	"
धनस्प०	"	"

મ પ્રમાણે ય્યાં જેટલો ચિરહકાઠ કહ્યો છે, ત્યાં તેટલા કાક મુખી કોઈપણ જીવ નવો ઉપજે નહિ, તેમ કોઈ મરે પણ નહિ,

તથા દંડકમાં અનગિહ્ય સમ્મૂં મનુષ્યોની એક સમયમાં ઉત્પત્તિ ચ્યવન સંખ્યા તો ગ્રંથકારે ગાથામાં જ કહી અને સમ્મૂં પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ એક સમયમાં નિશ્ચય અસંસ્ક્ર્યાત જ ઉપજે અને અસંસ્ક્ર્યાત મરણ પામે છે, પણ સંસ્ક્ર્યાત નહિ,

॥ इति उपपात—च्यवनद्वारयुगलम्, ॥

હવે દરેક દંડકમાં આયુષ્યદ્વાર કહેવાના પ્રારંભમાં ચાલીસ સગ તિ દસ વાસ સહસ્ત્રસુફિટ્ટ પુઢવાઈ—પૃથ્વીકાયાદિ પાંચનું અનુક્રમે ૨૨૦૦૦ વર્ષ—૭૦૦૦ વર્ષ—૩૦૦૦ વર્ષ—૧૦૦૦૦ વર્ષ—ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે એમ સામાન્યતઃ કહ્યું, અને વિશેષતઃ આ પ્રમાણે—

પૃથ્વીકાયામાં હીરા-પદ્મા વિગેરે અતિનક્કર પૃથ્વીનું ૨૨૦૦૦ વર્ષ આયુષ્ય છે, કાંકરા-હઢતાલ-મુરમાદિકનું ૧૮૦૦૦ વર્ષ આયુષ્ય. મણમિલ વિગેરેનું ૧૬૦૦૦ વર્ષ, રેતિનું ૧૪૦૦૦ વર્ષ, ગોપીચંદન કુમારમાટી વિગેરેનું ૧૨૦૦૦ વર્ષ અને મુંહાલી માટીનું ૧૦૦૦ વર્ષ આયુષ્ય છે. શેષ પૃથ્વીઓનું આયુષ્ય શ્રી સર્વેશ્વરદષ્ટિએ જે હોય તે જાણવું, તે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય નિર્વ્યાધાત સ્થાનમાં રહેલા રત્નાદિકનું જાણવું, અન્યથા જઘં આયુષ્ય દરેકનું અન્તર્મું છે.

તથા નિર્વ્યાધાત સ્થલે રહેલા ઘનોદધ્યાદિ જલનું, અગ્નિનું, વાયુનું વનસ્પતિનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કેટલાક જીવોનું જ હોઈ શકે છે. પુનઃ વનસ્પતિમાં પક્ષત ઘાદર મત્યેક વનસ્પંનું જ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય

અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય અને પ્રજા દેવ-દેવીયોનું (જ્યોતિષી સિવાય) સર્વ પ્રપ્રકારે આયુષ્ય હોય,

અવતરણ—આ ગાથામાં પળ (ભુવનપતિ-ને વિકલેન્દ્રિયો-નું) આયુષ્ય કહેવાય છે,

મૂળ ગાથા ૨૮ મી,

અસુરાણ અહિય અયરં, દેસૂણદુપલ્લયં નવ નિકાણ
વારસ વાસુણપણદિણ, હમ્માસુવિક્કઠ વિગલાઝ ॥૨૮

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અસુરાણામધિકમતરં, દેશોનદ્વિપલ્યં નવ નિકાણેષુ ।

દ્વાદશવર્ષોનપંચાશત્દિનષ્ણમાસા ઉત્કૃષ્ટં વિકલાયુઃ ૨૮॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

અસુરાણ-અસુરકુમારોનુ	વાસ-વર્ષ
અહિય-કંડક અધિક	ઊણ-૧ ન્યૂન
અયરં-૧ સાગરોપમ	પણ-પચાસ
દેસૂણ-કંડક ન્યૂન	દિણ-દિવસ
દુપલ્લે-૩ પલ્યોપમ	હમ્માસ-૬ માસ
નવ-નવ (૯)	વિક્કઠ ઉત્કૃષ્ટ
નિકાણ-નિકાયમાં (ખેદમાં)	વિગલ-વિકલેન્દ્રિયોનુ
વારસ-વાર	આઝ-આયુષ્ય

ગાથાર્થઃ—અસુરકુમાર (નિકાય) નું કંડક અધિક ૧ સાગરોપમ (ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય) છે, અને (૯) નવ નિકાયોનું

આયુઃ) કંડક ન્યૂન ૨ પલ્લોપમ છે, તથા વિકલેન્દ્રિયોનુ ઉત્કૃષ્ટ
આયુષ્ય (અનુક્રમે) ૧૨ વર્ષ-૪૯-દિવસ ને ૬ માસ (જેટલું) છે,
વિસ્તરાર્થઃ—મુગમ છે, વિશેષ આગલ આપેલા યન્ત્ર જુઓ.

અવતરણ—આ ગાથામાં (પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ પદોનું તથા ભવ-
ન૦ નારક ને વ્યન્તરોનુ જય૦ આયુષ્ય કહેવાય છે,

મૂલ ગાથા ૨૯ મી.

પુઢવાઈ દસ પયાણં, અન્તમુહુર્ત્તં જહન્ન આડઠિઈ ।
દસ સહસ વરસઠિઈઆ, ભવનાહિવ નિરયવંતરિયા ૨૯

સંસ્કૃતાનુવાદઃ

પૃથ્વ્યાદિદશપદાના- મન્તમુહુર્ત્તજયન્યમાયુઃસ્થિતિઃ ।
દશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકા, ભવનાધિપનૈરયિકવ્યન્તરાઃ ॥૨૯॥

શબ્દાર્થઃ

પુઢવાઈ-પૃથ્વિકાય વિગેરે	દસસહસ-દશ હજાર
દસ-દશ (૧૦)	વરિસ-વર્ષ
પયાણં-પદોનુ-દંડકોનું	ઠિઈઆ-આયુષ્યવાલ્યા
અન્તમુહુર્ત્તં-અન્તમુહુર્ત્ત	ભવનાહિવ-ભવનપતિ
જહન્ન-જયન્ય-અતિ અલ્પ	નિરય-નારક
આડઠિઈ-આયુષ્યની સ્થિતિ	વન્તરિયા-વ્યન્તરો

ગાથાર્થ—પૃથ્વિકાય વિગેરે ૧૦ દંડકોની જયન્ય આયુસ્થિ-
તિ અન્તમુહુર્ત્ત છે, અને ભવનપતિ-નારક-ને વ્યન્તરો (જય૦ થી)
૧૦૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાલ્યાએ,

વિસ્તરાર્થઃ—મુગમ છે, વિશેષ આગલ આપેલો યન્ત્ર જુઓ.

॥ देवोनुं आयुष्य ॥

देवोनुं	जघ०	उत्कृष्ट
द० असुर० देवोनुं	१० हजार वर्ष	१ सागरो०
द० " देवीनुं	"	३॥ पल्यो०
उ० " देवनुं	"	साधिक १ सागरो०
उ० " देवीनुं	"	४॥ पल्यो०
द० ९ निकायदेवनुं	"	१॥ पल्यो०
द० " देवीनुं	"	०। पल्यो०
उ० " देवनुं	"	देशूण २ पल्यो०
उ० " देवीनुं	"	" १ पल्यो०
व्यन्तर देवनुं	"	१ पल्यो०
व्यन्तर देवीनुं	"	०॥ पल्यो०
चन्द्र इन्द्रनुं	—	१ लाखव वर्षाधिक १ पल्योपम
चन्द्रनी प्रजादेवनुं	१० हजार वर्ष	"
सूर्य इन्द्रनुं	—	१००० वर्षाधिक १ पल्यो०
सूर्यना प्रजादेवोनुं	१०००० वर्ष	"

ग्रह अधिपतिनुं	—	१ पल्यो०
ग्रह देवोनुं	१०००० वर्ष	"
नक्षत्र अधिपतिनुं	—	०॥ पल्यो०
नक्षत्र देवोनुं	१०००० वर्ष	०॥ पल्यो०
तारा अधिपतिनुं	—	साधिक ०॥ पल्यो०
तारा देवोनुं	१००००० वर्ष	"
सूर्यनी इन्द्राणीनुं	—	सूर्यधी अर्ध
सूर्य देवीयोनुं	१०००० वर्ष	"
चन्द्रनी इन्द्राणीनुं	—	चन्द्रधी अर्ध
चन्द्र देवीयोनुं	१० हजार वर्ष	"
ग्रहाधिपति देविनुं	—	ग्रहधी अर्ध
ग्रह देवीयोनुं	१०००० वर्ष	"
नक्षत्राधिपति देविनुं	—	नक्षत्रधी अर्ध
नक्षत्र देवीयोनुं	१०००० वर्ष	"
ताराधिपति देविनुं	—	ताराधी अर्ध

तारा देवीयोनं	१०००० वर्ष	१
अधो किल्विषिकनं	१ पल्यो०	३ पल्योपम
सौधर्म देवोनं	१ पल्यो०	२ सागरो०
ईशान देवोनं	साधिक १ पल्यो०	साधिक २ सागरो०
सौध० इन्द्रनं	—	२ सागरो०
ईशान इन्द्रनं	—	साधिक २ सागरो०
सौध० परिगृहीता देवीनं	१ पल्यो०	७ पल्यो०
सौधर्मे अपरिगृहीता देवीयोनं	”	५० पल्यो०
ईशाने परिगृहीता देवीयोनं	साधिक १ पल्यो०	९ पल्यो०
ईशाने अपरिगृहीता देवीयोनं	”	५५ पल्यो०
मध्य किल्विषिकोनं	२ सागरो०	३ सागरो०
सनत् कुमारेन्द्र	”	७ सागरो०
सनत् कु० देवोनं	२ सागरो०	”

१ अहिंथी आगळ देवीओनी उत्पत्ति नथी माटे आयुष्य पण कष्ट नथी.

माहेंद्र. 'देवोनुं	साधिक २ साग०	साधिक ७ सागरो०
ब्रह्म देवोनुं	७ सागरो	१० सागरो०
९ लोकांतितुं	८ "	८ "
उर्ध्वकिल्बिषिकोनुं	१० "	१३ "
लांतक देवोनुं	१० सागरो०	१४ "
शुक्र देवोनुं	१४ सागरो०	१७ "
सहस्रार देवोनुं	१७ सागरो०	१८ "
आनत. देवोनुं	१८ "	१९ "
प्राणत देवोनुं	१९ "	२० "
आरण देवोनुं	२० "	२१ "
अच्युत 'देवोनुं	२१ "	२२ "
१ ली ग्रैव्यैकनु	२२ "	२३ "
२ जी "	२३ "	२४ "
३ जी "	२४ "	२५ "

* विचार सप्ततिका ग्रन्थ.

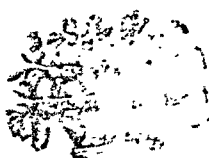
१-२ ए नय देवलोका इन्द्रोनुंमात्र उन्कृष्ट आयुष्यज छे.

३ अहिथी आगळ मर्यत्र देवोनुं छे पण इन्द्रादि भेद नथी

(११४)

॥ दंडकविस्तरार्थः ॥

४ थी "	२५ "	२६ "
५ मी "	२६ "	२७ "
६ छी "	२७ "	२८ "
७ मी "	२८ "	२९ "
८ मी "	२९ "	३० "
९ मी "	३० "	३१ "
४ अनुत्तरे	३१ "	३२ "
सर्वार्थसिद्धे	—	३३ "

॥ नारकनु आयुष्य ॥

वृष्टिबर्मा	जघ०	उ०
रत्नप्रभावां	१०००० वर्ष	१ सागरो०
शर्कराप्रभावां	१ सागरो०	३ "
बालुकाप्रभावां	३ "	७ "
पंकप्रभावां	७ "	१० "
धूमप्रभावां	१० "	१७ "
तमःप्रभावां	१७ "	२२ "
तमस्तमःप्रभावां	२२ "	३३ "

ए प्रमाणे त्रैमानिक देवो वल्कल आयुष्य सर्वथी उग्ररना प्रत-
रमां जाणवुं अने नारकोनु उ० आयुष्य सर्वथी नीचेना प्रतरमां
जाणवुं, अने ज्यां ? ज प्रतर होय त्यां केटलाएकनु जघ० ने के-
टलाएकनु वल्कल जाणवुं, शेष प्रतरोमां केटलं आयुष्य छे तेनो
विस्तार सिद्धान्तादिकथी जाणवो.

गर्भज उरःपरिसर्पनुं	"	पूर्वक्रोडवर्ष
गर्भज भुजपरिसर्पनुं	"	"
गर्भज खेचरनुं	"	पल्यो० नोअसंख्यातमो भाग
संमु० स्थलचरनुं	"	८४००० वर्ष
संमु० जलचरनुं	"	पूर्वक्रोड वर्ष
संमु० उरःपरि०नुं	"	५३००० वर्ष
संमु० भुजपरि०नुं	"	४२००० वर्ष
संमु० खेचरनुं	"	७३००० वर्ष
अपर्या० तिर्यच०नुं	"	अन्तर्मु०

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ચાલી રહેલા દંડકોનું જ-
ય૦ આયુધ્ય અને ઉત્તરાર્ધમાં પર્વાપ્તિવાર કહેવાય છે.

॥ મૂળ ગાથા ૧૦ મી. ॥

વેમાણિઅજોડસિયા, પછતયદુંસઆડયા હુંતિ ।

મુરનરતિરિનિરપ્સુ, છપજ્જત્તી થાવરે ચડગં ॥૩૦॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

વૈમાનિકજ્યોતિષ્કાઃ પલ્પતદદૃશંશાયુષ્કા ભવન્તિ ।

મુરનરતિરિયગૈરપિકેષુ, પટ્ પર્વાપ્તયઃ સ્થાવરે ચતુષ્કં ॥૩૦॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

વેમાણિય—વૈમાનિકદેવો
જોડસિયા—જ્યોતિષીદેવો
પલ્લ—૧ પલ્લોપમ
તયદુંસ—તેનો (પલ્લો૦નો)
આઠમા ભાગ)
આડયા—આયુધ્યવાળા
હુંતિ—છે
મુર—દેવોને

નર—મનુષ્યોને
તિરિ—તિર્યંચોને
નિરપ્સુ—નારકોને
છ—૬ (છ)
પજ્જત્તી—પર્વાપ્તિયો
થાવરે—સ્થાવરોને
ચડગં—૧ પર્વાપ્તિયો

માધ્યર્થઃ—વૈમાનિક દેવો (જય૦ થી) ૧ પલ્લોપમના,
અને જ્યોતિષી દેવો (જય૦ થી) પલ્લોપમના આઠમા ભાગ લે-
ટલા આયુધ્યવાળા છે, દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચ અને નારકોને ૬ પર્વા-
પ્તિ છે. અને સ્થાવરોને ૪ પર્વાપ્તિયો છે,

વિસ્તરાર્થઃ—વેમાણિય જોડસિયા પલ્લ તયદુંસઆ-
ડયા હુન્તિ—વૈમાનિકનુ જય૦ આયુધ્ય ૧ પલ્લોપમ તે સૌથર્થ
દેવલોકના દેવોને આશ્રયિ જાણવું. અને જ્યોતિષીનુ આયુધ્ય પ-
લ્લોપમનો આઠમો ભાગ છે તે તારાના વિમાનવાસી દેવોની અપે-

ક્ષાપ્ત જાણવું, શેષ દેવોને ઇથી અધિક આયુષ્ય છે તે સંવન્ધિ વિ-
શેષતા યન્ત્રમાં કહી છે,

સુરનરતિરિનિરણમુ છ પજ્જત્તિ—દેવોને, ગર્ભજ મનુષ્યોને
—ગર્ભજ તિર્યચોને અને નારકોને એ સર્વ જો લઘ્વિ પર્યાપ્તા હોય
તો તેઓને ૬ પર્યાપ્તિયો હોય છે,

થાચરે ચતુર્ગં—લઘ્વિપર્યાપ્ત સ્થાવરોને આહાર—શરીર—ઇ-
ન્દ્રિય અને ઉચ્છવાસ એ ૪ પર્યાપ્તિ હોય છે,

અવતરણ—આ ગાથામાં વિકલેન્દ્રિયોને પર્યાપ્તિ તથા
સર્વ દંડકે કહી દિશિનો આહાર હોય ? તે કહેવાય છે,

॥મૂળ ગાથા ૩૧ મી.॥

ત્રિગલે પંચ પજ્જત્તી, છદ્ધિસિ આહાર હોઈ સઘ્વેસિ
પણગાઈપણભયણા, અહ સન્નતિયં મણિસ્સામિ ॥૩૧॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

વિકલે પંચ પર્યાપ્તયઃ પદ્મદિગાહારો ભવતિ સર્વેષાં ।

પનકાદિપદે ભજના, અથ સંજ્ઞાત્રિકં મણિધ્યામિ ॥ ૩૧ ॥

॥શબ્દાર્થઃ॥

૧. દેવોને સિદ્ધાન્તમાં (—શ્રી ભગવતો જી માં) ૬ પર્યા-
પ્તિયો પણ કહી છે, પરંતુ ભાષા અને મત પર્યાપ્તિ એક સ-
મયમાં સમકાલે ઉત્પન્ન થવાથી એ બે પર્યાપ્તિને એક ગણા છે.
માટે યન્ત્રમાં તો દેવને ૬ પર્યાપ્તિજ કહેવાય, પુનઃ અનુતર-
વાત્તા દેવોને શબ્દોચ્ચાર કરવા જરૂર નહિ હોવાથી શબ્દો-
ચ્ચાર કરવા નથી પરંતુ ચક્રિતરૂપ વચન પર્યાપ્તિ છે.

તથા શ્રી વિચારતત્ત્વતિકામાં દેવને નારકને યન્ત્રને મૂળ
વૈક્રિય તથા ઉત્તર વૈક્રિય સંવન્ધિ ઉપરોક્ત રીતે ૬-૨ પ-
ર્યાપ્તિયો કહી છે.

विगले-विकलेन्द्रियोने
 पंच—पांच
 पञ्जत्ती-पर्याप्ति
 छद्दिसि-छ दिशाओधी
 आहार-आहार
 होइ-छे
 सव्वेसि-सर्वदंडकोने
 पणगाइ-पांच दिशि इत्यादिक

[अथवा सू० वनस्पत्यादिः]
 पदे-स्थानं कर्मां
 भयणां-भजना-विकल्पे
 अह—हवे
 सन्न-संज्ञा
 तियं-वण
 भणिस्सामि-कहीश

गाथार्थः—विकलेन्द्रियोने पांच पर्याप्ति छे. ६ दिशिथी आवेलो आहार सर्व जीवोने होय छे पण पांच दिशि इत्यादि (वण) पदमां (—५ दिशि—४ दिशि—ने ३ दिशि ए ३ पदमां) विकल्पे छे, बीजो अर्थ—सर्व जीवोने ६ दिशिथी आवेलो आहार होय छे, पण सू० वनस्पत्यादि (पांच) स्थानकोमां विकल्पे छे, हवे वण संज्ञाओनुं द्वार कहीश.

विस्तरार्थः—विगले पंचपञ्जत्ती विकलेन्द्रियोने आहार—शरीर—इन्द्रिय—उच्छ्वासने भाषा ए पांच पर्याप्ति छे, कारणे ए जीवोने जीह्वाइन्द्रिय अने मुख होवाथी अव्यक्त उच्चार करी सक छे, अने सम्मूर्च्छिम होवाथी मननो अभाव छे माटे मनः पर्याप्ति होय नहि.

तथा दंडकमां अनधिकृत सम्मू० मनुष्य आहार—शरीर—ने इन्द्रिय ए ३ पर्याप्तिया होय, अने सम्मू० निर्गव पने० ने विकले० यत् ५ पर्याप्तियो होय.

॥ इति पर्याप्तिधारम् ॥

હવે દિશિ આહારદ્વારમાં પ્રથમ છદ્ધિસિઆહાર હોઈ સન્વે-
સિં-સર્વ દંડકમાં છપ્ દિશિથી આવેલો ઓજ આહાર અને લોમ
આહાર હોય, કારણકે સર્વે દંડકના જીવો લોકની અંદરના ભા-
ગમાં રહ્યા છે, પરન્તુ વિશેષ પ્ છે કે પળગાઈ પળ-પનક પદલે
સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ઇત્યાદિ પાંચ પદમાં (:-સૂ૦ વન૦ વન્ને વાયુ--સૂ૦
અગ્નિ--સૂ૦ અપ્--ને સૂ૦ પૃથ્વિને) ભયળા--ભજના પદલે વિક-
લ્પે, અર્થાત્ છ દિશિનોજ આહાર હોય એવો નિયમ નહિ પરન્તુ
૬--૫--૪--ને ૩ દિશિનો આહાર પળ હોઈ શકે, કારણકે, પ્ જી
વો લોકની અંદરના ભાગમાં અને લોકને અન્તે--કિનારે પળ રહે-
લા છે. ત્યાં ૬--૫--૪--૩ દિશિનો આહાર કેવી રીતે હોય ? તે
દર્શાવાય છે—

લોકના સર્વથી નીચેના છેલ્લા પ્રતરોમાં નિષ્કુટ સ્થાને ખૂણે
રહેલા એકેન્દ્રિય જીવ નીચે અલોકાકાશનો વ્યાધાત હોવાથી પુ-
દ્ગલ દ્રવ્યના અભાવે અધો દિશિનો આહાર ન ગ્રહણ કરે, અને
દિશિમાં પળ અલોકાકાશના વ્યાધાતે પુદ્ગલાગમન નહિ હોવા-
થી ખૂણાની વે પાસની વે દિશાઓમાંથી પળ આહાર ન મેલ્લી
શકે માટે લોકની નીચે છેડે રહેલા જીવને ૩ દિશાનોજ આહાર
મલ્લી શકે, અને એજ પ્રમાણે લોકના સર્વોપરિ અન્તે નિષ્કુટસ્થાને
ખૂણામાં વર્તતો એકેન્દ્રિય જીવ વે દિશીથી અને ઊર્ધ્વ દિશીથી
આહાર ન મેલ્લી શકે માટે વે રીતે ૩ દિશિનો આહાર એકેન્દ્રિ
યોને જ હોય.

લોકના સર્વથી નીચેના છેલ્લા પ્રતરોમાં નિષ્કુટ સ્થાને દિ-

૧ એકેન્દ્રિયોના ૨૨ ભેદમાંથી વાયુ ને પ્રત્યે૦ વન- સિ-
વાયના ૪ વાદરો નહિ હોવાથી ૧૨ ભેદ લોકને અન્તે રહ્યાછે
પમ શ્રી ભગવતી જીમાં ક છે.શુ

दिशा रोयो एवंन्द्रियलीव नीने भने एक समयी दिशायां अन्तो-
काकाय होवायी ने र्यानेयी आहार नेउनी करे नहि मने ४ दि-
शिनो आहार करे, ए प्रमाणे सर्वविरिजिन वरगोवां इत्यदिशिनो
अने एक सदस्यानी दिशिमांभी आहारना अचले ने रीने ४ दिशि-
नो आहार होय.

तथा मरपी नीने एकादि प्रवर पीछीने ज्ञानां प्रगोयो
मोकने अन्ने दिशायां रहयो होय नो पाव नमगी वाचनी दि-
क्षाए अलोकनो स्वाभाव पचायी दुग्गल प्रदन नहि करी उठ-
वायी पांच दिशिभी आनेयो आहार प्रान 'करे,

भने मोकनी प्रेक्षना भागमा रहेया एकेन्द्रियोने कोषण
दिक्षाए अमोकाकायनो स्वाभाव नहि नद्यायी पर दिशिमांभी
आहार नेउनी करे ऐ. ॥ ॥ इति आहारद्वारम् ॥ तथा तस्मू०
नि० ने तस्मू० पनुत्पने ६ दिशिनो आहार होय भने जीवोना
निराहारीपणानो समय आहारद्वारना एनेन प्रगो कयो ऐ,

॥ इति आहारद्वारम् ॥

१ मर्याधस्तत या सर्वोपरितन प्रतरांमां लीकनो तोच्छान्ति
भाग धर्जनि अदरना भागमा रहेयो एके० जीव पण उपय या
अधामांभी कोषण पक दिशिनो आहार न नेउनी शकैतो ए
रीते पण पांचदिशीनो आहार संभवे ऐ परन्तु सिद्धा-
न्तामां उपर प्रमाणेनु पृष्टांत यतायेलु होवायो अही ते प्र-
माणे लक्यु ऐ, ताय केवलमद्वाराज ज्ञाने.

२ अही विदिशाओ एक प्रदेश अनिरूप होवायी नेउला
एक प्रदेशरूप भागमा आहार होइ शके नहि कारण एक प्रदे-
श स्थित द्रव्य जीवगाय होय नही, आहारदेशमा आवेयो
विदिशानो एक प्रदेश बहुतम देशवालो दिशाओमाजि गणाइ
जनां होवायी १० दिशानो आहार कहेवाय नही.

અહસન્નિતિયં ખણિસ્સામિ—હવે હું હેતુવાદોપદેશિકી-
 દીર્ઘકાલિકી—ને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી એ ત્રણ સંજ્ઞાઓમાંની કયે
 દંડકે કેટલી સંજ્ઞાઓ હોય તે કહીશ.

અવતરણ—આ ગાથામા દંડકોને વિષે સંજ્ઞાદ્વાર કહે છે.

॥મૂળ ગાથા ૩૨ મી.॥

ચતુર્વિહસુરતિરિણ્ણુ, નિરણ્ણુ ય દીર્ઘકાલિગી સન્ના
 વિગલે હેતુવણ્ણસા, સન્નારહિયા થિરા સવ્વે ॥૩૨॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

ચતુર્વિંશસુરતિર્યક્ષુ, નૈરયિકેષુ ચ દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા ।
 વિકલે હેતૂપદેશિકી, સંજ્ઞારહિતાઃ સ્થિરાઃ સર્વે ॥૩૨॥

। શબ્દાર્થઃ ।

ચતુર્વિહ—ચાર પ્રકારના

સુર—દેવ

તિરિણ્ણુ—તિર્યંચોમાં

નિરણ્ણુ—નારકોમાં

ય—અને

દીર્ઘકાલિગી—દીર્ઘકાલિકી

સંજ્ઞા

વિગલે—વિકલેન્દ્રિયોમાં

હેતુવણ્ણસા—હેતુવાદોપદેશિકી

સંજ્ઞા

સન્નારહિયા—સંજ્ઞારહિત

થિરા—સ્થાવરો

સવ્વે—સર્વે

ગાથાર્થઃ—ચાર પ્રકારના દેવો—તિર્યંચો—અને નારકોમાં
 દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે, વિકલેન્દ્રિયોમાં હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા છે.
 અને સર્વે સ્થાવરો સંજ્ઞારહિત છે,

વિસ્તરાર્થઃ—સુગમ છે.

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં બાકી રહેલા દંડકોષ સંજ્ઞા, અને ઉત્તરાર્ધમાંથી આગતિ તથા ગતિદ્વાર કહેવાનાં મારં-ભમાં પ્રથમ દેવમાં આગતિદ્વાર કહે છે.

॥મૂઢ ગાથા ૩૩ પી,॥

મણુઆણ દીહકાલિય, દિટ્ટીવાઓવણસિયા કેવિ ।

પજ્જપણતિરિમણુઅચ્ચિય,ચઉવિહ દેવેસુ ગચ્છંતિ ॥૩૩॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

મનુષ્યાણાં દીર્ઘકાલિકી, દૃષ્ટિવાદોપદેશિકાઃ કેઽપિ ।

પર્યાપ્તપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્મનુજા એવ ચતુર્વિધદેવેષુ ગચ્છંતિ ॥૩૩

॥શબ્દાર્થઃ॥

મણુઆણ-મનુષ્યોને

દીહકાલિય-દીર્ઘકાલિકીસંજ્ઞા

દિટ્ટીવાઓવણસિયા-દૃષ્ટિ—

વાદોપદેશિકી સંજ્ઞા

કે-કેટલાએક

ઽવિ--પણ વહી-

પજ્જ-પર્યાપ્ત

પણ—પંચેન્દ્રિય

તિરિ—તિર્યંચને

મણુઅ—મનુષ્ય

ચ્ચિઅ-નિશ્ચય

ચઉવિહ—ચારપ્રકારના

દેવેસુ-દેવોમાં

ગચ્છંતિ-જાયછે

ગાથાર્થઃ—મનુષ્યોને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે. અને કેટલાએક (મનુષ્યો)ને તો દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા પણ હોય છે, ॥

પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, અને પર્યાપ્ત મનુષ્યો જ ચારે પ્રકારના દેવોમાં જાય છે,

૧. ચોથો ગાથામાં દારોનો જે અનુક્રમ દર્શાવ્યો છે, તે માં પ્રથમ ગતિદ્વાર અને ચોથું આગતિદ્વાર કહ્યું છે, ને અહિં દંડકોષમાં અવતરણના પ્રથમ આગતિદ્વાર અને ત્યારબાદ ગતિદ્વાર કહેવાશે એ ક્રમવિપર્યય ચક્રતાનો વિચારને આધારે હોય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—મનુષ્યોને દીર્ઘકાં સંજ્ઞા કહી પણ તે સર્વ ગર્ભજ મનુષ્યને છે, અને સમ્મૂં મનુષ્યો તો મનરહિત હોવાથી હે-તુવાદોં સંજ્ઞાવાળાજ છે, પુનઃ કેટલાએક મનુષ્યોને જે દૃષ્ટિવાદોં સંજ્ઞા કહી તે સંવન્ધદ્વાર પ્રસંગે કહ્યો છે, દૃષ્ટિવાદોં સંજ્ઞા સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિને જ હોય છે,

તથા પર્યાં પંચેં તિં અને મનુષ્યજ ચારે પ્રકારના દેવોમાં જાય. એ દેવોમાં આગતિ સામાન્યથી કહી, ને વિશેષથી આ પ્રમાણે—૧૦ ભવન, ૧૬ વ્યં, ૧૫ પરમાધામી, ૧૦ જંભક, એ ૫૧ દેવોમાં ૧૦૧ પ્રકારના લઘ્વિપર્યાપ્ત મનુષ્યો તથા યુગલિક ચતુષ્પદ સહિત ૫ ગર્ભજ તિર્યંચ લઘ્વિપર્યાપ્તા ને ૫ સમ્મૂં તિર્યંચ લઘ્વિપર્યાપ્ત એટલા જીવો (એ ૫૧ દેવોમાં) આવી ઉપજે. અને ૧૦ જ્યોતિષી તથા સૌધર્મકલ્પમાં અન્તર્દ્વીપ વિના ૪૫ ક્ષેત્રના મનુષ્યો ને ૫ ગર્ભં તિર્યંચ એ ૫૦ જીવો આવી ઉપજે છે, ર્દ્વિ-જ્ઞાનમાં પૂર્વોક્ત ૫૦ માંથી ૫ હિમવન્ત ને ૫ હિરણ્યવન્ત ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્ય અને યુગલિક તિર્યંચ સિવાયના ૪૦ જીવો આવી ઉપજે, અથો કિલ્વિષિકમાં ૧૫ કર્મભૂમિના સંખ્યેય વર્ષાયુષ્ક (વધુમાં વધુ પૂર્વકોટ વર્ષાયુષ્ક) પર્યાં ગ૦ મનુષ્યો, ૫ દેવકુરુ ને ૫ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રના યુગલિક તિર્યંચ અને યુગલિક મનુષ્યો તથા સંખ્યેયાયુષ્ક ૫ ગર્ભજ તિર્યંચ લઘ્વિપર્યાપ્તા એ ૩૦ જીવો આવી ઉપજે, તથા ૩ જા થી ૮ રા કલ્પસુધીમાં સંખ્યેયાયુષ્ક લઘ્વિપર્યાપ્ત ૧૫ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યો અને એજ વિશેષણવાળા ૫ ગર્ભં તિર્યંચો મલી ૨૦ જીવો ઉપજે, ને આનનથી સર્વાથ સુધીમાં-ઉક્ત વિશેષણવાળા ૧૫ કર્મભૂમિ મનુષ્યો આવી ઉપજે.

અવતરણ—આ ગાથામાં દેવનું ગતિદ્વાર (—દેવો મરણ પામી ને ક્યાં ઉપજે ? તે) કહે છે,

॥ मूल गाथा ३४ ॥

संख्याउपज्जपणिदि, तिरियनरेमु तंहव पज्जते ।
भूदगपत्तेयवणे, एणमु चिय सुरागमणं ॥ ३४ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

संख्ययेपायुष्कपर्णासपंचेन्द्रिय-तिर्यङ्गरेषु तथैव पर्याप्तेषु ।
भूदगपत्येकवनेषु, एतेष्वेव सुरागमनं ॥ ३४ ॥

॥ अन्वयार्थः ॥

संख्याउ-संख्यातवर्पना आयु-
प्यवाळा

पज्ज-पर्याप्त
पणिदि-पंचेन्द्रिय
तिरिय-तिर्यचमां
नरेमु-मनुष्यमां
तंहव-तेमज-तथा
पज्जते-पर्याप्तमां

भू-पृथ्वीकाय

दग-भूकाय

पत्तेयवणे-मत्येक वन० कायमां

एणमु-ए ५ दंडकोमां

चिय-निधय

सुर-देवनं

आगमणं-आवयुं (-गति)

गाथार्थः—संख्यातवर्पना आयुष्यवाळा पर्याप्त पंचेन्द्रिय
तिर्यचमां अने (संख्या० पर्या० पंचे०) मनुष्यमां, तेमज पर्या-
प्त पृथ्वीकाय-भूकाय-अने मत्येकवनस्प० कायमां ए ५ दंड-
कोमां ज देवनं आवयुं (उपजयुं) पाय छे,

विस्तरार्थः—संख्यात आयुष्यवाळा एटले कर्मभूमिमां उत्प-
न्न थयेला, वधुमां वधु क्रीडपूर्व वर्पना आयुष्यवाळा लब्धिपर्याप्त
पंचेन्द्रिय गर्भज तिर्यचोमां, कर्मभूमां उत्पन्न थयेला वधुमां वधु
क्रीडपूर्व वर्पना आयुष्यवाळा लब्धिपर्याप्त गर्भज मनुष्योमां, स-

વંત્ર ઉત્પન્ન થતી લઘ્વિપર્યાં વાદર પૃથ્વી, લઘ્વિપર્યાં વાં અપ્, અને લં પર્યાં વાં પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જ દેવોનું આગમન (ગતિ-ઉત્પત્તિ) છે. કારણકે દેવો મરણ પામીને અપર્યાપ્તા થતા નથી, તેમજ દેવોચ્ચવીચમાં અને નારકમાં પણ જ જાય અને વિકલેન્દ્રિયમાં તથા અગ્નિ વાયુમાં ઉત્પન્ન થતાં નથી, એ પ્રમાણે દેવ (ના ૧૨) દંડક ની ગતિ સામાન્યથી કહી, અને વિશેષ એજ છે કે મુ-વનપતિ--વ્યન્તર--જ્યોતિષિ--સૌધર્મ- ને હંશાન ઇટલા દેવલોકના દેવોજ પૂર્વોક્ત ૨ સ્થાને જાય છે, સનત્ કુમારથી સહસ્રાર મુધીના દેવો સંખ્યેયાયુષ્ક લં પર્યાં ગં તિર્યંચ અને એજ વિશેષણવા-લા ગં મનુષ્યોમાં જાય છે આનતાદિથી સર્વાર્થ મુધીના દેવો ફક્ત કર્મભૂમિમાં સંખ્યાત આયુષ્યવાલા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યો-માંજ જાય છે, પુનઃ પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જે દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે પણ અમુકજ ઉત્પન્ન થાય છે તે સંવન્ધિ વિશેષ વિગત શ્રી ભગ-વતીજીમાં અથવા દ્રવ્યલોકપ્રકાશમાં છે ત્યાંથી જાણવી.

પુનઃ કેટલાએક દેવોને જેઓ પ્રથમથી જાણે છે કે મારે અમુ-ક વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થવાનું છે તો તે દેવો માન દશાના વશથી તે વૃ-ક્ષનો દૈવિક ચમત્કાર દર્શાવી લોકોમાં પૂજનીક કરે છે, ને તે વૃ-ક્ષનો મહિમા વધારે છે,

અવતરણ—આ ગાથામાં નારક જીવોની આગતિ તથા ગતિ (—કયા કયા જીવો નારકગતિમાં આવે, અને નારકો મરણ પામીને કહ કહ ગતિમાં જાય તે) કહે છે.

॥ मूळ गाथा १० मी. ॥

पञ्चसंखगढभय, तिरियनरा निरयसत्तगे जन्ति ।
निरयउवट्टा एणसु, उववज्जन्ति न सेसेसु ॥ ३५ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

पर्याप्तसंख्येयायुर्गर्भजतिर्यग्नरा नरकसप्तके यान्ति ।
नरकोद्वृत्ता एतेषूपपद्यन्ते न दोषेषु ॥ ३५ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

पञ्च—पर्याप्त
संख—संख्यात आयुष्यवाळा
गढभय—गर्भज
तिरिय—तिर्यच
नरा—मनुष्यो
निरय—नरकमां
सत्तगे—सात (मां)

जन्ति—जाय छे,
निरय—नरकमांभी
उवट्टा—नीकळेला जीवो
एणसु—ए यन्नेमां
उववज्जन्ति—उपजे छे
न—नयी उपजना
सेसेसु—वाकीना दंडकोमां

गाथार्थः—पर्याप्त संख्यात आयुष्यवाळा गर्भज तिर्यच अने पर्याप्त संख्यायुष्यवाळा गर्भज मनुष्यो साते नरकमां जाय छे, ए नारकनी आगति कही, अने नरकमांभी निकळेला (अर्थात्) नारको ए वेमां ज उपजे छे पण वाकीना (२२) दंडकोमां उपजना नयी ए नारकनी गति कही,

विस्तरार्थः—पर्याप्त संख्यात आयुष्यवाळा गर्भज तिर्यचो अने एज विशेषणवाळा ग० मनुष्यो सात नरकमां जाय ए नारकमां आगति सामान्यधी कही, अने विशेषधी भा प्रमाणे—

रत्नप्रभामां—१५ कर्म० मनु०—१ ग० ति०—२ समु०

તિ૦-૧ ૨૫ લબ્ધિપર્યાપ્તા આવે, યુગલિક મનુષ્ય વા તિર્યંચોની અવશ્ય દેવગતિ હોવાથી તેઓ નરકમાં ઉપજતા નથી.

શર્કરાપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ને ૫ ગ૦ તિ૦-૨૦

ચાલુકાપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦, ને ધ્રુવપરિ૦ વિના ૪ ગર્ભજ તિર્યંચ ૧ ૧૯ લબ્ધિપર્યા૦ જીવો આવે.

પંકપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦, ગ૦ જલ૦-ગ૦ થલ૦ ને ગ૦ ઉર૦ ૧ ૧૮ લ૦ પર્યા૦ જીવો આવે.

ધૂમપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦ ગ૦ જલ૦-ગ૦ થલ૦-૧૭

તમપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ગ૦ જલ૦ ૧૬

તમતમપ્રભામાં—સ્ત્રીવિના ૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ગ૦ જલ૦-૧૬

૧ પ્રમાણે નારકજીવોમાં આગતિ કહીને હવે નારક જીવો કયાં ઉત્પન્ન થાય ? તે નારકની ગતિ કહે છે,

રત્નપ્રભાદિ ૬ ની--લબ્ધિપર્યાપ્ત સંખ્યેયાયુક્ત ગર્ભ૦ મનુષ્યો ૧૫ કર્મભૂમિના, અને ૧૧ વિશેષણવાળા ગર્ભ૦ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પાંચ ૧ ૨૦ ભેદમાં જાય, નારકો મરણ પામીને લબ્ધિ અપર્યા૦ ન થાય. ॥ ઇતિ નારકગત્યાગતિઃ ॥

અવતરણ—આ ગાથામાં પૃથ્વી-અપ્-અને વનસ્પતિની (માં કઈ કઈ ગતિના જીવ આવે તે) આગતિ કહે છે.

॥મૂલ ગાથા ૩૧ મી.॥

પૃથ્વી આઠવણસ્સઈ--મજ્ઞે નારયવિવજ્ઞિચ્છા જીવા ।
સઠ્ઠે ઉવવજ્ઞંતિ, નિયનિયકમ્માણુમાણેણં ॥ ૩૬ ॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

પૃથ્વીવનસ્પતિમધ્યે નારકવિવર્જિતા જીવાઃ ।

સર્વે ઉપવચ્ચન્તે નિજનિજકર્માનુમાનેન ॥ ૩૬ ॥

॥ શ્રવ્યાર્થઃ ॥

પુદ્ગલી-પૃથ્વિકાય	જીવા-જીવો
આકુ-અપ્કાય	મચ્ચે-સર્વે જીવો
વનસ્પતિ-વનસ્પતિકાય	ઉત્પન્ન-ઉત્પન્ન થાય છે,
મચ્ચે-મચ્ચે-માં	નિવસિત-પોતપોતાના
નારય-નારક	કર્મમાણુમાણેગં-કર્મને અનુસારે
વિવક્ષિયા-વર્તીને-સિધાયના	

ગાથાર્થઃ—પૃથ્વિકાય-અપ્કાય-ને વનસ્પતિ મચ્ચે નારક સિધાયના સર્વે જીવો પોત પોતાના કર્મને અનુસારે ઉત્પન્ન થાય છે, (૧ પૃથ્વ્યાદિ ૩ માં આગતિ કહી.)

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં પૃથ્વ્યાદિ ૩ દંડકમાં આગતિ સામાન્યથી કહીને વિશેષથી આ પ્રમાણે—

૫૦ પૃથ્વી-અપ્-ને પ્ર૦ વનસ્પતિમાં—૪૮ તિર્યચ-૧-૦૧ સમ્મૂ૦ મનુષ્ય કર્મભૂમિના પર્યા૦ અપર્યા૦ મલી ૩૦ મનુષ્ય-૧૫ પરમાપામી-૧૦ ભવનપતિ-૧૬ વ્યન્તર-૧૦ જંમક-૧૦ જ્યોતિષી-સૌધર્મ-ઈશાન-અધો કિલ્ચિપિક ૧ પ્રમાણે ૨૪૩ જીવો ૧ ૩ લઘ્વિપર્યાપ્તમાં આવી ઉપજે.

અપર્યા૦ ૫૦ અપ્-પ્ર૦ યન૦ તથા સર્વ સાધા૦ વનસ્પતિમાં ૪૮ તિર્યચ તથા ૩૦ કર્મ૦ મનુષ્યો, ૧૦૧ સમ્મૂ૦ મનુષ્યો આવી ઉપજે છે, ૧ પ્રમાણે ૧ ૩ દંડકમાં પૂર્વોક્ત દંડકના જીવ-મેદો પોત પોતાના કર્મને અનુસારે (—કર્મના વશથી) ઉત્પન્ન થાય છે, ૧ ચોથા ચરણમાં જીવોને પરભવ જવામાં ઈશ્વરપ્રેરણાના લૌકિક મતનું નિવારણ કર્યું જાણવું.

૧ કર્મને અનુસારે કહેવાયી જે કેટલાક યાદીઓ ઈશ્વરેચ્છા અથવા ઈશ્વરપ્રેરણાથી ગત્યાગતિ કરે છે તેમ કહે છે તેનું મંડન કર્યું કારણ જ્ઞા અથવા પ્રેરણા સકર્મજીવનું કાર્ય છે, અને કર્મ રહિત થયા વિના ઈશ્વર કદી શકાય નહી

અવતરણ—આ ગાયના પૂર્વાર્ધમાં પૃથ્વી-અપ્-ને વનસ્પતિ
જીવો મરણ પામીને કહી ગતિમાં ઉપજે ? (એ જળની ગતિ) તે
અને ઉત્તરાર્ધમાં તેજકાય-વાયુકાયમાં કયા જીવો આવે ? (એ
વેનો આગતિ) કહેવાય છે,

॥મૂઢ ગાયા ૩૭ મી,॥

પુઢવાઈદસપપ્સુ, પુઢવીઆઝ્વણસ્સઈ જન્તિ ।

પુઢવાઈદસપપ્હિ ય, તેજવાઝ્સુ ઉવવાઓ ॥ ૩૭॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પૃથ્વ્યાદિદશપદેષુ પૃથ્વ્યાપો વનસ્પતયો યાન્તિ

પૃથ્વ્યાદિદશપદેભ્યશ્ચ તેજોવાઝ્સોરુપપાતઃ ॥ ૩૭ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

પુઢવાઈ-પૃથ્વિકાય વિગેરે

દસ-દશ

પપ્સુ-પદોમાં--સ્થાનમાં

પુઢવી-પૃથ્વિકાય

આઝ્-અપ્કાય

વણસ્સઈ--વનસ્પતિકાય

જન્તિ--જાય છે.

પુઢવાઈ-પૃથ્વિકાય વિગેરે

દસ-દશ

પપ્હિ-પદમાંથી-સ્થાનમાંથી

ય--ઘડી

તેજ--અગ્નિકાય

વાઝ્સુ--વાયુકાયમાં-

ઉવવાઓ--ઉપજવું-ઉત્પત્તિ-આગતિ

માથાર્થઃ—પૃથ્વિકાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનમાં પૃથ્વિ-અપ્-
અને વનસ્પતિકાય જાય છે, અગ્નિકાય અને વાયુકાયમાં પૃથ્વિ-
કાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનકથી (જીવોનું) ઉપજવું (આવવું)
થાય છે

વિસ્તરાર્થઃ—પૃથ્વિ-અપ્-ને વનસ્પતિજીવો પૃથ્વિ-અપ્-
અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-ગ૦ તિય-

च-ने ग० मनुष्य ए १० स्थानमां जाय छे, परन्तु विशेष ए छे के—ए ३ जीवो कर्मभूमिना ३० मनुष्यभेदोमां १०१ सम्मू० मनु०मां, ने ४८ तिर्यचमां मली १७९ जीवभेदमां उत्पन्न थाय छे, पण युगलिकोमां जता नथी. पृथ्व्यादि ३ नी गति कही;

हवे अग्नि अने वायुमां आगति कहे छे के पृथ्व्यादि १० पदमांथी नीकलीने जीवो अग्नि अने वायुमां उपजे छे, त्यां १०१ सम्मू० मनुष्य, ३० कर्म० मनुष्य, ने ४८ तिर्यच ए १७९ जीव भेद अग्नि-- वायुमां आवी शके छे, पण युगलिको आवता नथी,

॥ इति अग्निवायुमां आगति ॥

अवतरण—आ गाथाना पूर्वार्धमां अग्नि अने वायु मरण पामीने क्यां जाय ? (—अग्नि-वायुनी गति ते), अने उत्तरार्धमां विकलेन्द्रियोनी आगति तथा गति कहवाय छे.

॥ मूल गाथा ३८ मी, ॥

तेजोवाउगमणं, पुढवीपमुहंमि होइ पयनवगे ।

पुढवाइटाणदसगा, विगलाइतियं तहिं जन्ति ॥३८॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

तेजोवायुगमनं, पृथ्वीप्रमुखे भवति पदनवके ।

पृथ्व्यादिस्थानदशकाद् विकलत्रिकं तत्र यान्ति ॥ ३८ ।

॥ अन्वयः ॥

तेजः--अग्निराप
वाऊ--वायुकायनुं
गमणं--गति-अनुं

पुढवी-पृथ्वीकाय
पमुहम्मि--वगेरमां
होइ--छे,

પયનવગે--નવ સ્થાને

પુઢવાઈ--પૃથ્વિકાય વિગેરે

ઠાણ--સ્થાન-પદ

દસગા--દશમાંથી

વિગલાઈ--વિકલાદિ

તિયં--ત્રિક

તહિં--ત્યાં (પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ સ્થાનમાં)

જંતિ-જાય છે,

ગાથાર્થ—અગ્નિકાય અને વાયુકાયની ગતિ પૃથ્વિકાય વિગેરે નવ સ્થાનકમાં હોય છે, વિકલેન્દ્રિયો પૃથ્વિકાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનમાંથી આવે છે, અને (પુનઃ) ત્યાંજ (પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ સ્થાનમાં) જાય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—અગ્નિ ને વાયુની ગતિ પૃથ્વ્યાદિ ૯ પદમાં (--૪૮ તિર્યંચમાં) છે,

તથા વિકલેન્દ્રિયમાં આગતિ—પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ પદથી કહી તે પૃથ્વ્યાદિ ૩ દંડકવત્ ૧૭૯ જીવભેદથી જાણવી. તથા વિકલેન્દ્રિયની ગતિ પણ તેવીજ રીતે ૧૭૯ જીવભેદોમાં જાણવી.

ગાથામાં પુઢવાઈઠાણદસગા વિગલાઈ તિયં એટલાં પદથી વિકલેન્દ્રિયોની આગતિ કહે છે, અને વિગલાઈતિયં તહિં જંતિ એ પદથી વિકલેન્દ્રિયની ગતિ કહી છે. ત્યાં વિગલાઈતિયં એ પદ હમરુક્મણિ ન્યાયથી વાળે વાળી શકે છે.

.....

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ગર્ભજતિર્યંચોની આગતિ તથા ગતિ, અને ઉત્તરાર્ધમાં ગર્ભજ મનુષ્યોની આગતિ તથા ગતિ કહે છે,

॥મૃલ ગાથા ૩૯ મી.॥

ગમણાગમણં ગઢ્ભય-તિરિયાણં સયલજીવઠાણેસુ ।

સવ્વત્થ જન્તિ મણુથ્યા, તેઝવાઝહિ નો જન્તિ ॥૩૯॥

॥संस्कृतानुवादः॥

गमनागमनं गर्भजतिरथा सकलजीवस्थानेषु
सर्वत्र यान्ति मनुजास्तेजोवायुभ्यां नो यान्ति ॥ १९ ॥

॥शब्दार्थः॥

गमण-गति- जन्तु
आगमण-आवृत्तु
गन्धय-गर्भज
तिरियाण-तिर्यचोन्तु
सयल-सकल-सर्व
जीवठाणेस्तु जीवस्थानोमां
(जीवभेदोमां)

सव्यत्य-सर्व स्थानके
जति-जाय छे,
मनुभा-मनुष्यो
तेज-अग्निकायमांथी
वाऊर्हि-वायुकायमांथी
नो-नथी
जनि-जाय छे.

माथार्थः—गर्भज तिर्यचोनी गति आगति सर्व जीवभेदोमां
होय छे, (ग० तिर्यचो सर्व जीवभेदोमां जाय छे), मनुष्यो सर्व
जीवभेदोमां जाय छे, (अने सर्व जीवभेदोमांथी आवे छे परन्तु)
अग्नि अने वायुमांथी जता (आवता) नथी.

विस्तरार्थः—गर्भज तिर्यचोनी गति ने आगति सर्व जीव
स्थानोमां छे पटले गर्भज तिर्यचो सर्व दंडक्यां उपजे छे, अने ग०
नि० मां पण सर्व दंडकना जीव आधी उपजे छे. गोपण विशेष
जीवभेदने आधयि ग० तिर्यचनी गति आ प्रमाण—

पर्या० ग० जलचर—भानवादि १८ देवलोक सिरायना ५२७
जीवभेदमां उत्पन्न पाय छे.

पर्या० ग० उत्परिमर्ष—ऊर्ध्वना १८ देवलोक तथा ६-७ वृ-
क्षीना जारव सिराय ५२३ भेदमां.

गर्भ० पर्या० चतुष्पद—ऊर्ध्व १८ देव०, तथा ५-६-७ पृ-
थ्वि सिवाय ५२१ भेदमां

ग० पर्या० खेचर—ऊर्ध्व १८ देव०-तथा ४-५-६-७ पृथ्वि
सिवाय ५१९ भेदमां

ग० पर्या० भुजपरि०—ऊर्ध्व १८ देव०-तथा ३-४-५-६-
-७ पृथ्वि सिवाय ५१७ भेदमां,

सम्भू० पर्या० तिर्य्यच पंचे० ५—ज्यो० वै० सिवाय ५१
देवमां, ५६ अन्तर्द्धीपमां, रत्नप्र० मां, ३० कर्मभूमि मनु० मां,
१०१ सम्भू० मनु० मां ने ४८ तिर्य्यचमां पर्याप्त पणे ने अपर्या-
प्तपणे पण उपजे

तथा ए १० अपर्याप्त तिर्य्यच पंचेन्द्रियो ३० कर्म० मनुष्योमां
१०१ सम्भू० मनु०मां, ने ४८ तिर्य्यचमां उपजे ए प्रमाणे २० ति-
र्य्यच पंचेन्द्रियोनी गति कहीने हवे २० ति० पंचे० नी आगति
कहेवाय छे,

५ पर्या० ग० तिर्य्यचमां—१०१ सम्भू० मनु०, ३० क-
र्म० मनु०, ४८ ति, १५ परमा०, १० भुव०, १६ व्य०, १० जूं०,
१० ज्योतिषी, ३ किल्बि०, ९ लोकां, ८ कल्प, ने ७ नारकना
जीवो आवी उपजे,

५ अप० ग० तिर्य्यचमां—१०१ सम्भू० मनु०, ३० कर्म०
मनु०, ४८ ति०, एटला जीवो आवी उपजे.

१० सम्भू० तिर्य्यच पंचे० मां—१०१ सम्भू० मनु०, ३०
कर्म० मनु०, ने ४८ तिर्य्यचो आवी उपजे.

ए प्रमाणे तिर्य्यचोनी गत्यागति कहीने हवे ग० मनुष्योनी
गत्यागतिमां प्रथम ग० मनु० नी आगति ने त्यारवाद गति
कहेवाय छे.

१५ ग० पर्या० कर्म० मनु०—५६३ जीवभेदमां नाप,

३० पर्या० अकर्म० मनु०—१० यु०, १६ व्यं०, १५ प-
रमा०, १० जू०, १० श्यो०, १ अशोकिलि०, ती०, ने ईमान
ए ६४ स्थाने जाय.

५६ पर्या० अन्तर्द्वीप मनु०—२१ देवोपां

१०१ अपर्या० ग० मनु० } ४८ तिर्येच, ३० कर्म० मनुष्य, ने

१०१ सम्मू० मनु० } १०१ सम्मू० मनुष्योपां उपजे.

ए प्रमाणे मनुष्योनी गति कही ने हवे आगति कहे छे,

१५ ग० पर्या० कर्म० मनु० मां—१५ कर्मभू० मनु०, अग्निने
वायु बिना सर्व मूलमवादर एकेन्द्रिय, ३ विकले०, सर्वप्रकारना ति०
पंचे०, १०१ सम्मू० मनुष्य, ९९ देव, अने प्रथम ६ पृथ्विना
नारक आवी उपजे.

३० अकर्म मनु० मां—१५ कर्म० पर्या० मनु०, ने ५ ग०
पर्या० ति० ए २०.

५६ अन्तर्द्वी० मनु० मां—१५ कर्म० पर्या० मनु०,
१० पर्याप्त ति० पंचे० ए २५.

शेष सर्व मनुष्यमां—१०१ सम्मू०, मनु०, तेउ० वायु बि-
ना शेष सर्व तिर्ये०, ने १५ कर्म० मनुष्य आवी उपजे.

। इति गत्यागतिद्वारम् ॥

अचतरण—आ गाथापां सर्व दंडकने विषे वेदद्वार
कहेवाय छे.

॥ મૂળ ગાથા ૩૪ ॥

વેયતિય તિરિનિરેસુ, ઇત્થિ પુરિસો ય ચઙવિહસુરેસુ ।
થિરવિગલ નારણસુ, નપુંસવેચ્ચો હવઙ્ ઇગો ॥૪૦॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

વેદત્રિકં તિર્યગ્નરયોઃ સ્ત્રી પુરુષથ ચતુર્વિધસુરેષુ ।
સ્થિરવિકલનારકેષુ, નપુંસકવેદો ભવત્યેકઃ ॥૪૦॥

॥શબ્દાર્થઃ॥

વેય-વેદ	થિર-સ્થાવર
તિય-ત્રણ	વિગલ-વિકલેન્દ્રિય
તિરિનિરેસુ-તિર્યંચમનુષ્યોમાં	નારણસુ-નારકોમાં (ને)
ઇત્થી-સ્ત્રીવેદ	નપુંસવેચ્ચો-નપુંસક વેદ
પુરિસો-પુરુષવેદ ય-અને	હવઙ્—છે
ચઙવિહ-ચારપ્રકારના	ઇગો—એક
સુરેસુ-દેવોમાં (દેવોને)	

ગાથાર્થઃ—તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં ત્રણ વેદ છે, ચાર પ્રકારના દેવોમાં સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ છે, અને સ્થાવર (એકેન્દ્રિય) --વિકલેન્દ્રિય-તથા નારકોમાં એક નપુંસકવેદ જ છે.

વિસ્તરાર્થઃ----તિર્યંચ તથા મનુષ્યોમાં ૩ વેદ કહ્યા ત્યાં સર્વ સમ્મૂંમનુષ્ય તથા સમ્મૂંતિર્યંચ પૈન્દ્રિયને ફક્ત એક નપુંસકવેદ હોય, અને ગર્ભજ જીવોમાં કેટલાએક પુરુષવેદી કેટલાએક સ્ત્રીવેદી ને કેટલાએક જીવો નપુંસકવેદી પણ હોય છે,

તથા ચારે પ્રકારના દેવોમાં નપુંસકવેદ નહિં હોવાથી માત્ર સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદજ છે, શેષ વ્યાખ્યા સુગમ છે.

अवतरण--हवे आ गायाथी २४ दंडकमांथी कया, दंडकना जीवो अल्प अने कया दंडकना जीवो अधिक छे, ? ते कहें छे.

॥ मूल गाथां ४० मो. ॥

पञ्जमणु वायरग्गी, वेमाणियभवननिरयवंतरिया।

जोइसचउ पण तिरिया, वेइंदि तेइंदि भूआऊ॥४०॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

पर्याप्तमनुजयादराग्निवैमानिकभवनपतिनैरयिक-

व्यन्तरकाः ।

ज्योतिश्चतुष्कपञ्चेन्द्रियतिर्यचो द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियभ्वापः ॥४०॥

शब्दार्थः

पञ्ज-पर्याप्त

मणु-मनुष्य

वायर-वादर

अग्गी-अग्नी

वेमाणिय-वैमानिक

भवन-भवनपति

निरय-नारक

वंतरिया-व्यन्तरो

जोइस-ज्योतिषीदेव

चउ-चतुरिन्द्रिय

पण-पञ्चेन्द्रिय

तिरिया-तिर्यचो

वेइंदि-द्वीन्द्रिय

तेइंदि-त्रीन्द्रिय

भू-पृथ्वीकाय

आऊ-अपकाय

गाथायः- पर्याप्तमनुष्य-वादर अग्नि-वैमानिक-भवनपति

-नारक-व्यन्तर-ज्योतिषी-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यच-द्वीन्द्रिय

-त्रीन्द्रिय-पृथ्वीकाय-अपकाय (संपन्थ आगयनी गाथा साये.)

१ आगक लघु अन्त्यावहृत्य भुजो.

વિસ્તરાર્થઃ--સુગમ છે. પણ આગલ લઘુ અને મહાલ્પવહુતા જુઓ

અવતરણ--આ ગાયામાં પણ નાકી રહેલા દંડકોનું અલ્પવહુત્વ કહ્યું છે.

॥મૂલ ગાથા ૩૮ મી,॥

વાઝ વળસ્સડ ચ્ચિય, અહિયા અહિયા કમેણ મે હુંતિ
સવ્વેવિ ઇમે ભાવા, જિના મણ્ઁ ણંતસો પત્તા ॥ ૪૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

વાયુર્વનસ્પતિશ્ચૈવ અધિકા અધિકા ક્રમેણમે ભવન્તિ ।
સર્વેઽપિ ઇમે ભાવાઃ, હે જિના મયા ઝનન્તશઃ પ્રાપ્તાઃ ૪૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

વાઝ--વાયુકાય	હુંતિ--છે.
વળસ્સડ--વનસ્પતિકાય	સવ્વેવિ--સર્વે પણ
ચ્ચિય- નિશ્ચય	ઇમે--એ પૂર્વોક્ત(પર્યાંમનુષ્યાદિ)
અહિયા અહિય--અધિક	ભાવા--ભાવ
અધિક	જિના-હે જિનેશ્વરો
કમેણ--અનુક્રમે	મણ્ઁ--મે
ઇમે--એ પૂર્વોક્ત (પર્યાપ્ત	અણંતસો--અનંતવાર
મનુષ્યાદિ)	પત્તા--પ્રાપ્ત કર્યા

ગાથાર્થઃ---વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય નિશ્ચય એ પૂર્વોક્ત (પર્યાં મનુષ્યાદિ) અનુક્રમે અધિક અધિક છે. હે જિનેશ્વરો એ સર્વ (પર્યાંમનુષ્યત્વાદિ) ભાવો મેં અનંતવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે. (માટે હવે એકવાર પ્રાપ્ત થનારું શોધ પદ આપો ---એ દંડક રૂપ સ્તુતિનું તાત્પર્ય આગલની ગાથા સાથે સંબન્ધવાળું છે.)

विस्तरार्थः—अल्पबहुत्व संवन्धि वस्त्रे गायामांसां त्रीन्त्रो
मासान्यतः अधिक अधिक कक्षा एव कंटका अधिक ? वे कम्
नयी पाटे ते स्पष्ट रीते दर्शावाय छे.---

॥ २४ दंडकनुं०अल्पबहुत्व ॥

पर्याप्त मनुष्य ?	संवन्धी अल्प
वाटर अग्नि ?	असंख्य गुण
वैमानिक ?	असंख्य गुण
भवनपति ?	असंख्य गुण
नारक ?	असंख्य गुण
व्यन्तर ?	असंख्य गुण
ज्योतिषी ?	संख्य गुण
चतुरिन्द्रिय ?	संख्य गुण
पञ्चेन्द्रिय ?	
द्वीन्द्रिय ?	विशेषाधिक
त्रीन्द्रिय ?	विशेषाधिक
पृथ्विकाय ?	असंख्य गुण
अपकाय ?	असंख्य गुण
वायुकाय ?	असंख्य गुण
वनस्पतिकाय ?	अनंत गुण

०अहि पर्याप्त जीवाश्चि आ अल्पबहुत्व कसु छे-

७० पर्याप्त सू० अप्काय	"
७१ पर्या० सू० वायु	"
७२ अपर्या० सू० निगोद	असंख्यात गुण
७३ पर्या० सू० निगोद	संख्यात गुण
७४ अभव्य	अनंत गुण
७५ पत्रितसम्पत्त्वी	"
७६ सिद्ध	"
७७ पर्या० वा० वन०	"
७८ वादर पर्याप्त	विशेषाधिक
७९ अपर्या० वा० वन०	असंख्य गुण
८० वा० अपर्याप्त	विशेषाधिक
८१ वादर	"
८२ सू० अपर्याप्त वन०	"
८३ सू० अपर्याप्त	"
८४ पर्या० सू० वनस्पति	संख्यगुण
८५ सू० पर्याप्त	विशेषाधिक
८६ मूल्य	"
८७ मः	"
८८ निगोद	"
८९ वनस्पति	"
९० परेन्द्रियो	"
९१ निर्व्यन	"
९२ मिथ्यादि	"
९३ अविश्व	"
९४ मकपायि	"

९५ छद्मस्थ	”
९६ सयोगि	”
९७ संसारीजीव	”
९८ सर्वजीव	”

अवतरण—आ दंडकरूप स्तुति करवानुं फल ग्रंथकार श्री जिनेश्वरोनी पासे मागे छे.

संपइ तुम्ह भक्तस्स, दंडगपयभ्रमणभग्गहिययस्स
दंडतियविरयसुलहं, लघु मम दिंतु मुक्खपयं॥४३॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

संप्रति तव भक्तस्य, दंडकपदभ्रमणभग्नहृदयस्य
दंडत्रिकविरतसुलभं, लघु मम ददतु मोक्षपदम् ॥४३॥

॥ शब्दार्थः ॥

संपइ—हमणां-हवे
तुम्ह—आपना
भक्तस्स—भवतुं
दंडगपय—दंडकस्थानमां
भ्रमण—भ्रमणकरवाथी
भग्ग—भग्न-उदासीन
हिययस्स—हृदयवाळा (नुं)
-मनवाळा

दंडतिय-३ दंड (मन-वचन-
कायाना अशुभव्यपार
विरस्स-विरतिवडे [त्यागवडे]
सुलभं—सहजे प्राप्तयनार
लघु—शीघ्र
मम—मने
दिंतु—आपो
मुक्खपयं—मोक्षपद

गाथार्थः—(ए सर्व भावो अनंतवार प्राप्त कर्या छे.) हवे
दंडकस्यानोमां भ्रमण करवाथी उदासीन मनवाळा आपना भक्तने
(मने गजसारमुनिने) वज्र दंडनो त्याग करवाथी सहजे प्राप्त
यनार पनुं मोक्ष पद शीघ्र आपो.

विस्तरार्थः—श्रीगजसारमुनि श्रीवीरप्रभुने प्रार्थना करे छे के ए पूर्वोक्त २४ दंडकमां अनादि काळयी परिभ्रमण करवा बडे करीने हवे मारुं हृदय बहु खेदवाळुं उद्विग्न (उदासीन) यथेलुं छे माटे मनने अशुभ विकल्पमां प्रवर्ताविवारूप मनदंड, मोक्षमार्गने प्रतिकूल वचनो बोलवा रूप वचनदंड, अने मुक्तिमार्गने प्रतिकूल क्रियामां कायाने प्रवर्ताविवारूप कायदंड, ए ३ दंडना त्यागयी सहजे मलनारुं मोक्षपद मने शीघ्र आपो ए दंडकप्रकरणरूप श्री महावीर स्वामीनी स्तुतिनो अन्तिम परमार्थ (सार) जणाव्यो.

अवतरण—आ गायामा श्री ग्रंथकारनी प्रशस्ति छे.

सिरिजिणहंसमुणीसर—रजे सिरिधवलचंदसीसेण
गजसारेण लिहिया, एसा विन्नत्ति अप्पहिया ॥४४॥

॥ संस्कृतानुवाद ॥

श्रीजिनहंसमुनीश्वरराज्ये, श्रीधवलचंद्रशिष्येण ।

गजसारेण लिखिताऽप्या, विज्ञप्ति रात्महिता ॥४४॥

॥ शब्दार्थः ॥

सिरि—श्री

जिणहंस—जिनहंसनामना

मुणीसर—आचार्यना

रजे—राज्यमां

मिरि—श्री

धवलचंद्र—धवलचंद्र

सीसेण—शिष्ये

गजसारेण—गजसारमुनीए

लिहिया—लखी

एसा—आ

विन्नत्ति—विज्ञप्ति

अप्पहिया—भान्वहितकारी

गाथार्थः—श्री जिनहंसनामे आचार्यना राज्यमां (शासनमां) श्री धवलचंद्रमुनिना शिष्य गजसार मुनिए आ विज्ञप्ति आत्म हितकारी लखी छे.

વિસ્તરાર્થઃ—ગજસારમુનિ ૧૬ માસેકાની શરૂઆતમાં થ
 દેલા તેમ તેમના હાથનો વનાવેલો જંબુદ્વીપનો નકશો (પટ) જ
 વામાં આવ્યો છે. તે ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રકરણ તેઓર્થ
 પરીપ્રકારાર્થે વનાવેલ છતાં આત્મહિતને માટે લખ્યું તેમ લક્ષી પોત
 ના આત્માની લગુતા ભાવી છે.

શ્રી

દંડકવિસ્તરાર્થઃ

સમ્પૂર્ણઃ

॥ श्री महावीरप्रभुस्तुतिगर्भितं
परमकारुणिक पं० पद्मविजगणिप्रणितं ॥

विविधरागबद्धं,
एकोनविंशतिद्वारेषु चतुर्विंशति दण्डक
समवताररूपं स्तवनम्,

(वृत्ता)

मणयो सरसति भगवति, तीम जिनवर चोवीश,
गौतम प्रमुख सूरि तथा, गुरु उत्तम सुजगीश ॥ १ ॥
चोवीश दंडफने विपे, द्वार अछे गुणतिश;
विवरी कहिंशु तेहने, जिम भाळ्या जगदीश ॥ २ ॥
नाम १ लेश्या २ व्रीजुं तनु, ३ अवगाहना ४ संघेण, ५
संज्ञा, ६ आकृति सातमुं, ७ संपराय ८ गुणो सेण ॥ ३ ॥
९ इन्द्रि० समुद्घात १० दृष्टि ११ दर्शन, १२ ज्ञान १३-१४ जोगोपयोग;
१५ वपपात ने १६ वचन १७ स्थिति १८ पञ्च २० आहारनो भोग ॥ ४ ॥
२१ गति आगति २२ वेद २३ भवननो, चोविंशमो २४ प्राणदार;
२५ संपदा २६ धर्म २७ जीवायोनि, २८ कृत् २९ अहं बहुत्व विचार ॥ ५ ॥

(द्वार १ छं)-यमा, वंशा सेला, अंजना रिष्टा नाम;
 मघा, माघवति सातमी, ए साते दुःख खाण ॥ ६ ॥
 १ असुर २ नाग ३ सुवर्ण, ४ विद्युत ने ५ अग्निकुमार;
 ६ दीव ७ उदधि ८ दिशि ९ वायु; १० स्तनित ए दश श्रीकारा ॥ ७ ॥
 सात ११ नरकनुं एक छे, एकादश दंडक एम;
 यावर १६ पांच तथा १९ त्रण, विगलेंद्रिय गणिए तेम ॥ ८ ॥
 २० पंचेन्द्रितिर्येच २१ मनुज ने, २२ व्यंतर ने २३ ज्योतिष;
 २४ वैमानिक चोवीश ए, नाम द्वार सुण शिष्य ॥ ९ ॥

(द्वार २)-नरक, तेउ, वाउ, विगलेन्द्रिय, अपज्ज लेश्या तीन;
 पंचेन्द्रिय तीर्येच मनुपने, पट् लेश्या होय पीन ॥ १० ॥
 भवनपति दश व्यंतर, पृथ्वी अप् वण काय;
 ए चउद दंडकमांहि, आगली चार कहाय ॥ ११ ॥
 ज्योतिषि सोहम इशान, एक तेजो होय;
 पंचम देवलोक लगे पद्म, उपरे शुक्ल जोय ॥ १२ ॥

(द्वार ३)--नारकी देवता सर्वने, वैक्रिय तेजस कर्म,
 वायु तीर्येच पंचेन्द्रिय, आहारक विनु ए मर्म ॥ १३ ॥
 वायु विना चउ थावर, विगलने त्रण शरीर;
 औदारिक तेजस कर्म, मनुजने पण कहे वीर ॥ १४ ॥

॥ ढाल १-राग मारु ॥

(द्वार ४) नरक गते शत पंच धनुष् अवगाहनारै;
 समुच्चे उत्कृष्ट भाखीरै (२) साखि पन्नवणाअछेरै ॥ १५ ॥

१ २४ दंडकोना नाम, २ कृष्ण, नील, कपोत, तेजः, पद्म
 शुक्ल, ५ ६ लेश्याओ छे, ३ औदारिक, वैक्रिय, आहारक, ते
 जस, कर्मण, ५ पांच शरीर छे, ४ शरीर प्रमाण,

- पुणा आठ धनुषू पट् अंगुल देहहीरे;
 यमामे उत्कृष्ट, व्रण्यरे (२) हाथ जघन्य शरीर छे रे ॥२॥
- साढापंदर धनुषू ने चार अंगुल लहीरे;
 श्रीजे सवाणकत्रीश; पंकेरे (२) साढीवासठ धनुषूनीरे ॥३॥
- सवासो धनुषूनी धूमप्रमे लहीरे;
 मयामां अढीशत, धनुष्य (२) शत पंच गुरु सातमी रे ॥४॥
- ए उत्कृष्ट कही म्हें साते नरकनी रे;
 पुरवनी उत्कृष्ट, उत्तरे (२) उत्तरनी ते जघन्यधी रे ॥५॥
- भुवनपति वृण ज्योतिपीने सात हाथनी रे,
 तिम सोहम इशान, श्रीजेरे (२) तीजे चोथे पद तणी रे ॥ ६ ॥
- पांचमे छठे पांच, चार सातमे आठमेरे;
 चारें लगे तिन हाथ, हायरे (२) नाथ भाखे व्रण लोकनोरे ॥७॥
- नव त्रैवेयक वे कर, अनुत्तरे एक छे रे;
 भू जल अग्नि ने त्राय, तेहनीरे (२) अंगुल असंख्यम भाग छे रे ८
- लाख जोजननी उत्तरवैक्रिय देवतारे,
 वनस्पति प्रत्येक. झाझीरे [२] जोयण सहस उत्कृष्टधीरे ॥९॥
- अंगुल असंख्यमे भाग जघन्यधी जाणीयेरे;
 वेइंद्रिय जोजन चार कोशरे (२) व्रण चउतिचौरिंद्रियेरे ॥१०॥
- तिन कोश दनुजनी सहस जोयण तणीरे;
 तिरि पंचेन्द्रिय देह, वैक्रियरे (२) लाख जोयण नव शत तयारे ॥११॥
- (द्वार ५)--पट संघयण मनुज तिरि पंचेन्द्रि लक्षारे;
 विगलेन्द्रिय छेवट, जाणोरे (२) शेप संघयणि अछेरे ॥१२॥

८ प्रथम प्रथम नरकना उत्कृष्ट अयगाहना ते आगळ आ-
 गळ जघन्य जाणधी. ६ व्यंतर्ग, ७ नयमे, दशमे, अगीयारमे,
 पारमे द्वेषलोके, ८ यज्ञप्रभनाराच, प्रपभनाराच, नाराच, अर्ध
 नाराच, कांदिका संघान्त प ६ संघयण छे,

(દ્વાર ૬)--આહારાદિક ચતુર્વીશે દંડકે લહારે;

(દ્વાર ૭)--દેવને સમચરંસ, આગેરે(૨)પદ્ નરતિરિ પંચેન્દ્રિનેરે॥૧૩॥

* (દ્વાર ૮) નારક ધાવર વિગલ સમુર્ધિમ મનુષ્યનેરે;

૧૬ દંડક સંઘાળ, હોયરે (૨) ચાર કપાય સવિ દંડકેરે ॥ ૧૪ ॥

॥ ઢાઢ ૨ જી.

પિયુ પિયુ કરતાં નામ જપું દિન રાતીયાં--૧ દેશી.

(દ્વાર ૯)--દેવ નારક નર તિરિપંચેન્દ્રિય પળાન્દ્રિ,

ધાવર વિ તિ ચરૂંદ્રિ ઇમ વિ તિ ચડ ચદિ;

(દ્વાર ૧૦)--નારક વાણુને ચાર સમુદ્ધાત આગલા,

દેવ તિયેચ પંચેન્દ્રિયને પળ(૫) આદિલા ॥૧૧॥

ધાવર ઘડ વિગલેન્દ્રિયને પહેલા તિન કલા,

મનુજને સાત સમુદ્ધાત પન્નવળાપ લલા;

(દ્વાર ૧૧)--નારક નર દેવ તિરિ પંચેન્દ્રિ તિદ્દિષ્ટિ છે,

ધાવર પંચને ૧૬ મિથ્યાત્વ તે દ્દિષ્ટ છે ॥૧૨॥

વિગલેન્દ્રિયને સમકિત મિથ્યા ૫ દોય છે.

૧૬ પેરે દ્વાર ૧૬ દશમું દ્દિષ્ટિ હોય છે;

(દ્વાર ૧૨)--દેવ નારક તિરિ પંચેન્દ્રિયને કેવલ વિના,

ચરૂંદ્રિને ચસુ અવશ્યુ વે દર્શના ॥૧૩॥

૧ આહારસંજ્ઞા, મયસંજ્ઞા, મેશ્વનસંજ્ઞા, પરિમદસંજ્ઞા,
૫ ચાર સંજ્ઞા છે. ૧૦ સનચનુરજ, ગ્યમોષ, સાદિ,
વામન, કુદ્ધ, દંડક ૫ ૬ સંસ્થાન છે. ૧ ક્રોધ, માન, માયા,
લોભ ૫ ૨ કપાય છે. ૧૧ સ્પર્શ, રક્તના, વ્રાજ, ચશુઃ, શ્રોત્ર ૫
૨ ઇન્દ્રિય છે. ૧૨ વેદના, કપાય મરણ, વૈકલિય, તૈજસ, આહાર-
રક્ત, કેવલિક ૫ ૩ સમુદ્ધાત છે. ૧૩ મિથ્યાત્વ સન્યક્ત્ય મિ-
થ, ૫ ગળદ્દિષ્ટિ છે. ૧૪ ચશુદ્ધીન છે. અવશ્યુદ્ધ, અવધિદ, ૧
કેવલદ્ધ ૫ ૩ દર્શન છે

एक अचक्षु धावर वि ति इन्द्रिय तणे,

चक्षु अचक्षु ओहि केवल चउ मनुजने;

(द्वारे १३)-अण ज्ञान अज्ञान नरक देव तिर्य्यचने,

धावरने मति श्रुत अज्ञान ए विहुं भणे ॥४॥

विगलेन्द्रियने ज्ञान अज्ञान दुधा भणुं,

मनुजने ज्ञान पंच अज्ञान ते अण गणुं

(द्वारे १४)-औदारिक आहारक दुग विणु सुणो,

योग अग्यार नारक देव देवके भवि सुणो ॥५॥

औदारिक दुग कर्म भू जल बन्दि. अण मते,

पैक्रिय दुग युत पंचयोग जायु मते;

औदारिक दुग कर्म चोयो चाग् योग ए

विगलेन्द्रियने चार योगनो भोग ए ॥६॥

निरिपंचेन्द्रियने आहार दुग विण जाणीए,

पचर योग मनुष्यने भवि मन आणोए;

(द्वारे १५)-अण ज्ञान अज्ञान दर्शन देव नरक निगि,

ज्ञान अज्ञान दो एक अचक्षु पे निर्दिदरि ॥७॥

ज्ञान अज्ञान दर्शन दोय ए छ चउरिदिने,

मइ नु अज्ञान अचक्षु धावर एहेदिने

१५ मतिज्ञान, धुनज्ञान, अविज्ञान, मत.पचपञ्चान, विगलेन्द्रियने,
ए पांच ज्ञान तथा मतिज्ञान धुनज्ञान विगलेन्द्रियने ए अ-
ण अज्ञान छ, १५ मनुष्यने, अमनुष्यने विगलेन्द्रियने अचक्षु
(अमनुष्यागुहा), मत मनुष्यचने अमनुष्यचने, विगलेन्द्रियने, द्यु-
पहारचने, ए चार मनुष्य ए अमनुष्यचने तथा मति ज्ञान, योग,
तथा औदारिकज्ञान आदि २ विगलेन्द्रियने विगलेन्द्रियने अ-
हारक आहारक विगलेन्द्रियने, ए अण अज्ञानोण मनु-
१५ ज्ञान छ १५ अज्ञान २ अज्ञान १५ अज्ञान ए १५ अज्ञान छ

વાર ઉપયોગ મનુષ્યને લહિયે ઇમ ગુણો,
 નાળ અન્નાળ દર્શન પળ તિ ચડ ક્રમ યુગો ॥૮॥
 (દ્વારે ૧૬-૧૭ —નારક દેવ તિર્ત્ત પનેન્દ્રિ વિગલ તથા,
 ઉપપાત જ્વન કહું ભવિ ભગવતિ કહે યથા;
 એક વે ત્રણ જગન્યથી સંખ્ય અસંખ્યાતા,
 ઉત્કૃષ્ટા ઉપપાત વચન સમે વિખ્યાતા ॥૯॥
 એક સમે અસંખ્યાતા થાવર પ્રાણિયા,
 ઉપજે ચવે અનંત સાધારણ જાણિયા;
 એક આદિ દેહ જાવ સંખ્ય મનુષ્ય લહો,
 સમુદ્ધિમ નરમાંહિ અસંખ્યાતા સદ્દહો ॥૧૦॥

॥ ઢાલ ૩ જો. ॥

હવે કુમર ઇચ્છું મન ચિંતવે, એ રાગ.

(દ્વારે ૧૮) —રત્નપ્રભા જગન્યથી, દસ સહસ વસનો આયોરે;
 સાગર એક ઉત્કૃષ્ટો લહો, ધીજે ત્રણ સાગર થાયોરે.

જિનવર ભાસે ઇમ વચનહાં ॥૧॥

ચાલુપ્રભા નરકે સાતનું, પંકે દશ સત્તર તે ધૂમે રે;
 ઝડથી ધાવીશ તમ નરકમાં, માગર તેત્રિશ તમતમેરે. જિં ॥૨॥
 આદિ ઉત્કૃષ્ટી જે કહી, ઉત્તરની તેહ જગન્યરે;

૧૮ અમુક દંડકમાં એક સમયે કેટલા જીવો જગન્યથી
 થા ઉત્કૃષ્ટથી ઉપજે ! એમ કહેવું તે ઉપપાતદ્વાર અને અમુક
 દંડકમાં એક જ સમયમાં કેટલા જીવો જવં થી થા ઉત્કૃષ્ટથી
 મરણ પામે એમ કહેવું તે જ્વનદ્વાર, ૧૯ કયા દંડકે કેટલું જ-
 ગન્ય આયુષ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યહોય એમ કહેવું તે આયુષ્યદ્વાર,

तेर प्रतर पहेली नरकमां, तस उत्कृष्ट सुणो देइ कर्णरे. जि० ॥३॥
 नेउ सहस तथा. नेउ लक्ष छे, पुरव कोढि ग्रीजे जाणोरे;
 एक सागरना दश भागमां, एक भाग चोथे मन आणोरे, जि० ॥४॥
 एम भाग एकेक वधारतां, तेरमे धाय दश भागरे,
 सागर एक पुरुं थइ रहे, हवे जघन्यनी सुणो वागरे. जि० ॥५॥
 दश सहस तथा दश लक्ष छे, नेवुं लाख ने पुरव कोढी रे;
 हवे आगलीनुं उत्कृष्ट जे, उत्तर जघन्ये जोढी रे. जि० ॥६॥
 एकादश नव सत पण तथा, प्रण एक अनुक्रम धारोरे;
 हवे प्रतरे गणवानो कहुं, आमनाय ते एक उदारोरे. जि० ॥७॥
 जे नरकनी स्थिति उत्कृष्ट छे, तस कीजे जघन्य ते वादीरे;
 प्रतर जेटळा ते नरकना, कीजे भाग प्रतरे साधीरे. जि० ॥८॥
 दस सहस वरस ते जघन्यधी, आयु भवनपति तणु होय रे;
 उत्कृष्ट चमरनुं सागरतणु, बलि इन्द्रनुं अधिकुं जोयरे. जि० ॥९॥
 साढा प्रण तथा साढा चार छे, तस देवी तणु अनुक्रमे रे;
 हवे नव निकाय दक्षिणतणुं, आउखुं दोढ पल्योपमरे. जि० ॥१०॥
 पल्य दोय देशोन उत्तरतणुं, तस देवीनुं अद्ध एकोरे;
 देशे उण पल्योपम कहुं, क्रमे गणीए धरी विवेकोरे. जि० ॥११॥
 सन्ना शृङ्गा त्रिजी बालुका, चोथी मणशिला नाम रे;
 शर्करा खर पूढवी जाणीए, अनुक्रमे सुणो आयु ठामरे. जि० ॥१२॥
 एक धार चउद सौल तेम बली, अष्टादश ने बावीसोरे;
 सहस शब्द ते तीहां जोढीए, आउखुं भाखे जगदीशोरे; जि० ॥१३॥
 सात सहस वरस अप्कायनुं, वासर प्रण भग्निनुं आयुरे;
 प्रण सहस वरस वायुकायनुं, दश सहस वरस वणकायरे. जि० ॥१४॥
 चेइन्द्रिनुं वर वरमतणुं, तेइन्द्रिनुं ओगणपचाम दिनरे;
 पट्ट मामनुं चीरेन्द्रितणुं, जघन्य मुहने होय भिन्नरे. जि० ॥१५॥

जलधर गर्भज समूर्छिम तथा, गर्भज उरभूजपरिसम्परे;
 पूरव कोटी वरसनु आउखुं, भिन्नमुहूर्त संपनुं भल्परे. जि० ॥१६॥
 थलधर गर्भज त्रण पल्यनुं, समूर्छिम बर्ष सहस चोरासीरे;
 भाग पल्योपम असंख्यातमो, गर्भज खेधरनुं खासीरे. जि० ॥१७॥
 खेधरनुं वहोतेर सहसनुं, उरपरिनुं त्रेपन हजार रे;
 भूजपरिनुं वेतालीश सहसनुं, ए त्रण सम्मूर्छिम धाररे. जि० ॥१८॥
 गर्भज नरनुं त्रण पल्यनुं, जघन्यथी भिन्नमुहूर्त रे;
 दश सहस वरस व्यन्तरतणुं उत्कृष्ट पल्यनुं हुंतरे. जि० ॥१९॥
 अर्ध पल्यनुं तस देवी तणुं, लाख वरस ने पल्य शशिकेहरे;
 सहस वरस ने पल्योपमतणुं, सूर्यनुं ग्रहनुं पल्य धारुं रे. जि० ॥२०॥
 चंद्र सूर्य ने ग्रह देवीतणुं. निज आयु अरथ करी दीयोरे;
 अर्ध पल्य तथा पा पल्यनुं, नभत्र तारानुं लहीयोरे. जि० ॥२१॥
 चोथो आठमो भाग झाझेरडो पल्यनो देवीनो मान रे;
 वे सागर सोहम जाणीए, वे उदधि झाझेरां इशान रे. जि० ॥२२॥
 एक पल्य तथा अधिकेरहुं, जघन्य आउखुं सारो रे;
 सात सागर अथ झाझेरहुं, त्रीजे ने चोथे उदारोरे. जि० ॥२३॥
 वे सागर अधीकेरहुं, आयु जघन्य कहुं तासरे;
 हवे उत्कृष्ट अनुक्रमे कहुं, मुणजो ते धरी उल्लासरे. जि० ॥२४॥
 दश चउद सत्तर अष्टादश. सागरनुं अनुक्रमे जाणीरे;
 आगळे एकेक वधारीए, एकत्रीश त्रैवेक लगे आणीरे. जि० ॥२५॥
 तेत्रीश सागर विजयादिके, चारने एकत्रिश जघन्यरे;
 आगळने उत्कृष्ट जघन्य ते, उत्तरनुं धारो सज्जनरे. जि० ॥२६॥

॥ ढाल ४ थी. ॥

देशी एकत्रीशानी.

- (द्वार-१०) धावर पंचनेरे, चार पर्याप्ति अगली,
विगलेन्द्रियनेरे, शाळो मन एक छेहली;
शेष सर्वनेरे, षट् पर्याप्ति द्वारे भणी,
(द्वार-२०) द्वार बीसमुंरे, भाते हरे त्रिभुवनधणी ॥१॥
[घुटक] मनुष्य तिरि विगलेन्द्रि पण ए दंडके प्रज आहार ए
शेषने कबळ आहार टाली दोय आहार निरधार ए;
(द्वार-२१) तिरि पंचेन्द्रि मनुजमांदि नारकी जाइ सहि,
आपे पण ए विष्टुमांथी पापे पेदना बहुतही ॥२॥
(दाळ) व्यंतर ज्योतिपिरे, भुवनपति बली जाणोए,
सोहम इशानरे, पांच दंडकमांदि आणोए;
पृथ्वी अपरे, वण तिरि पंचेन्द्रिय मनु,
उपजे तिहारे, तिरि पंचेन्द्रि मनुज ननु ॥३॥
(घुटक) श्रीजाथी सहसार जावत गत्यागति मनु नीरितिणी;
नवमाथी सर्वार्थसिद्धे मनुजनी जिनवरे भणी;
चोविशमांहे मनुज जाए, आय-तेउ वाउ विणु,
चोवीशमांहे गत्यागति करे तिरि पंचेन्द्रिय घणु ॥४॥
(दाळ) गति आगतिरे, विगलेन्द्रिने दश दंडके,
तिरि पंचेन्द्रिरे, धावर विगल मनुज जीके;
भू अप वणनेरे, एहीज दशनी गति कही,
त्रैवीशमांरे, नारक विणु आगति लही ॥ ५ ॥
(घुटक) नवनी गति आगति दशनी तेउ वाउने तदा,

२० आहार पर्याप्त, शरीरप०, इन्द्रिय प० उच्छ्वास प०,
भाषा पर्या० मनः पर्या० प १ पर्याप्ति छे, २१ ओजम्ब्राहार,
लोमभ्राहार, प्रक्षेपाहार (कथलाहार) प ३ आहार छे, २२
अमुक दंडकना जीव कया कया दंडकमां जर उपजे ते गति,
अमुक दंडकमां कया कया दंडकना जीवो आथी उपजे ते आगति,

थावर विगल तिरि पणेन्द्रि मनुज सहि करो जदा;
 श्री बीरजिनवर तणा पदयुगपञ्चने अवलंबता,
 गत्यागति सवि दूर थाय पामीए सुख शाश्वत॥६॥

॥ ढाल ५ मी. ॥

॥ चोपाइनी देशी, ॥

(द्वारै-२२) नारक थावर विगल नपुं वेद, देवने पुं छि वेद मन वेद;
 तिरि पंचेन्द्रि मनुज जण जाण, हवे भुवन द्वार मन आण ॥१॥
 सात नरकना अनुक्रमे सुणी, त्रीश पचवीश पन्नर दश त्रीणि;
 लाख शब्द सयले जोडीए, छट्ठीए लाखमां पण छोडीए ॥२॥
 सातमीए पण नरकावास, चोराशी लाख सर्वान वास;
 चोत्रिश चोयाळिश (४४) अडत्रीश, नवमी निकाय विना चालिश ३
 नवमीने पचास उदार, लक्ष शब्द सयले विस्तार;
 दक्षिण दिशे दश इन्द्रना एह, चउ कोडि पट् लाख सर्व गुणेह
 हवे उत्तर दश इन्द्रना कहुं, उणा प्रत्येके चउ लाख लहु;
 सात कोडि ने बहोतेर लाख, सर्व थइ ए जिनवर भाख ॥५॥
 एक लाख अंशी सहस्र जोजन, स्तनप्रभा पिंड भाखे जिन;
 सहस्र जोजन उपरि अध टाल, वचमां भुवनगतिने भाळ ॥६॥
 संख्य असंख्यात जोजन मान, भवन कथा छे तेहने यान;
 लोकव्यापी मूर्ख थावरा, वादर देशे कहे जिनवरा ॥७॥
 वादर अग्नि मुनुज ए दोय, अढा द्वीपमां कहीए सोय;
 उपरी सहस्र जोजनमां थकी, उपरी अध शत जोजन मुकी ॥८॥
 नगर असंख्यात निहां कथां, नाना भरत जेवडां लया;
 महाविदेह सम मध्यम जाण, मोटां जंबुद्वीपप्रमाण ॥९॥

२३ स्त्रीवेद, पुरुषवेद, पुनकवेद, ए ३ वेद छे.

संभूतल पृथ्वी मर्याद, सातशें नेतुं जोजन संवाद,
 ताराधी दश जोजन रवि, अंशी जोजन तिहांथो शशि मवि॥१०॥
 नक्षत्र धुष जोजन चार चार, शुक्र गुरु मंगल शनि व्रण धार;
 व्योतिपीना छे असंख्य विमान, हवे देवलोकनी संख्या जाण॥११॥
 बत्तीस अट्ठीस घार अठ चार, लाख शब्द जोडीए उदार;
 पचास चालिस ने छ हजार, आनत प्राणते चउ शत धार॥१२॥
 आरण अच्युते प्रणशें रक्षा, ए मान विमान संख्यामां लक्षा;
 प्रथम ओके एकसो अग्यार, बीजे एकसो सात विचार॥१३॥
 बीजे सो ने उपरि पंच, अनुत्तरमां पण पुण्यनो संच;
 धार जोजन उंची सिद्धशिला, द्वारें(२४) प्राण कहुं हवे दश मांहीला१४
 फरस इन्द्री तनु यळ श्वासोश्वास, आउखु ए यावर होय तास;
 रस इन्द्री ने वचन सहित, वेइन्द्रियने पट्ट ए रीत;
 नारक सहित तेइन्द्रिये सात चौरेंन्द्रिये चक्षु अवदात;
 मन ने थोत्र इन्द्रिय ए युग, शेप दंडकने दश ए उत॥१७॥

॥ शब्द ६ द्वी. ॥

राग वेलावल.

(द्वारें २५) नवनिधान चौद रतन ए, भाण्या भगवते;
 चक्र, छत्र, वंद, असि बलि, कागणी, चर्म मणि,
 ते नमिये जिनरायने॥१॥

सात ऐकेंद्रिय रतन ए, गाथापति, सेनापति;
 पुरोहित, धार्मिक, अभ्य, गज, स्त्री संपत्ति. ते०॥२॥
 दीर्घकर, चप्पी, यळ, बाघ, केरलि, माघ, धाऊ;
 ममकिनि, मंडळिक मळि, सवि प्रवीण लाघु. ते०॥३॥

२४ प्राणदश आगत्र कदा छे ते. २५ चौद पद्धतिना
 रतन अने नव तार्यकरादि मदीं २३ पद्धतिद्वार.

पहेली नरकनो नीकळ्यो, सोळ संपदा पामे;
सात एकेन्द्रिय टाळीने, गुणज्यो इणे ठामे. ॥४॥

बीजीनो पंदर चक्री विना, बीजीनो तेर;
बल वासुदेव ए टाळजो, चौथीनो वार. ॥५॥

तीर्थंकर विणु पांचमीनो, पामे अगीआर;
केवली विणु दश छट्टीनो, साधु विणु निरधार. ते० ॥६॥

अश्व गज समकीत त्रण, सातमीनो जाण;
भवनपाति वण जोतिषी, एकवीश लहे ठाण. ते० ॥७॥

तीर्थंकर वासुदेव विना, भू अप् वण नर तिरीनो;
तीर्थंकर चक्री बल वासु, विणु ओगणीश कीनो. ते० ८॥

तेउ वाउनो नीकळ्यो, अश्व गज ए दोय;
सान एकेन्द्रि इम नव, पामे जीव कोय. ते० ॥९॥

विगल अठार संपद लहे, तीर्थंकर चक्री बल वासु;
केवली ए पांच टाळजो, सोहम इशाने ते बीशु. ते० ॥१०॥

पहेली नरक परे जाणजो, सोळ संपद इहां;
बीजायी आठमा लगे, नवमायी चौद जिहां. ते० ॥११॥

एकोन्द्र अश्व गज टाळजो, अनुत्तरना कहीए;
* आठ निभान वासुदेव विना, द्वार संपदा लहिए. ते० ॥१२॥

(द्वार-२३) करणीरूप धर्म मनु तथा, तिरि पंचेंद्रिमांदि;
वावीश दंडके ते नहि, धर्म द्वार ए त्यांहि. ते० ॥१३॥

(द्वार-२७) भु अप् तेउ वाउ सत, दश लाख § प्रत्येक;
साधारण वण मनु चौद, चउ चउ लाख तिरि नरक ते० १४

* तीर्थंकरादि आठ पदवीओ § प्रत्येकस्तवनरूपति २१ दंडके
अविरतिनो उदय छे. २६ विरतिरूपधर्म. २७ ८४ लाखजीवा-
योनिद्वार,

लाख लाख दो दो विगलेंदिमां, देखने लख चार;
 इम चोराशी लख जीवायोनिमां, नव नव भवनार ते० ॥१५॥
 (द्वार-२८) पचशीश छवीश पार सात, वण सात भद्वीश;
 सात आठ नव पार लाख, कुळकोटि त्रयीश. ते० ॥१६॥
 गादीवार दश पार दश, नव लाख कुळकोटि;
 नारक देव अनुक्रमे, पांच यावर जोटि. ते० ॥१७॥
 वि ति चौरेंदि अनुक्रमे, मनुज जलचर थलचर;
 खेचर उरपरि भुजपरि, अनुक्रमे सवि विस्तर. ते० ॥१८॥
 (द्वार-२९) गर्भत नर थोडा सर्गधी, पद्द गुण असंख्याना;
 वादर अप्रि वैमानिक, भुवनपति आख्याता. ते० ॥१९॥
 नारक व्यंतर उवातिपि, संख्य गुण चउरेंदि;
 वण विशेषाधिक लहो. पंचेंदि वि तिइंदि. ते० ॥२०॥
 वण अमंख्यातगुण करो, पृथ्वी अप्काय;
 चौदमे योल वनस्पति, अनंत गुण पाय. ते० ॥२१॥
 उत्तम विजय गुरुणा, साधु कहेवाय;
 भावनगरमां वीरना, पद्मविजय गुण गाय. ते० ॥२२॥
 इति श्री वीरजिनस्तुतिगर्भित चोवीश दंडक स्तवन.

चोविश दंडकस्तुं स्तवन.

(गति आगतिनु स्वरूप.)

दाळ ? ली.

आदर जीव क्षमा गुण आदर, ए देशी.

पुरे मनोरथ पास जिनेश्वर, एह कवे अरदासजी;
 तारण तरण विरुद तुज सांगळी, आद्यो ताहरी पासजी. पुरे० ॥१॥
 एणे संसार समुद्र अयागे, भमीयो भवजलमांदिजी;
 गीलगीलीयो जीप आयो गीलवो, साहेव हाथे सादीजी. पुरे० ॥२॥

तूं ज्ञानी तो पण तुज आगळ, वीतक कहीए वातजी;
 चोवीशे दंडके हुं फरीओ, वर्णवुं एह विख्यातजी. पुरे० ॥३॥
 साते नरकतणो एक दंडक, असुरादिक दश जाणजी;
 पांच थावर ने त्रण विकलेंद्रिय, ओगणीश गणतां आणजी. पुरे० ॥४॥
 पंचेंद्रिय निर्यंच ने मानव, एह थया एकवीशजी;
 व्यंतर ज्योतिषी ने वैमानिक, एम दंडक चोवीशजी. पुरे० ॥५॥
 पंचेंद्रिय निर्यंच ने मानव, पर्याप्ता जे होयजी;
 ए सवळा देवमांहे उपजे, एम देव आगनि दोयजी. पुरे० ॥६॥
 असंख्यान आयुषे नर तीरि, निशे देवज थायजी;
 निज आयुषे सम के ओछे, पण अधिके नव जायजी. पुरे० ॥७॥
 भुवनपनि ने व्यंतरमांहे, संसृष्टिच निर्यंचजी;
 स्वर्ग आठने तांड पुढने, गर्भज मुकुट संचजी. पुरे० ॥८॥
 आयु संख्याते जे गर्भज, नर निर्यंच विवेकजी;
 वातर पृथ्वी ने वळी पायो, वनस्पति मत्येकजी. पुरे० ॥९॥
 पर्याप्ता एणे पांचे टाप्ते, आवो उपजे देवजी;
 एणे पांचे मांही पण आगे, अधिकड कहुं देवजी. पुरे० ॥१०॥
 बीजा स्वर्गपक्षी मांडीने मुर, एकेंद्रिय नवी थायजी;
 आठमाथी उारळा सवळा, मानवमांदि जायजी. पुरे० ॥११॥

हाल २ जी.

आज नही जोरे दीसे नाहलो, ए देही.

नरकतणो मनि आगनि एणी घेर, जीव भवे रे मेसार;
 दोय मनि ने दीव आगनि जाणीव, वळी विवेक विचार. नरक० ॥१॥
 संख्याते आयुष पर्याप्ता, पंचेंद्रिय निर्यंच;
 निमज्ज वसुध एहि नरकमें, जाव पांड प्रदेव. नरक० ॥२॥
 प्रथम नरकठने जाव अमनीयो, मोह नहुळ तीव बीय:

गोध ममुत्त गेली श्रीजी लगे, सिंह ममुत्त चोथी नाय. नरक० ॥४॥
 पांचमी नरके सीमा मारनी, छठी लगे श्री जाय;
 सातमी नरके मानस मातुर्जा, उज्जे गर्भज भाय. नरक० ॥५॥
 नरकपक्षी भाये चोदुं दंडके, तीर्थच के नर पाय;
 ते पण गर्भज ने पर्याप्ता, मंछ्यातेज मुदाय. नरक० ॥६॥
 नारकियाने नरकपक्षा निकळ्या, जे फळ प्राप्ति होय;
 उच्छृष्ट भगि करी ते कहुं, पण निधे नदी कोय. नरक० ॥७॥
 मथप नरकपक्षी चवी चक्रवर्ति होणे. श्रीजी हरी यब्ददेव;
 श्रीजी लगे तीर्थकर पद लढे, चोथीए केवल हेव. नरक० ॥८॥
 पांचमा नरकनो सर्वरिति लढे, छठीए देशविरत;
 सातमी नरकपक्षी सपक्षीत लढे, न होवे अधिक निमिच. न० ॥९॥

हाल ३ जी.

करम परीक्षा करण कुमार चलयो रे, ए देशी.

मानव गति विण मुक्ति होवे नहिरे, एहनो एह अधिकार;
 आयु संख्याते नर बहु दंडकरे, आची लढे अवतार. मानव० ॥१॥
 तेउ वाउ दंडक वे नजीरे, श्रीजा ते पाचीश;
 निहांधी आख्या थाये मानवीरे, सुख दुःख पुन्य गरिष्ट. मा० ॥२॥
 नर तीर्थच असंख्ये आयुगेरे, सातमी नरकना तेम;
 निहांधी चवीने मनुज हावे नहिरे, अरिहंते भाण्यो एम. मा० ॥३॥
 वासुदेव बलदेव तथा बली रे, चक्रवर्ति अरिहंत;
 स्वर्ग नरकना आया ते होवे रे, नर तीर्थच न होवंत. मा० ॥४॥
 चौविह देव यकी चवी. उपजेरे, चक्रवर्ति ने बलदेव;
 वासुदेव तीर्थकर ते होवे रे, वैमानिकथी हेव. मा० ॥५॥

हाळ ४ थी.

हेम घडो रत्ने जडयो रे, ए देशो.

हवे तिर्यंच तणी गति, आगति कहाए अशेष,

जीव भमे एणी परे, भवमांहि कर्म विशेष;

आयु संख्याते जे, नर तिर्यंच विचार.

ते सवला तिर्यंच, मांहे लहे अवतार.

॥ १ ॥

जिणे तिर्यंचमांहे, आवे नारक देव,

ते कह्यो पहेले, तिण कारण न कहुं हेव;

पंचेंद्रिय तिर्यंच, संख्याते आयुषे जेह,

ते मरी चउगति मांहे, जावे इहां न संदेह.

॥ २ ॥

थावर पंच त्रण, विगलेंद्रिय आठे कहावे,

तिहांथी आयु संख्याते, नर तिर्यंचमां आवे;

विकल चवी लहे सर्वविरति, ते पण मोक्ष न पावे,

तेउ वाउथी आयो, तेहने समकित नावे.

॥ ३ ॥

नारक वर्जीने, सवला ए जीव संसार,

पृथ्वी आउ वनस्पति, मांहे लहे अवतार,

ए त्रण इहांथी चवी, ते आवे दश ठामे,

थावर विगल तीरि, नरमांहे उत्पत्ति पामे.

॥ ४ ॥

पृथ्वीकाय आदे, लइ दश दंडक एह,

तेउ वाउ मांहे, आवी उपजे तेह;

पनुष्यविना नव माहे, तेउ वाउ वे जावे,

विगलेंद्रिय ते दशमांही, जावे पाछाही आवे.

॥ ५ ॥

एम अनादि तणो ए, मिथ्या जीव एकंत,

वनस्पति मांहे तिहां, रहिओ काल अनेत;

पृथवि पाणी अग्नि, अने चोथो बलि वाय,
कालचक्र असंख्याता, त्यांइ जीव रहाय.

॥ ६ ॥

वेइंद्रिय तेइंद्रियने, बली चौरेंद्रि मझार,
संख्याता वरसा लगे, भमीयो कर्म प्रकार;
सात आठ भव लगे, नर तिर्यचमें रहियो,
मानव भव लहिने, साधुनो वेष में ग्रहियो.

॥ ७ ॥

राग द्वेष लुटे नहि, किम याये छुटकवार,
पीण छे साध्य मन माहरे, तुंहीज एक आधार;
तारण तरण में त्रिकरण, शुद्धे अरिहन्त लाधो,
हवे संसारतणा भवमें, भमवो पुद्गल आधो

॥ ८ ॥

तुं मनोवांछित पूरण, आपदाचूरण स्वामी,
ताहरी सेव लहिने में, हवे नव निधि पामी,
अवर कोइने इच्छुं नहि, इण भव तुंहीज देव,
ज मने एक ताहरी, होजो भव भव सेव.

॥ ९ ॥

॥ कळश ॥

इम सकळ सुखकर नगर जेसलमेर महीमा दिने दिने
संवत् सत्तर ओगणत्रीशे, दिवस दयाली वने;
गुरु विमळचंद्र समान वाचक, विजयहर्ष सुशिष्य ए,
भी पार्श्वना गुण इम गावे, धर्मचंद्र मुनगीश्वर.

॥ १ ॥

॥ इति चोवीस दंडकस्तरन ॥

॥ श्री अर्ध नमः ॥

स्वपरसमयपारावारपारीणेभ्यः सुरिगणसार्वभौमेभ्यः तपोगच्छाचार्य-
श्रीविजयनेमिद्वरिभगवद्भ्यो नमः ।

स्वोपज्ञावचूणि-श्रीरूपचन्द्रमुनिविनिर्मितविद्वत्पञ्चकृतं
श्रीगजसारमुनिप्रणीतं-

॥ दण्डकप्रकरणम् ॥

(अव०) श्रीचामेयं महिमामेयं, प्रणिधाय घालधीगम्यम् ।
स्वोपज्ञं कुर्वेऽहं, विचारपट्विंशिकासूत्रम् ॥ १ ॥

इह चतुर्विंशतिदण्डकेषु प्रत्येकं संक्षिप्तसंप्रहणी २४ पदाना-
मवतारणं चिकीर्षितम्, तच्चाहं विंशतिद्वारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृतं-

नमिउं चउवीसजिणे, तस्सुचविचारलेसदेसणओ ।
वण्डगपप्हिं ते चिय,थोसामि सुणेह भो भव्वा ! ॥१॥

(अव०) नत्वा मनोवाककायेः प्रह्वीभूय, कान्, चतुर्विंशतिजिनान्,
अथ भारते माम्पतीनाऽवसर्पिणीयाश्रित्य, अन्यपाऽनीतानागवका-
छपञ्चदशकर्मभूमीषु प्रवीत्य जिनवदुत्पापचेः । अहं तानेव जिनान्,
स्तोष्ये । कुतः, तेषां सूत्रमागमो जिनागमस्तच्चेह "सरीरयोगादृणा य
संपयणा सण्णेत्यादिरूपं" तस्य विचारो विचारणं तस्य लेखस्तस्य
देसनतः कथनम् । केः सह, श्रीभगवत्पादिगाथाक्रमनिबद्धदण्डक-

अथ चतुर्विंशतिशारेण गायत्र्याद्येन शरीरादिस्वरूपवत्कथयमाह-

संखित्तयरी उ इमा, सरीरमोगाहणा य सङ्ख्यणा ।
सन्नासंठाणकसाय, लेसिन्दियदुसमुग्धाया ॥ ३ ॥

दिष्ठीदंसणनाणे, जोगुवथोगोववायचवणठिई ।
पज्जत्तिकिमाहारे, सन्निगइत्थागई वेए ॥ ४ ॥

(अव०) गायत्र्याद्यं लघुसंग्रहणीसत्कमिहैपामेव पदानां विचारणी
यत्वात् पदत्रिंशिकायां लिखितम्, व्याख्यालेशश्च यथा-स्वाभाविक-
शरीरं च पञ्चधा, औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकर्मणभेदात् । १। एषां
चावगाहनोच्छ्रयमानं जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रिधा । २। कर्मग्रन्थि-
काभिप्रायेण अस्थिरचनाविशेषः संहननं तच्च षोढा-वज्ररूपभना-
राच १ ऋषभनाराच २ नाराचा ३ धनाराच ४ कीलिका ५ से-
वार्त्त ६ भेदात्, संहननादिलक्षणं तल्लक्षणशास्त्रादवसेयम् । ३। संज्ञा
चतस्रः—आहार-भय-परिग्रह-मैथुनलक्षणाः, दश वा एतास्ते च
चतुष्कषायसंज्ञा ४ लोकसंज्ञा १ ओघसंज्ञा २ क्षेपात् । ४। सम-
चतुरस्र १ न्यग्रोध २ सादि ३ वामन ४ कुब्ज ५ हुंडक ६ भेदा-
नि संस्थानानि । ५। कषायश्चत्वारः । ६। लेख्याः षट्-कृष्ण १
नील २ कापोत ३ तैजस ४ पद्म ५ शुक्ल ६ रूपाः परमत्र ता द्र-
व्यरूपा अवस्थिता विचार्याः, न भावरूपाः । ७। इन्द्रियाणि पञ्च । ८।
द्वौ समुद्घातौ—समवहननमात्मप्रदेशविकरणं समुद्घातः स चाजी-
वविषयोऽचित्तमहास्कन्धरूपः, नोजीवविषयः सप्तधा, “वेयण १ क-
साय २ मरणे ३, वेउविय ४ तेउए य ५ आहारे ६ । केवलिए चेव
भवे, जीवमणुस्साण सत्तेव ॥ १॥” त्ति । ९। दृष्टिस्त्रिधा-मिथ्यात्वसास्वा-
दनमिश्रभेदात् । १०। दर्शनं-चक्षुरचक्षुरवधिकेवलभेदाच्चतुर्विधम् । ११। ज्ञानं

मतिधुतावधिमनःपर्यापकेवलमेवात् पञ्चधा । १२। अत्र ज्ञानसाह-
चर्यादिनुक्तमप्यज्ञानं प्राप्नुम । तच्च त्रिधा, मत्तज्ञानं भुताज्ञानं विभक्त-
ज्ञानरूपम् । १३ । योगाः पञ्चदश, मनोयोगश्चतुर्धा वाग्योगश्चतुर्धा,
औदारिकी १ दारिकमिश्र २ वैक्रिय ३ वैक्रियमिश्रा ४ दारका-
५ दारकमिश्र ६ तैजसकार्मणरूप ७ सप्तधा काययोगमेदेन
। १४। उपयोगो द्विधा, तत्र ज्ञानाज्ञानमेदाष्टकरूपः साकारोपयोगः,
चतुर्भेददर्शनरूपोऽनाकारोपयोगः, संयोगे द्वादश । १५। एकसमये उ-
त्पद्यमानानां च्यवमानानां सङ्ख्येति द्वारद्वयं । १६। १७। स्थिति-
रायुषो जघन्योत्कृष्टमानं । १८। आहारादिग्रहणशक्तयः पर्याप्त्य-
स्वाधपट् आहार १ शरीरे २ न्द्रिय ३ श्वासोच्छ्वास ४ भाषा ५
मनः ६ स्वरूपाः । १९। के जीवाः कतिभ्यो दिग्भ्य आगतमाहारद्र-
व्यमाहारयन्तीति किमाहारद्वारं । २०। विशिष्टाः संज्ञास्तिस्रः । य-
या त्रिकालमर्थं जानाति सा दीर्घकालिकी संज्ञा मनस्कानामेव १,
यश्च देहपालनाहेतोरिष्टवस्तुषु प्रवर्तते अहिताच्च निवर्तते वर्त-
मानकालविषयं च चिन्तनं यस्य तस्य हेतुवादोपदेशसंज्ञा द्वीन्द्रि-
यादीनामेव २, यश्च सम्यग्दृष्टिः सायोपशमिकज्ञानयुक्तो यथाशक्ति
रागादिनिग्रहपरस्त्वस्य दृष्टिवादोपदेशिकी संज्ञा ३ । २१। गतिर्भवा-
न्तरगमनं । २२। आगतिः परभवात्, । २३। वेदश्च स्त्रीपुंनपुंसकभे-
दात् । २४। ॥ ३-४॥ अथैतानि द्वाराणि २४ दंडकेऽवतारयति-

(टीका)—सङ्ख्यसं० विष्टो० गाथाप्रयस्य व्याख्यानं सुकरम-
पि तु पुनः किमपि क्रियते-मयेति कर्तृपदं वदितुं मये । संक्षि-
प्ततरा तु संग्रहणी इयं शरीरादिचतुर्विंशतिप्रारात्मिका । तथ
शरीराणि पञ्च औदारिकादीनि । शीर्यते इति शरीरः विना-
शकारित्वात् (विनाशित्वात्) । पुंस्त्वोपलक्षणः । अथगाहन्ते
अयतिष्ठन्ते जीवा अस्यामिति अयगादना । संद्वयन्ते पृथीकि-

यन्ते शरीरपुद्गला येन तत् अथवा संहन्यन्ते संहति-
विशेषं प्राप्यन्ते शरीरावस्थावयवा यैस्तानि संहननानि । तानि
(च) वज्रपेभनाराचादिभेदात् षोढा । संस्थानं द्वेधा, जीवानां
अजीवानां च । संतिष्ठन्ते प्राणिनोऽनेनाकारविशेषेणेति संस्थानं
तच्च षोढा समचतुरस्रन्यग्रोधसादिवामनकुब्जहुंडभेदः संस्था-
नानि भवन्ति । द्वितीयं तु अजीवानां रूपिणां पञ्चधा संस्थानं
यथा,—परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्रं चतुस्रमायतं च । इह तु जीवानां
संस्थानं (न) प्रयोजनमित्यर्थः । संज्ञाश्चतुर्धा दशधा वा भ-
वन्ति । चत्वारः प्रकारा यासां ताः । अथवा दश प्रकारा या-
सां ताः । यथा—आहारभयपरिग्रहमैथुनभेदाश्चतुर्धा । (पूर्वोक्त-
भेदचतुष्कः) क्रोधमानमायालोभओघलोकभेदाश्चेति दश संज्ञाः
स्युरित्यर्थः । तथा ग्रन्थान्तरोक्ताः सुखदुःखमोहधर्मरूपाश्चतस्रः
पतास्वेवान्तर्भवन्ति इत्यर्थः (अनया) संजानातीति संज्ञा ।
कल्प्यन्ते हिंस्यन्ते प्राणिनोऽस्मिन्निति कपः संसारस्तस्यायो-
लाभो येभ्यस्ते कषायाः क्रोधादयश्चत्वारोऽप्यनन्तानुबन्ध्यादिभे-
देन षोडश भवन्ति । लेश्याः कृष्णाद्याः षोढा स्युः । लिश्यते
—लिप्यते कर्मणा सह जीवः आभिरिति लेश्याः । यदुक्तं—

“ कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिक-
स्येव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रवर्तते ” ॥ १ ॥ कृष्णानीलकापो-

ततेजःपद्मशुक्लरूपाः, परमत्र ता द्रव्यरूपा अवस्थिता विचार्या
न भावरूपाः । इन्द्रियं श्रोत्रादिभेदात् पञ्चधा । दुसमुग्धायेति०
द्वौ समुद्घातौ जीवाजीवसम्बन्धिनौ भवतः । तत्राद्यं जीवसमु-
द्घातमाह—तथाहि—सम्यक् आत्मनो वेदनादिभिरेकीभावेन उ-
त्प्रावत्येन घातः समुद्घातः । स च सप्तधा, यथा—वेदनाक-
षायमरणवैक्रियेत्यादि । वेदनादीनां पण्णां मानमन्तर्मुहूर्तं स्यात्
सप्तमस्तु केवलिसमुद्घातो दण्डादिना लोकव्यापी, दण्डादि-
क्रमेण सकललोकस्य पूरणात्, कालतोऽष्टसामयिकः । द्वितीयस्तु
समुद्घातोऽन्तितमहास्कन्धरूपः; स च केवलिसमुद्घातवत् अ-
ष्टसामयिकः परमिहानधिकारान्नोक्तं । दिट्टी० दृष्टिन्विधा, यथा
सम्यग्दृष्टिः १, मिथ्यादृष्टिः २, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ३ (च) ।

दृष्टान्तानि कथयति । अथ गतिः । यथा- बभूवुर्दशेन जन्मभूरेक्षंनमत्र-
 धिदृष्टेन केनचदृष्टेन (च) यदपरादिपदार्थानां नामानां-
 कारपरितोषेण ज्ञातव्यं । पदार्थे विरोधाकारपरितोषेण पुन-
 र्ज्ञानं । ज्ञातव्यम् । अथ दृष्टेः ज्ञानदर्शनयोगेभ्यः । यत्र ज्ञानानि
 अवगन्ति । यथा पञ्चमिरिन्द्रियैः पश्येन मनसा जीवस्य यत् ज्ञानं
 स्यात् तन्मतिज्ञानं । अथ द्विधा भवति । प्रत्यक्षं वापञ्चनं च,
 यथा-प्रत्यक्षं द्वादशाक्षरं, भाष्यं द्वादशाक्षरं मूलपञ्चयोग-
 रूपं । अवगतिज्ञानं द्विप्रकारं-भवेदनुक्तं भाष्यसाधुतिरथा (गुण-
 तेनुक्तं) च । मनःपदावस्थानं ताभिरी (प्रप) प्रोपममुद्रस्थितम्-
 शिष्यार्थेन्द्रियमनां विषये द्विमेवं अनुमतिविपुलमनिरूपं साधुना-
 मेव भवति । केवलज्ञानं मनसातिरिक्तमनुष्टयश्रवणसमुत्पन्नं सक्त-
 यत्नोक्तयोक्तविषयं । ज्ञानसाधनपदावस्थानु(प्राप्तु)कमपि विधा-
 उक्तानि, यथा-मत्पदानं भूताज्ञानं विभक्तज्ञानं । सत्त प्रोपममुद्रान्
 यावत् विभक्तज्ञानं तु पश्यति मिथ्यापुष्टीनामेव शेषज्ञानानि
 भवन्ति । एतस्मिन् मोक्षे वहिर्गच्छे । यथा मनसां चाग्रतो य-
 श्यमानाः प्रत्येकं समुपार्थं (चत्वारो) योगाः । तथा कायानां
 योगाः सत्तथा (सत्त सर्वमीलनेन पञ्चदश योगाः स्मृतिर्यथः ।
 उपयोगो द्विधा-तत्र ज्ञानाज्ञानभेदाष्टकरूपाः साकारोपयोगाः
 (इतर) चत्वारः, यथा- बभूवुर्दशेनाथभूवुर्दशेनायधिदृष्टेनकेय-
 लदृष्टेनकरूपाः । संयोगे पञ्च द्वादश उपयोगाः स्मृतिर्यथः । उत्प-
 पन्ते (पपत्तिः) उपपातः । व्यपन्ते चेति (व्युत्तिः) व्ययन्ते ।
 जीवानां उपपातव्ययनयोरिहापि सम्बन्धानुपपातव्ययनविषय-
 योयिरहकाललक्षण-अपातरालकाललक्षणमेकसमयसङ्ख्या चेति
 गृह्यते इत्यध्याहारः । तिष्ठन्ति नरकादिभवं शृङ्खलापद्धा इव
 जन्तयः पाप(पुण्य)कर्मपरिणत्या स्थितिरायुर्जीवितमित्येकांथाः ।
 'पञ्चसिति' आहारादीनामत्र निवृत्तिनिष्पत्तिर्यतो दलिकाद्-दल-
 भूतात्पुद्गलसमुदाह भवति तस्य दलिकस्य तामेवाहाराभिनि-
 वृत्तिं स्वस्वविषयपरिणमनरूपां प्रति यत् करणं जीवसम्बन्धि-
 शक्तिरूपं सा पदातिः । ताश्च पौदा आहुः, यथा-आहारेणरी-
 रेन्द्रियश्वासीकृष्यासमायामनःस्वरूपाः । किमाहारेति० किमा-
 हारकोऽनाहारको वा जीवः ? यत्र किञ्चन- - चित्तादि-

आहारकः ? केन वा शरीरेणाहारोऽस्येति किमाहारः ? । आह-
रणं आहारः । सन्नोति० विशिष्टा संशस्तिस्रः । यथा त्रिकाल-
विषयमर्थं आदाति सा दीर्घकालिकी(कये)वसमनस्कानामेव । यश्च
स्वदेशपालनहेतोरिष्टवस्तुषु प्रयतते अद्वितास निवर्तते वर्तमान-
कालविषयं च चेतनं ज्ञानं यस्य तस्य हेतुबाधोपदेशिकीसंज्ञा
प्रतिप्रयादीनामेव । यश्च सम्यग्दृष्टिः आध्यात्मिकज्ञानशुक्लो
यथाशक्तिहेतुपादयनिप्रदपरस्तस्य दृष्टिबाधोपदेशिकीसंज्ञा छत्र-
मसम्यग्दृष्टामेव इति संज्ञात्रिकमवमरतव्यं । गमनं गतिः ।
आगमनमागतिः । अयं पदत्रयमाह-पुंवेदः स्त्रीवेदः नपुंसकवेदः
। प्रसापनादिषु विस्तरेणामिदिनाः अर्थाः ततः संक्षिप्य युद्धांते
प्रतिपाद्यन्तेऽभिधायन्ते यादस्यामिति प्रहरेणिरित्यौणादिके
अजिप्रत्यये छीप्रत्यये च मह्यप्रणोति निवर्तते । संक्षेपतो द्वार-
मायाद्वयस्य व्याख्यातं कृतमिन्वयः । अथ चकारः समुच्चयार्थः
॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्विंशतिदण्डकेषु चतुर्विंशतिद्वाराणि निरूपयन्नाह—

चउ मष्मतिरियवाउमु, मणुथ्याणं पंच सेस तिसरीरा ।
थानर चउमे दुहथो, थंगुलअसंखभागतणू ॥ ५ ॥

(अ०) ' दुष्पयमे बहुवचन ' इति प्राकृतलक्षणमेव गर्भज-
निर्बन्धापोवत्तारि शरीराणि सम्भवन्ति, सम्भवत न भव-
न्त्येति निश्चयः, एवं सर्वत्रापि ज्ञेयम् । आहारकस्यागेन कयोधि-
सर्वोर्ध्वदिक्कात्वेन चतुर्णां सम्भवः, मनुष्याणां पञ्चापि । शेषा
दुष्पयस्त्रिंशोऽपि आहारिकवृत्तान्यां न वेत्तसद्धार्येणाभ्यां । ? ।
स्वप्नचतुष्के दृष्टिन्वयेनोपायुक्ते ' दुहन्तीति ' आभ्यां प्रहाराभ्यां
अज्जयो-दुहकाभ्यां अद्वुत्तामेव्येयभागानि शरीराणि, यद्यपि
आहारानां वतमन्यशुविशीनां शरीराणि विनोदुत्तासहृद्व्येय-
वृत्तानि तथापि स्वीकृतान्त्वैव ॥ ५ ॥

(टीका) — चउगमेति० गभजतियग्वाप्नोद्धत्वारि औदारिक-
 वैक्रियतेजसकामेणलक्षणानि शरीराणि भवन्ति, भवन्तीत्यप्या-
 हारः । “ दुग्धयणे बहुधयणमिति ” माकृतलक्षणेन (त्रित्वेऽपि
 बहुधयनं) गभजतियग्वाप्नोद्धत्वारि शरीराणि सम्भवन्ति,
 संभव एव न निश्चयेन । आहारकृत्यागेन वैक्रियकरणेन च चतु-
 ष्णां संभवः । ‘मणुभाणं पञ्चेति०’ मनुष्याणां पञ्च औदारिकवै-
 क्रियआहारकृतैजसकामेणलक्षणाः शरीराः स्युः । सेसेति० शेषेषु
 दण्डकेषु त्रीणि शरीराणि भवन्ति, तान् दण्डकान् विस्तरेणाष्ट-
 त्रयोदश देशानां सप्तपृथिवीभेदेनैकः नैरयिकाणां सर्वमीलनेन
 चतुर्दश दण्डकाः जातास्तेषु त्रयो वैक्रियतेजसकामेणलक्षणाः
 शरीरा भवन्ति । तथा पृथिव्यप्तेजोयनस्पतीनां चत्वारः पञ्चमी-
 क्षीन्द्रियाणां, पृथ्वीन्द्रियाणां सर्वमीलनेन सप्त दण्डका जाता-
 स्तेषु त्रीणि औदारिकतेजसकामेणलक्षणानि भवन्ति । सर्वमील-
 नेनैव विंशतिदण्डका जातास्तेषु त्रीणि शरीराणि भवन्ति इत्ययं
 भावः । प्रथमं शरीरकारं व्याख्यातं । अथावगाहनाद्वारमाह—
 पापरेति० यनस्पतिं मुखया स्थावरचतुष्केषु शरीरं त्रिधा, यथा
 जघन्यतः उत्कृष्टतद्धातुगुलासङ्ख्येयभागप्रमाणं शरीरं स्यात्,
 अङ्गुलासङ्ख्यातभागपुमानं स्यादित्यर्थः, परं जघन्यापेक्षया
 उत्कृष्टमसङ्ख्येयगुणमित्यर्थः ॥ ५ ॥

सवेसिपि जहन्ना, साहावियं त्र्यगुलस्ससंखंसो ।

उक्कोस पणसयधणु, नेरइया सत्तहत्थ सुरा ॥६॥

(अव०) शेषाणां सर्वेषां विंशतिदण्डकजीवानां स्वाभाविकस्य मौलाय
 शरीस्य जघन्यावगाहना अङ्गुलस्यासङ्ख्यातो भागः । उत्कृष्टतः
 पञ्चशतधनुस्त्वा नैरयिकाः, सुराः सप्तहस्तोच्चाः ॥ ६ ॥

(टीका) — सवेसिपि जहन्नेति० पृथिव्यप्तेजोवायून स्यावर-
 चतुष्कान् सप्तत्रय विहाय सर्वेषामपि विंशतिदण्डकानां स्वाभा-
 वतो जघन्याङ्गुलामुल्लेख्यतभागमनु स्यात् । सर्वनिवृष्टं यपुमानं
 स्यादित्यर्थः । अथ उत्कृष्टतद्धातुमाह उक्कोस पञ्चसवेति०

सप्तभ्यां माघयत्याख्यायां नरकपृथिव्यां धनुःपञ्चशतप्रमाणवपुः
पञ्चशतकोदण्डशरीरमानाः नैरयिकाः जीवाः स्युः, स्युरित्यध्या-
हारः । ततोऽर्द्धो (धार्धो) ना ज्ञेया रत्नप्रभां यावत् । सौधर्मे-
शानयोर्देवानां तथा भवपतिव्यन्तरज्योतिष्काणां तूच्चत्वं यपुः-
प्रमाणं उत्कृष्टतः सप्त हस्ताः ज्ञेयाः, सप्त रत्नयो भवन्ति
इत्यर्थः, “वद्धमुष्टिरसौ रत्निः” इति वचनात् ॥ ६ ॥

गवभतिरि सहसजोयण, वणस्सई अहियजोयणसहस्सं ।

नरतेइंदि तिगाऊ, वेइंदिय जोयणे वार ॥ ७ ॥

जोयणमेगं चउरिं-दिदेहमुच्चत्तणं सुए भणिअं ।

वेजवियदेहं पुण, अंगुलसंखं समारंभे ॥ ८ ॥

(अव०) गर्भजतिरश्वां मत्स्यादीनां योजनसहस्रं, वनस्पतेः
साधिकयोजनसहस्रं तदूर्ध्वं तु पृथ्वीविकारः । नरास्त्रीन्द्रियाश्च त्रि-
गव्यूतोच्चाः । स्त्रीन्द्रिया ‘जोयणे वारत्ति’ द्वादशयोजनोच्छ्रयाः ।
चतुरिन्द्रियदेहमुच्चत्वेन योजनमेकं । श्रुते प्रज्ञापनादौ भणितमुक्तं
प्रस्तावादाह-वैक्रियदेहं पुनः प्रारम्भेऽङ्गुलसङ्ख्यातभागमानं, उत्कृ-
ष्टं ‘देवनरअहियलक्खंति’ २३५० ॥ ८ ॥

(टीका)—गवभतिरि सहसेति० मत्स्योरगादयो गर्भजास्तिर्यञ्चः
सहस्रयोजनमानाः सहस्रयोजनप्रमाणा भवन्ति भवन्तीत्यध्याहारः
। वणस्सेति० प्रत्येकवनस्पतीनां सागरादिगनपद्मानालादीनां श-
रीरं देहमानं किञ्चिदधिकं योजनसहस्रमुच्चत्वं स्यात् । ननु
शरीरमानं उत्सेधांगुलेन समुद्रपद्महृदादीनां प्रमाणांगुलयोजन-
योजनसहस्रावगाहत्वात् तद्वत्पद्मानालादीनां तु उत्सेधांगुलापेक्ष-
यात्यन्तदैर्घ्यं स्यात् ? अत आह- उत्सेधांगुलयोजनसहस्रमाने
जलाशये गोतीर्थादिस्थाने वनस्पतेः साधिकं योजनसहस्रं, तदूर्ध्वं
तु पृथिवीविकार इत्यर्थः । नरतेइन्ति० श्रुते सिद्धान्ते नरा-
णां मनुष्याणां त्रीन्द्रियाणां कर्णसृग्नादिकादीनां श्रीशक्तिं देहो-

कथं भणितं कथितं अहनेति कर्तृपदं । गच्छतिप्रथमुक्तं शरी-
रमानेन नरयोऽग्निषो भवत इत्यर्थः । चेद्विद्येति० त्रीणिगणां
शङ्खप्रभृतीनां द्वादशयोजनप्रमाणे देहावस्थं ययुर्माने स्यान्निश्चयः
॥ ७ ॥ जीवणेति० असुरिन्द्रियाणां भक्षिकाभ्रमरदेशककंशारि-
लभपतङ्गपुष्पभिक्रममुग्राणामुत्कृष्टतो योजनमेकं देहमानमुक्तं भ-
णितं कथितं । अत्र पण्डाभ्ययो ज्ञेयः, गाथाप्रयेणापगाहनास्वकरणे
व्याख्यातं । अथ पुनर्यैक्रियापगाहनामाह-येउद्विष्येति, पुनर्यैक्रिय
देहस्य प्रारम्भे जघन्यतोऽङ्गुलस्य संख्यांशः संख्येयभागं ययुर्भ-
यति उत्तरयैक्रियशरीरापेक्षया । भवधारणीयं तु अङ्गुलासंख्येय-
भागं प्रारम्भे ॥ ८ ॥

अयोत्कृष्टां यैक्रियापगाहनामाह—

देवनर अह्नियलवखे, तिरियाणं नव य जीवणसयाइं ।
दुगुणं तु नारयाणं, भणियं वेउद्विषसरीरं ॥ ९ ॥

(अव०) लब्धियैक्रियशरीरिणो जीवतोऽन्तर्गृह्णात् तपरो न
वैक्रियशरीरेऽवस्थानमस्ति । पुनरौदारिकशरीरस्य अवश्यं प्रतिप-
त्तेरिति ॥ ९ ॥

(टीका) देवनरेति० असुरकुमारादिस्यन्तरज्योतिष्कसौध-
धर्माद्युतापसानदेवानां च उत्कृष्टतः सहजशरीरमद्वयोत्तर-
कालं कार्यमाभित्य विविधा क्रियत इति उत्तरयैक्रिया च पुन-
र्देवानां उत्तरयैक्रियतनोर्योजनानां किञ्चिदधिकं लक्षं । तथा
नराणां यैक्रियशरीरं किञ्चिदधिकं योजनलक्षं भणितं कथितं ।
ग्रंथपकानुसारेण देवानामुत्तरयैक्रियतनुर्नास्ति, सामर्थ्ये सति
कार्याभावात्तदकरणमित्यर्थः । तिरियेति०, अत्र तुल्यः पुनर्यै
तिरिक्तां उत्कृष्टा यैक्रियतनुनेष्योजनशतप्रमाणा भणिता । तु पुनः
नरयिकाणां स्थस्याभावादेहावुत्तरयैक्रियशरीरं त्रिगुणं ज्ञेयं,

टीका—सर्वेसि चउ दहेति० सर्वेषां चतुर्विंशतिदण्डकजी-
वानां आहारभयमैशुनपरिग्रहलक्षणाश्चतस्रः संज्ञाः स्युः । अथवा
दश संज्ञाः स्युः यथा— पृथोक्ताश्चतस्रः क्रोधमानमायालोभलोक-
आवलक्षणाः (णाश्चेति) संज्ञाः दश भवन्ति, भवन्तीत्यध्याहारः ।
चतुर्थं संज्ञाद्वारं व्याख्यातं । अथ पञ्चमं संस्थानद्वारं प्रोच्यते ।
सर्वे सुरेति० भवनपत्न्यादिवैमानिकान्ता देवाः सर्वेऽपि सम-
चतुरस्रसंस्थानाः स्युः, समाश्चतस्रोऽस्रयश्चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः
शरीरावयवाः यत्र समा वा चत्वारोऽस्त्राः कोणाः यत्र ते (तत्)
समचतुरस्राः (सं) गर्भजनरा गर्भजातिर्यञ्चश्च तयोः समचतुरस्र-
न्यग्रोधपरिमण्डलसादिकुब्जवामनहुण्डाख्यानि पडपि संस्था-
नानि भवन्ति । हुण्डा वीति० विकलेन्द्रियाणां नैरयिकाणां
स्थावराणां च हुण्डाख्यसंस्थानं स्यात् । हुण्डस्य किं लक्षणं
स्यात् ? तदुच्यते । यथा— सर्वावयवेषु अलक्षणं स्यात्, शुभा-
काररहितं हुण्डं भवति इत्यर्थः । ननु चतुर्विंशतिदण्डकानां पडपि
संस्थानानि प्रोक्तानि, यदि स्थावराणां नानाविधध्वजसूचियुदबु-
दार्धमसूरा(आ)कारा वर्तन्ते तर्हि बहूनि संस्थानानि भवन्ति !
प्रोच्यते, अमी भेदा हुण्डान्तर्गता भवन्ति इत्यर्थः ॥ १२ ॥

हुण्डस्य भेदनाह—

नाणाविह धयसूइ, बुब्बुय वणवाउतेउअपकाया ।

पुढवामसूरचंदा-कारा संठाणओ भणिआ ॥१३॥

(अव०) नानाविधं, १ ध्वजः पताका, २ सूची, ३ बुद्बुदा-
काराणि क्रमेण वनस्पतिवायुतेजोऽप्कायशरीराणि । पृथ्वी अर्द्ध-
मसूराकारा भणिता भगवत्यादौ ॥ १३ ॥ पठं कपायद्वारमाह—

टीका—नाणाविहेति० वनस्पतयो नानाविधसंस्थाना विचि-
त्रसंस्थानाः भणिताः । च पुनः वायवो ध्वजसंस्थाना भणिताः ।
अग्नयः सूचिकलापसंस्थानाः भणिताः प्रोक्ताः । आपः स्तिबु-
कविन्दुसंस्थानाः बुद्बुदाकाराः भणिताः कथिताः पंपोटा इति
लोकोक्तिः । पृथिव्यो मसूरचन्द्राकारा अर्धमसूराकारा इत्यर्थः
॥ १३ ॥

सर्वे वि चउकसाया, लेसछगं गम्भतिरियमणुपसु ।

नारयतेजवाज, विगला वेमाणिय तिलेसा ॥१४॥

(अव०) सर्वेपि जीवाः चतुष्कपायवन्तः । निष्कपायाश्च केचन मनुष्येषु । सप्तमं लेश्याद्वारमाह— लेश्यापदकं गर्भजतिर्यग्मनुष्येषु, नारकतेजोवायुविकला वैमानिकाश्च त्रिलेश्याः प्रथमद्वितीयोः पृथिव्योः कापोता । तृतीयस्यामुपरि कापोता अधो नीला । पंचायां नीला धूमायां नीला कृष्णा च । पृथ्वीसप्तम्योः कृष्णा एव । तथा सौधर्मेशानयोस्तेजः कल्पत्रये पद्मा लान्तिकादिषु शुक्ला एवेति ॥ १४ ॥

पञ्चमं संस्थानद्वारं सहरन् पण्डं कपायद्वारं प्रकृपयति ॥

टीका— सर्वे वि चउ० इति० केषलिसिद्धजीवान्-मुक्त्वा चतुर्विंशतिदण्डकानां जीवेषु चत्वारः पपायाः भवन्ति । पण्डं कपायद्वारं वजितं । अथ सप्तमं लेश्याद्वारं विवृणोति । लेसेति० गर्भजतिर्यग्मनुष्ययोर्लेश्याः पदव्याहः । य पुनः नारयति० नारयिकानां तेजसां वायूनां विक्लेग्निद्राणां च कृष्णायास्तिष्ठो लेश्या भवन्ति । वैमानिकानां देशानां तेजआपास्तिष्ठो लेश्या भवन्ति, भवन्तीत्यप्याहारः ॥ १४ ॥

जोइसिय तेउलेसा, सेसा सर्वे वि हुंति चउलेसा ।

इंदियदारं सुगमं, मणुत्थाणं सच्च समुग्घाया ॥१५॥

(अव०) उचोविष्ठाः केवलं तेजोलेश्यावन्तः । शेषाः सर्वेऽपि पृथिव्यज्जन्तपतिभवनपतिव्यन्नराधनुर्येभ्यः भवन्ति । तेजोलेश्यावतां केषास्त्रिदेवानां भूजह्वनेष्टद्वान् द्विष्टद्वालं तस्तेभ्योऽसम्भवः ॥ ७ ॥ इन्द्रिष्टद्वारं मुपमय ॥ ८ ॥ नरमं सद्गुह्यमवधारमाह— मनुष्येषु समसमुद्घायाः ॥ १५ ॥ सप्तममुद्घायाणां नारायणाह—

... ..

一、政治思想：在党的教育下，树立了共产主义信念，拥护党的路线、方针、政策，积极参加政治学习，不断提高政治觉悟。

二、工作表现：在本职工作中，认真负责，刻苦钻研，努力完成各项任务，取得了一定的成绩。

三、学习态度：热爱学习，态度端正，积极参加各种形式的学习活动，努力掌握科学文化知识。

四、生活作风：为人正直，作风正派，遵守社会公德，团结同志，乐于助人。

五、不足之处：在某些方面还存在不足，如理论学习不够深入，创新意识有待加强等。

六、今后努力方向：将继续加强学习，提高自身素质，克服缺点，发扬优点，为党和人民的事业贡献更大力量。

[illegible]

स्यात्, नवयोक्तानाम्पुत्रलक्षणमास्वाद्यमतीत्यर्थः । यथा दूरतस्मिन्-
 निरीरमालक्षारादीन् दृष्ट्वा मुने जले समेति इति दृष्टा-
 न्ती ज्ञेयः । तथा स्पर्शेन्द्रियस्य नवयोक्तानि यावत् विषयो
 भवति, स्वशरीरे प्राप्य नवयोक्तानामास्ते यावत् पुत्रलक्षण-
 स्पर्शेन्द्रियो गृह्णाति इत्यर्थः । च पुनरेषां पञ्चानां विषयभेदं
 विवृणोति- भोज्योराकर्णते-भक्षणं त्रिधा भवति, यथा- शुभः
 अनुभूतः मिथश्च । अथवा जीर्णस्यो मोग्रिण्यादिभ्यः, अजीर्णस्यः
 पट्टादिभ्यः मिथेभ्यो भेषादिभ्यः, (शब्दानामुत्पन्नानां), कर्ण-
 योराकर्णते त्रिपिधं स्यात् । च पुनः चक्षुषोर्विलोकनभेदाः प-
 ञ्चधा भवन्ति, यथा- चक्षुषा पञ्च शुक्लपीतरक्तनीलकृष्णा वर्णा
 गृह्यन्ते, पञ्चवर्णा दृष्टिगोचरा भवन्ति इत्यर्थः । तथा घ्राणे-
 न्द्रियस्य द्वौ सुगन्धदुर्गन्धविषयभेदौ भवतः, घ्राणेन्द्रियं सुगन्ध-
 दुर्गन्धे गृह्णाति इत्यर्थः, घ्राणविषये समभ्येत इत्यर्थः । रसना-
 याः पञ्च कटुककषायाम्लमधुरक्षारभेदात् । केऽपि षट्प्याहुः, यथा
 कटुकतिक्तकषायाम्लमधुरक्षारभेदात् । यण्णामपि रसानां स्वादं
 जिह्वा जानाति इत्यर्थः । तथा स्पर्शेन्द्रियस्याष्टौ सुकुमालादि-
 विषयभेदा भवन्ति, यथा- सुकुमालककंशगुरुलघुशीतोष्ण-
 स्निग्धरुक्षभेदात्, - स्पर्शेन्द्रियः स्पर्शेन स्पर्शं जानाति
 इत्यर्थः । पञ्चेन्द्रियाणां सर्वेऽपि त्रयोविंशतिविषयभेदा जाता
 इत्यर्थः । अथ श्रवणादीनामवगाहनामाह-चतुर्णाम् कर्णचक्षुर्घ्रा-
 णरसनानामङ्गुलासंख्येयभावावगाहना भवति । च पुनः स्पर्श-
 न्द्रियस्य स्वदेहप्रमाणावगाहना ज्ञातव्या । अथ केषामिन्द्रिया-
 णां कामभोगेच्छा भवति तदलक्षणमाह-अथचक्षुषोः कामेच्छा
 भवति, च पुनः घ्राणरसनस्पर्शेन्द्रियाणां भोगेच्छा भवति,
 आद्यो द्वौ कामिनौ ज्ञेयौ त्रयः प्राग्जाः भोगिनो ज्ञेया इत्यर्थः ।
 अथ येषां पञ्चेन्द्रियाणां पुनरुपकरणं किं स्यात्तदाह-कर्णेन्द्रि-
 यादीनां निजनिजविषयग्रहणशक्तिर्यथा चन्द्रहासस्य छेदनश-
 क्तिरिव । इन्द्रियाणां सद्वशातो विचारः प्रपञ्चनसारोद्धारवृ-
 त्तिनो भावनीयः । अदममिन्द्रियद्वारं ध्यास्यात् । अथ नवभे-
 दमुद्घातप्रारं प्ररूपयति-मणुषसु इति० मनुष्ये सप्त समुद-

(१८)

॥ सावचूर्णिकं सटीकं च ॥

वेयणकसायमरणे, वेउविय तेअए अ आहारे ।

केवलिय समुद्घाया, सत्त इमे हुंति सन्नीणं ॥१६॥

टीका—वेयणकसायेति० संज्ञिमनुष्याणाममी सप्त वेदनाक-
पायमरणादि(द्याः)समुद्घाता भवन्ति, भवन्तीत्यध्याहारः ॥१६॥

एगिंदियाण केवल-तेउआहारग विणा उ चत्तारि ।

ते विउवियवज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥१७॥

टीका—एगिन्दियाणेति० एकेन्द्रियाणां केवलतैजसआहारकान्
विना—वर्जयित्वा चत्वारो वेदनाकपायमरणवैक्रियलक्षणाः
समुद्घाता भवन्ति । तु पुनः वैक्रियवज्जास्ते पूर्वज्ञाः (काः) ।
के ते ? केवलतैजसआहारकवैक्रियसमुद्घातवज्जा विकला भव-
न्ति, विकलानां त्रयो वेदनाकपायमरणरूपाः समुद्घाता भव-
न्तीत्यर्थः । संज्ञिनां ते सप्त समुद्घाता भवन्ति । तुः पुनरर्थे ।
एव निश्चयार्थे । चः समुच्चयार्थे ॥ १७ ॥

पण गढभतिरिसुरेसु, नारयवाउसु चउर तिय सेसे ।

विगल दुदिठी थावर, सिच्छत्ति सेस तिय दिठी ॥१८॥

(अव०) गर्भजतिर्यक्षसुरयोः पञ्च, नारकवाय्वोश्चत्वारः । शेषे
स्थावरे विकले च त्रयः समुद्घाताः सर्वत्रानुक्रमेण । ९। दशमं दृष्टि
द्वारमाह- विकलेषु दृष्टिद्विकं सम्यवत्वमिथ्यात्वरूपं, स्थावरा मिथ्या-
त्विनः । शेषास्तिर्यक्षसुरनारकनरास्त्रिदृष्टयः सम्यक्मिथ्यात्वमिश्र
साहिता भवन्ति १० ॥ १८ ॥ अथैकादशदर्शनद्वारमाह—

टीका—पणगढभेति, गर्भजतिर्यक्ष भन्ननपत्यादिवैमानिकान्तेषु
देवेषु चाद्याः पञ्च समुद्घाता भवन्ति । तत्राहारककेवलिसमु-
द्घाताभावात् । नारयेति० नैरयिकवाय्वोरायाश्चत्वारः समुद्घा-

ता भवन्ति । तिस्रसेसे इति०, शेषेषु त्रयः समुद्घाता भवन्ति । चकारात् चतुर्षु, पृथिव्यप्तेर्जायनस्पतिषु विकलेन्द्रियेषु चा-
याज्यः समुद्घाता भवन्ति । अर्थात् सप्तदण्डकेषु त्रयः समुद्घा-
ता भवन्तीत्यर्थः । नवमं समुद्घातद्वारं व्याख्यातं । अथ द-
शमं दृष्टिद्वारं कथ्यते । विगलेति० विकलेषु द्वित्रिचतुरिन्द्रि-
येषु द्वे दृष्टी भवतः, सभ्यगृष्टिमिथ्यागृष्टिद्वेत्यर्थः । स्यादरा-
णामेका मिथ्यागृष्टिः स्यात् । सेसति० शेषेषु दण्डकेषु तिस्रो
दृष्टयो भवन्ति । सविस्तरेणाह-नैरयिकाणां भवनपत्यादिवै-
मानिकान्तानां देशानां मनुष्याणां गर्भजतिरक्षां च तिस्रो दृष्ट-
यः प्राप्यन्ते । कोऽर्थः ? षोडशदण्डकेषु तिस्रो दृष्टयो भवन्ती-
त्यर्थः । दशमं दृष्टिद्वारं व्याख्यातं । च। समुच्चयार्थः ॥ १८ ॥

अथ एकादशं दर्शनद्वारमाह—

थावरवितिसु चचक्षू, चउरिदिसु तदुगं सुए भणियं
मणुआ चउदंसणिणो, सेसेसु तिग तिगं भणिअं ॥१९॥

(अव०) स्थावरस्त्रीन्द्रियश्रीन्द्रियेषु केवलमचक्षुर्दर्शनं, चतुरि-
न्द्रियेषु तद् द्विकं चक्षुरचक्षूरुपं भूते कर्मग्रन्थादौ भणितं, मनुष्याश्च-
तुर्दर्शनिनः । शेषेषु सुरनारकतिर्यक्षु चिकं चिकं दर्शनस्य चक्षुरचक्षुरव-
धिरुपं ॥११॥ ॥१९॥ आरभ्य समकमाह—

टीका—थावरवितिसुति० पञ्चमं स्थावरेषु श्रीन्द्रियेषु श्रीन्द्रि-
येषु च अचक्षुर्दर्शनमेकं भणितं योक्तं भूते । चतुरिन्द्रियेषु तद्-
द्विकं भणितं तपोध चक्षुरचक्षुर्दर्शनयोर्द्विकं तद्विकं । च पुनः
मनुष्याः चतुर्दर्शनिनो भवन्ति, मनुष्येषु चत्वारि चक्षुरचक्षुरव-
धिरुपरूपाणि दर्शनानि भणितानीत्यर्थः । सेसेसु तिगं तिगं-
ति० शेषेषु दण्डकेषु चिकं चिकं भणितम् । नैरयिकेषु भवनप-
त्यादिवैमानिकान्तावस्थानेषु त्रिदंशु आपानि त्रीणि दर्शनानि भव-
न्ति, यथावता षोडशदण्डकेषु त्रीणि आपानि दर्शनानि भव-
न्तीत्यर्थः । दर्शनद्वारं मनुदीरितम् ॥ १९ ॥

अथ द्वादशं ज्ञानद्वारं व्याख्यानयति—

अन्नाण नाण तिय तिय, सुरतिरिनिरए थिरे अनाणदुगं
नाणन्नाणदु विगले, मणुए पण नाण ति अनाणा२०

(अव०) द्वन्द्वैकवद्भावात् सुरतिर्यग्निरयेऽज्ञानत्रिकं
भवति सम्यक्तत्त्वप्राप्तौ स्थिरे ज्ञानद्विकं, यद्यपि भूतकवनेषु
कमतेन सम्यक्तत्वं वमतां देवानां तेषूपपादे सास्यादनस-
मती भवतः, परं नेहाधिकृते विकले ज्ञानाज्ञानयोद्विकं
ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि भवन्ति ॥ २० ॥ चतुर्दशं

टीका—अन्नाणनाणेति०

तियश्च

ज्ञानत्रिकं भवति,

स्तीत्यर्थः । च पुनः

यति, मतिज्ञानश्चतज्ञाने

ज्ञानानि भवन्ति, मतिज्ञ

लज्ञानरूपाणि भवन्तीत्यर्थः

गाथान्तर्भूतं त्रयोदशमज्ञान

नैरयिकेषु त्रीणि मत्यज्ञानश्चत

भवन्ति । च पुनः स्थावरेषु

ताज्ञानं च स्यादित्यर्थः । पुनः

मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं च स्यादित्यर्थः

ज्ञानविभज्ज्ञानरूपाणि त्रीण्यज्ञानानि

नद्वारमन्तर्भूतं तच्च प्रादुष्कृतं । २०

अज्ञानद्वारं संहरन्नथ चतुर्दशं य

सच्चेअरमीसअसच्च--मोस म ।

उरलं मासा कम्मण, इय जे

टीका—सञ्ज्ञेति० प्रथमः सत्यमनोयोगः १ । इतरो द्वितीयोऽसत्यमनोयोगः २ । तृतीयो मिथ्यमनोयोगः ३ । चतुर्थोऽन्यामृगामनोयोगः ४ । तथैव अथमस्यापि चत्वारो योगा ज्ञेयाः । नवम औदारिकयोगः ९ । दशम औदारिकमिथ्ययोगः १० । एकादशो वैक्रिययोगः ११ । द्वादशो वैक्रियमिथ्ययोगः १२ । त्रयोदश आहारकयोगः १३ । चतुर्दश आहारकमिथ्ययोगः १४ । त्रयाणामौदारिकादीनां प्रत्येकं मिथ्यशब्दः प्रयोज्यः । पञ्चदशान्तु तज्जसकर्मणयोगः १५ । को भावः ? मनोवचनयोरष्टौ योगाः कायस्य सप्त योगाश्च स्युः, सर्वे पञ्चदश योगा ज्ञेया इत्यर्थः । समये सिद्धान्ते भगवता इति योगा दक्षिताः, आगमं योगाः कथिता इत्यर्थः । कथमितीति किं ते पूर्वोक्ता पद्येत्यर्थः ॥२१॥

केषां क्रियन्तो योगा भवन्ति तद्वद—

इकारस सुरनिरण, तिरिप्सुं तेर पनर मणुप्सुं ।
विगले चउ पण वाए, जोगतियं थावरे होइ ॥२२॥

(अ०) औदारिकद्विकाहारकद्विकामावात्सुरनिरययोर्विषये
एकादश योगाः । तिर्यक्षु त्रयोदश केषांचिद्वैक्रियलब्धिसम्भवेन
तद्द्विकसम्भवात् । पञ्चदश मनुष्येषु, विकले औदारिकद्विककर्मणा-
न्तिमभाषारूपं योगचतुष्टयं, पञ्च वाते औदारिकद्विकवैक्रियद्विक-
कर्मणरूपं योगत्रिकं स्थावरचतुष्टके भवति ॥ २२ ॥ पञ्चदशमुप-
योगद्वारमाह—

टीका—इकारेति० भवनपन्थादिवैमानिकान्तेषु नैरयिकेषु
चौदारिकौदारिकमिथ्याहारकाहारकमिथ्यवर्जा एकादश योगा भ-
वन्ति । ते के ? मनोवचनयोरष्टौ कायस्य त्रयो वैक्रियवैक्रिय-
मिथ्यतज्जसकर्मणरूपाः योगाः स्युः । तथा तिर्यक्षु आहारकाहा-
रकमिथ्यौ विहाय अन्ये त्रयोदश योगा भवन्ति । च पुनः मनु-
ष्येषु पञ्चदश पूर्वोक्ता योगा भवन्ति । च पुनः विकलेषु द्वित्रि-

टीका—सचेभरेति० प्रथमः सत्यमनोयोगः १ । इतरो द्विती-
योऽसत्यमनोयोगः २ । तृतीयो मिथ्यमनोयोगः ३ । चतुर्थोऽस-
त्याभूषामनोयोगः ४ । तथैव यचनस्यापि चत्वारो योगा ज्ञेयाः
। नवम औदारिकयोगः ९ । दशम औदारिकमिथ्ययोगः १० ।
एकादशो वैक्रिययोगः ११ । द्वादशो वैक्रियमिथ्ययोगः १२ ।
त्रयोदश आहारकयोगः १३ । चतुर्दश आहारकमिथ्ययोगः १४ ।
अष्टादश औदारिकादीनां प्रत्येकं मिथ्यशब्दः प्रयोज्यः । पञ्चदशस्तु
तजसकर्मणयोगः १५ । को भावः ? मनोयचनयोरष्टौ योगाः
कायस्य सप्त योगाश्च स्युः, सर्वे पञ्चदश योगा ज्ञेया इत्यर्थः ।
समये सिद्धान्ते भगवता इति योगा दर्शिताः, आगमं योगाः
कथिता इत्यर्थः । कथमिति किं ते पूर्वाका पद्येत्यर्थः ॥२१॥

केषां क्रियन्तो योगा भवन्ति तदाह—

इकारस सुरनिरण, तिरिणसुं तेर पनर मणुणसुं ।
विगले चउ पण वाण, जोगतियं थावरे होइ ॥२२॥

(अ०) औदारिकद्विकाहारकद्विकागायात्सुरनिरणयोर्विणये
एकादश योगाः । तिर्यक्षु त्रयोदश केषांचिद्वैक्रियसम्बन्धितसम्भवेन
तद्वैक्रियसम्भवात् । पञ्चदश मनुष्येषु, विगले औदारिकद्विककर्मणा-
न्निमभाषारूपं योगचतुष्टयं, पञ्च वाते औदारिकद्विकवैक्रियद्विक-
कर्मणरूपं योगत्रिकं स्थावरचतुष्टये भवति ॥ २२ ॥ पञ्चदशमप-
योगद्वारमाह—

टीका—इकारेति० भवनपर्यादिर्ब्रह्मानिष्ठाभेदे नैरविष्युं
औदारिकौदारिकमिथ्याहारकाहारकमिथ्यशब्दा एकादश योगा भ-
वन्ति । ते के ? मनोयचनयोरष्टौ कायस्य त्रयो वैक्रियवैक्रिय-
मिथ्यतजसकर्मणयोगाः स्युः । तथा तिर्यक्षु आहारकाहा-
रकमिथ्यो विहाय त्रयो त्रयोदश योगा भवन्ति । य पुनः मनु-
ष्येषु पञ्चदश पूर्वाका योगा भवन्ति । य पुनः विगलेषु त्रिभि-

टीका—गर्भजतिर्यञ्चो विकला द्वित्रिचतुरिन्द्रिया नैरयिका भयनपत्यादिवैमानिकान्ताश्चैकस्मिन् समये जघन्यत एको द्वौ त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता असंख्याता वोपपाते तथैव च्यवने च भवन्ति । को भावः ? एकस्मिन् समये उत्कृष्टतः संख्याता असंख्याताश्च गर्भजतिर्यगादयः उत्पद्यन्ते च्यवन्ते चेत्यर्थः । विशेषमाह—केवलं सहस्रारादूर्ध्वं सर्वत्र देवाः संख्याता उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च, यतस्तत्र मनुष्या एव यान्ति, आनतादिच्युता देवाश्च नरेष्वागच्छन्ति अयं विशेषः । तथा एकस्मिन् समये एकादिसंख्यानां चोपपाते तथैव च्यवने होया, अथवा नियमेति पदं सर्वत्र योज्यम् । सम्मूर्च्छिममनुष्या असंख्येया उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च । च पुनः वनस्पतिकायिका जीवाः स्वस्थानतः प्रतिसमयमनन्ता एवोत्पद्यन्ते । तथैव च्यवन्ते, यद्यस्मात् कारणात् एकैकस्मादपि निगोदात् तदसंख्येयभागोऽनन्तजीवात्मको नित्यं च्यवते उद्भर्तते एति चोत्पद्यते । यदा तु परस्थानत उत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते तदा संख्याता असंख्याता एवेत्यर्थः । अथ स्थावराः पृथिव्याद्याः पकेन्द्रियाः स्वस्थानतः परस्थानतो वेत्यनपेक्ष्य सामान्यतः उत्पत्तौ चिन्त्यमानाः प्रत्येकमनुसमयमसंख्याता भवन्त्युत्पद्यन्ते तथैव असंख्याता एव च्यवन्ते, न पुनः समयाद्यन्तरेण नाप्येकाद्याः संख्याताः ॥ २५ ॥

असंज्ञिनर असंखा, जह उववाए तहेव चवणे वि
वावीससगतिदसवास-सहस्स उक्किट्ट पुढवाई ॥२६॥

(अव०) असंज्ञिनो नरा उत्पद्यमाना असंख्याता लभ्यन्ते । अवैवातिदेशमाह—यथोपपातद्वारं सङ्ख्यामाश्रित्य व्याख्यातमेवं च्यवनद्वारमप्यवसातव्यम्, समानत्वादुपपातच्यवनयोः । अष्टादशं आयुर्द्वारमाह—अग्रेस्थितमप्यायुरिति पदं सर्वत्रानुवर्त्तनीयम्, तेन पृथिव्याः द्वाविंशतिवर्षसहस्राण्युत्कृष्टमायुरिति सर्वत्र योज्यम् । एवं उदकस्य सप्त वायोस्त्रीणि, वनस्पतेर्दशवर्षसहस्राणि ॥ २६ ॥

टीका-असन्निति० असंज्ञितो मिथ्यापुष्टयः सधेयगतिमिरप-
यत्ताश्च पदविधानरा असंख्याताः प्रादुर्भवति तर्थासंख्याता
पदव्ययान्ते-प्रियते च । यथा उपपातो भवति तर्था व्ययन-
मपि क्षेयमित्यर्थः । अविशब्दः समुच्चयार्थः । उपपातव्ययनप्रा-
रमभिधाय अथाष्टादश स्थितिप्रारम्भमाह- यायीसंज्ञेति० पृथिवी-
वायुजीवानां प्रापिष्ठतिवर्षसहस्रा उत्कृष्टा स्थितिः स्यात् । अ-
थाकायस्थितिमाह- अकायस्य सप्तवर्षसहस्रा उत्कृष्टा आ-
यु स्थितिर्भवति । अथ वायुकायस्य स्थितिमाह- वायुकायस्य
त्रयो वर्षसहस्रा उत्कृष्टा स्थितिः स्यात् । अथ मनस्पतिकाय-
स्योत्कृष्टा स्थितिमाह- मनस्पतीनां तद्वर्षानां उत्कृष्टा दशवर्ष-
सहस्रा स्थितिर्भवति ॥ २६ ॥

तिदिणग्नि तिपल्लोऽङ्ग, नरतिरिसुरनिरयसागरोत्तरीसा

वन्तरपल्लं जोडस, वरसल्लवखाहियं पल्लियं ॥ २७ ॥

(अव०) अनेः त्रीणि दिनान्यायुः । गर्भजतिर्यनरा त्रिप-
ल्यायुषो देवकुर्वादिषु सुरनारकाणां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्य-
न्तराणां पद्मोपमम्, ज्योतिषां वर्षलक्षाधिकं पद्मोपमम् ॥ २७ ॥
अमुराणामायुःस्थितिमाह-

टीका-तिदिणग्नीति० तेजस्कायस्य उत्कृष्टा स्थितिः त्रीणि
दिनानि भवन्ति । स्थावराणां स्थितिः प्रकल्प्याय नरतिरयाः
स्थितिमाह-तिपल्लेति० नरतिरक्षोक्षीणि पद्मोपमानि स्थिति-
र्भवति । अथ सुरनैरयिकानां स्थितिमाह-सुरनैरयिकयोस्त्रयस्त्रि-
ंशत्सागराणि उत्कृष्टा स्थितिर्भवति । अथ द्यन्तराणां स्थिति-
माह-यन्तरेति० द्यन्तरदेवदेवीनां दशवर्षसहस्राणि जघनया
स्थितिः स्यात् । अथ उत्कृष्टा स्थितिमाह- द्यन्तरदेवानां प-
द्मोपमं द्यन्तरदेवीनां तु पद्मार्धं ज्योतिष्काणां द्वात्रिंशद्वह-
न-
क्षत्राणां च वर्षाणां लक्षणाधिकं पद्मोपममुत्कृष्टमायुरवगातव्यमा-
प्यां किञ्चिद्विषयमाह-चन्द्राणां लक्षणाधिकं पद्मोपममायुस्ततो
रधीनां वर्षाणां सहस्राधिकं पद्मोपमं ततो द्वात्रिंशत् पद्मोपमं

ततो नक्षत्राणां पल्योपमाद् ततस्तारकाणां पल्यस्य चतुर्थी भा-
गः । एषां देवीनां स्थितिमाह—चन्द्रविमानवासिदेवीनां पञ्चाश-
द्वर्षसहस्राधिकं पल्याद् ततः सूर्यदेवीनां पञ्चशतवर्षाधिकं प-
ल्याद् ततो ग्रहदेवीनां पल्याद्ध्रमेय नक्षत्रदेवीनां विशेषाधिकः
पल्यस्य चतुर्थी भागः ततस्तारकदेवीनां किञ्चिदधिकः पल्य-
स्याष्टमो भागः । अथ ज्योतिष्काणां जघन्यां स्थितिमाह—चन्द्रा-
दिदेवदेवीरूपाणां चतुर्णां युगलानां पल्यस्य चतुर्थी भागः प-
ञ्चमके युगले तारकदेवदेवीरूपे पल्याष्टमो भागः ॥२७॥

असुराणां स्थितिमाह—

असुराण अहियश्चयरं, देसूणदुपल्लयं नवनिकाए ।

वारस वासुणपणदिण, छम्मासुक्किट्ट विगलाज्ज ॥२८॥

(अव०) असुराणां चमरादीनां कियताप्यधिकमतरं सागरोपम-
शेषे निकायनवके देशेनपल्योपमद्विकं दक्षिणदिशमाश्रित्य द्व्यर्धप-
ल्योपमं उत्तरस्यां तु द्वे देशेनपल्योपमे । द्वीन्द्रियाणां द्वादशवर्षाणि
। त्रीन्द्रियाणामेकोनपञ्चाशद्दिनानि । चतुरिन्द्रियाणां षण्मासा उ-
त्कृष्टमायुः । २८ । उक्तोत्कृष्टा स्थितिः । अथ जघन्यान्तामेवाह—

टीका—असुराण अहियेति० असुराणां किञ्चिदधिकमेकमतर-
मेकं सागरोपममित्यर्थः । तत्र दक्षिणात्यानामसुराणामेकमतर-
मोत्तराणां साधिकमतरमित्यर्थः । दक्षिणात्यानां धरणेन्द्रादीनां
नवनिकायानां द्वितीयमर्द्ध यस्य (द्वितीयस्यार्धं यत्र) तद्
द्व्यर्द्धं सार्द्धं पल्योपमा स्थितिर्भवति इत्यर्थः । तथा उत्तरदि-
ग्वातिनां नवनिकायानां देशेने किञ्चिदूने द्वे पल्योपमे भवतः ।
तरीतुमशक्यं प्रभूतकालतरणीयत्वाद्तरं सागरोपमं । असुराणां
स्थितिं प्ररूप्य अथ विकलानां स्थितिं प्ररूपयति । वारसेति०
विकलानां—त्रीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां च द्वादश
वर्षाणि एकोनपञ्चाशद्दिनानि षण्मासाश्च त्रमेणोत्कृष्टा स्थिति-
र्ज्ञेया ज्ञातव्या इत्यर्थः ॥ २८ ॥

पृथिव्यादिदशपदानां जघन्यां स्थितिमाह—

पुढवाइदसपयाणं, अंतमुहुत्तं जहन्नआउठिई ।

दससहसवरिसठिइआ, भवणाहिवनिरयवंतरिया ॥ २९ ॥

(अ०) स्थावरपंचकविकलत्रिकतिर्यक्नराणामंतमुहुत्तं जघन्या-
युः स्थितिः । भवनाधिपनरकव्यंतरा जघन्यतो दशसहसस्थितिका
भवति ॥ २९ ॥ अथ वैमानिकानामायुःस्थितिमाह ।

टीका—पुढवाइदसेति० पञ्च स्थावरास्तयो विषलेन्द्रिया त्रौ
मनुष्यतिर्यक्चौ सर्वाणि मीलितानि पृथिव्यादीनि दश पदानि
जातानि । एतेषां पृथिव्यादिदशपदानामंतमुहुत्तं जघन्यमायुःभ-
वति । अथ भवनाधिपानां जघन्यस्थितिमाह—दससहसेति०
भवनाधिपानां नैरयिकाणां व्यन्तराणां च दशवर्षसहस्राणि जघ-
न्या स्थितिर्ज्ञेया ॥ २९ ॥

॥ अथ वैमानिकानां स्थितिमाह—

वैमाणिअजोइसिया, पल्लतपठंसआउआ हुंति ।

सुरनरतिरिनिरएसुं, छ पज्जत्ती थावरे चउगं ॥ ३० ॥

(अ०) वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक-
पत्योपमाष्टभागायुषो भवन्ति । अर्द्धकोनविंशतितमं पर्याप्तिज्ञात्वा
। सुरनरतिर्यक्निरयेषु पर्याप्तेषु पट्पर्याप्तयो भवन्ति । स्थावरे
आहारशरीरं द्रिपश्चामोक्षवासकृपं पर्याप्तचतुर्वर्गं; भवद्वा अथ
जीवा पर्याप्तिषट्पदं समाप्यैव म्रियन्ते नाराद ॥ ३० ॥

टीका—वैमाणीति० वैमानिकानां अथ० च पत्योपमाष्टभागायुःभवति
। ज्योतिषिकाणां च तद्वत् आयुर्भवति । तस्य दशसहस्र अ-
र्द्धांशः पञ्चसहस्रांशोऽऽ (पञ्चाष्टांशोऽऽ) पट्मांशो भवति-

त्यर्थः । उत्कृष्टजघन्ययोः स्थितिमभिधाय अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह-सुरनरेति० भवनपत्यादिवैमानिकान्तेषु सुरेषु नरेषु नैऋत्येषु तिर्यक्षु च षडपि पर्याप्तयो भवन्ति । पञ्चसु स्थायरेषु आहारशरीरेन्द्रियश्वासोच्छ्वासासभेदात् चतस्रः पर्याप्तयो भवन्ति ॥ ३० ॥

अथ विकलानां पर्याप्तिमाह—

विगले पंच पजत्ती, छद्दिसि आहार होइ सत्वेसि ।

पणगाइपण भयणा, अह सन्नतियं भणिस्सामि ॥३१॥

(अव०) पूर्वोक्तं पर्याप्तिचतुष्कं भाषापर्याप्त्यधिकं विकले पर्याप्तिपञ्चकम् । अथ विंशतितममाहारद्वारमाह । सर्वेषां जीवानां षट्दिक आहारो भवति । सर्वे जीवा दिक्षट्कस्थानाहारपुद्गलान् गृह्णन्तीतिभावः । पञ्चदिवकादिके आहारे भजना । यथा लोकान्तर्वसिजीवानां पञ्चदिवकः । लोकनिष्कूटस्थानां त्रिचतुर्दिवकः । एवविंशं संज्ञाद्वारमाह । अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि ॥ ३१ ॥

टीका—विगले पञ्चेति विकलानां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणामाहारशरीरेन्द्रियश्वासोच्छ्वासाभाषाभेदात् पञ्च पर्याप्तयो भवन्ति । पर्याप्तिद्वारं व्याख्यातं । अथ विंशतितममाहारद्वारं विवृणोति । छद्दिसिति० षट्सु दिक्षु सर्वेषां संसारिणां जीवानां गत आहारो भवति । षड्भ्यो दिग्भ्यो जीवा आहारं गृह्णन्ति इत्यर्थः । लोकान्ते लोकप्रान्ते च पुनः लोककोणे लोकास्त्रे ये जीवास्सन्ति तेषां जीवानां पञ्चसु अथवा चतसृषु तिसृषु यथा संभवमाहारो भवति, पञ्चकाटिपदेषु भजना कोऽर्थः ? केचन जीवाः पञ्चसु दिक्षु गतान् पुद्गलान् केचन चतसृषु दिक्षु गतान् पुद्गलान् केचन तिसृषु दिक्षु गतान् पुद्गलान् आहारयन्ति इति भावः । किमाहारद्वारं व्याख्यातं । अथैकोनविंशतितमं संज्ञाद्वारं व्याख्यानयति । अहेति० अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि भणामीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

चउविहसुरतिरिप्सु, निरपसु य दीहकालिणी सन्ना ।

विगले हेउवणसा, सन्नारहिया धिरा सव्वे ॥३२॥

(अ०) चतुर्विधसुरतिरिप्सु निरपेसु च दीर्घकालिकी संज्ञा । दीर्घोऽतीतानागतवर्षमानविषयः कालो ज्ञेयो यस्या इति श्रुत्युत्पत्तेः, विगले हेतूपदेशिकी संज्ञा । किञ्चिन्मनोज्ञानसहिता वृत्तमानविषया संज्ञादर्शः । विगले हेतुसंज्ञाप्रयुक्ताः सर्वे स्थिरा ज्ञेयाः ॥ ३२ ॥

टीका—चउविहेति० चतुर्विधसुरेण तिर्यक्षु निरपिकेषु च दीर्घकालिकीसंज्ञा भवति । अथ चकारः समुच्चयायै, भवतीत्यप्याहारः । यः पुरुषः दीर्घमपि कालं विषयमतीतमर्थं स्मरति भविष्यच्च वस्तु चिन्तयति । कथं नु नामं मया कर्तव्यमिति स दीर्घकालिक्युपदेशेन युक्तः । विगलेषु विकलेन्द्रियेषु हेतूपदेशिकी संज्ञा स्यात् । यस्तु संविभ्येष्टानिन्देषु छायाभावादिवस्तुषु स्वदेहपादनहेतोः प्रवृत्तिनिवृत्ती विधत्ते स हेतुपदादोपदेशेन युक्तः । सर्वे स्थावराः संसारहिता भवन्ति । स्थावरेषु संज्ञाना भवन्तीत्यर्थः ॥ ३२ ॥

केषु केषु काः संज्ञा भवन्ति ? ता भाव—

मणुत्थाण दीहकालिय, दिट्ठीवाऊवइसिया केवि ।
पण पजतिरिमणुअच्चिय, चउविहदेवेसु गच्छन्ति ॥३३॥

(अ०) मनुजानां दीर्घकालिकी संज्ञा । दृष्टिवादोपदेशिकी सायोपशमिकादिसम्यक्तसहिताः केऽपि । पञ्चेन्द्रियतिर्यचोऽप्येतत्संज्ञायुक्ता भवन्ति । केचित् परमह्यत्वान्न विनाशिताः, द्वाविंशं गतिद्वारं त्रयोविंशमागतिद्वारं चाह । पर्याप्ताः पञ्चेन्द्रियाश्च तिर्यचो मनुजाश्चतुर्विधदेवषु गच्छन्ति । न शेषजीवाः । इति देवानामागतिद्वारम् ॥ ३३ ॥ अथ देवानां गतिद्वारमाह—

टीका—मणुआणेति० मनुष्यानां सामान्यतः दीर्घकालिकीसंज्ञा भवति, विशेषस्तु केऽपि मनुजाः दृष्टिबादोपदेशिकाः स्युः । यस्तु सम्यग्दृष्टिर्हेतोर्यथाशक्ति रागद्वेषादिरिपून् पराभवति जयतीत्यर्थः, स दृष्टिबादोपदेशिकया सम्यग्दृष्टिरेवेत्यर्थः । केऽपि पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोऽपि पतत्संज्ञायुक्ता अपि, परमल्पत्वान्न विवक्षिताः । सुखावबोधाय स्यामितया संज्ञात्रयं योजयति, यथा—द्वीन्द्रियादीनां अर्थात् सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियाणां च हेतुपदेशिकीसंज्ञा, गर्भजतिर्यग्नरसुरनारकाणां दीर्घकालिकीसंज्ञा, मृगस्यसम्यग्दृशां मनुष्याणां केषाञ्चित् तिरश्चां च दृष्टिबादापदेशिकी संज्ञा, तु पुनः मनुष्याणां दीर्घकालिकीसंज्ञा स्यात्, अतो मनुष्येषु द्वे दृष्टी भवत इत्यर्थः । पृथिव्याद्येकेन्द्रियाणां बलत्वारोहणाद्यभिप्रायरूपा ओषसंज्ञैवेत्यर्थः । संज्ञाद्वारं प्ररूपितं । अथ द्वाविंशतितमं गतिद्वारमाह— पणपजेति० चतुर्विधदेवेषु पर्याप्तिभिः पूर्णाः गर्भजपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च गच्छन्ति—यान्तीत्यर्थः । चतुर्विधदेवेषु संख्यातायुपो मनुष्यास्तेषां गमनं अत्र गमनं प्राप्तिः स्याद्वादो भवतीत्यवसेयम् । देवानां गतिद्वारं समाप्तम् ॥ ३३ ॥

अथ देवानामागतिद्वारमाह—

संखाउ पजपणिदि, तिरियनरेसु तहेव पज्जते ।

भूदगपत्तेयवणे, एएसुच्चिय सुरागमणं ॥३४॥

(अ००) संख्यातायुःपर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्नरेषु । तथैव पर्याप्ताभूदकप्रत्येकवने एतेष्वेव सुराणामागमनमुत्पादो भवति । इति सुरेषु गत्यागती नारकाणां गत्यागती आह ॥ ३४ ॥

टीका—संखाउ पजेति० संख्यातायुष्यु पर्याप्तेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भूतयो मनुष्येषु च तथैव पर्याप्तयोर्भूदकयोर्भूतयोः प्रत्येकवनस्थतो च एतेष्वेव पञ्चस्वेवेत्यर्थः, सुराणामागतिरागमनं भवति । सुराणामागतिद्वारं व्याख्यातं ॥ ३४ ॥

पञ्चतसंखगन्धय, तिरियनरा निरयसत्तगे जंति ।

निरयउवहा एएसु, उप्पजंति न सेसेसु ॥३५॥

(अव०) पर्याप्तसंख्यातायुषो गर्भजतिर्यग्नराः नरकसप्तके
यांति 'असन्नि खलु

वीं यावयांति । परं तेषां नहं नायकृत्वात् । परं कुरुद्वयं वा-
वा, पुनस्तुष्टेपु एतेष्वेव तिर्यग्नेरप्युपपद्यन्ते नि शेषेषु जीवेषु । इति
नारकगत्यागती ॥३६॥ अथ पृथिव्यन्वनस्पतीनां गत्यागती आह-

टीका-- पञ्चसेति० पर्याप्ताः संख्यातायुषो गर्भजतिर्यचः सं-
ख्यातायुषो नराश्च सप्तसु निरयेषु यान्ति-गच्छन्ति । "अमघ्नी
खलु पदमं" इति यचनात् असंखिनोऽपि प्रथमां पृथिवीं यावत्
यान्ति, परं तेषां इहानधिकृतत्वात् नोक्तं । नैरयिकागतिद्वारं
व्याख्यातं । अथ नैरयिकागतिद्वारं व्याख्यानपतिः । निरउत्ति०
तथा निरयाधरकात् उद्भूताश्च्युता जीवा एतेष्वेव संख्याता-
युषो गर्भजतिर्यग्ननुष्येव्व्युपपद्यन्ते आयागतीत्यर्थः, शेषेभ्यो
प्राविशतिद्वारेभ्यो नैरयिका जीवा न भवन्ति, एतेषु च मोक्ष-
पन्ते नायान्तोत्यर्थः । नैरयिकागतिद्वारं प्रकृषितं ॥ ३५ ॥

अथ पृथिव्यन्वनस्पतिषु जीवानां गतिद्वारमाह-

पुढवीआउवणस्सइ, मज्झे नारयविवज्जिया जावा ।

सव्वे उववज्जंति, नियनियकम्माणुमाणेणं ॥३६॥

(अव०) पृथिव्यन्वनस्पतिकायमध्ये नारकविवर्जिताः सर्वे त्रयोविंश-
तिदंडकस्था जीवा उत्पद्यन्ते । निजनिजपपाकृतकारिणानुमोदिन-
कर्मणामनुमानेन । निजनिजेतिवदता मृच्छता स्वयं कृतं कर्म
भुज्यते न परकृतमित्यावेदितम् । कर्मानुमानेनेति मन्त्रमेना भूम-
स्थाने असत्कर्मणाभ्युपस्थाने ॥ ३६ ॥ एतेषां नैव गतिद्वारमाह ।

टीका पुढवीति० पृथिव्यव्वनस्पतीनां मध्ये नारकविवर्जिता इति, कऽयं-निरयजीवान् विहाय अन्ये सर्वे त्रयोविंशतिद-
शपदेभ्यः कजीवा निजनिजकर्मानुमानेन-निजशुभाशुभकर्मानुसारे-
ण उत्पद्यन्त प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः । गतिद्वारं विवर्णितम् ॥ ३६ ॥

अथ पृथिव्यव्वनस्पतीनां त्रयाणामागतिद्वारमाह—

पुढवाइदसपएसुं, पुढवीआऊवणस्सई जंति ।

पुढवाइदसपएहि य, तेउवाउसु उववाओ ॥३७॥

(अव०) तस्यैव दंडकत्रयस्य जीवानां गतिद्वारमाह । पृथिव्यादिदश-
पदेषु अनुक्रमस्थितिषु पृथिव्यव्वनस्पतिजीवा यांति । न नारक-
मुरेष्वित्यर्थः । इति पृथिव्यव्वनस्पतीनां गत्यागती । तेजोवायोरागति-
द्वारमाह । तेजोवायोर्विषये पृथिव्यादिदशपदेभ्य एव उत्पद्यन्ते
जीवाः ॥ ३७ ॥ अथ तेजोवायोर्गतिमाह—

टीका—पुढवाइति० पृथिव्यादिदशपदेषु—स्यावरविकलेन्द्रिय-
तिर्यग्गमनुष्येषु पृथिव्यव्वनस्पतयः—पृथिव्यव्वनस्पतिसत्कजीवा
यान्ति गच्छन्तीत्यर्थः । पृथिव्यादिभ्यः दशपदेभ्यः जीवानां
तेजोवायोदपदान उत्पत्तिर्भवति इत्यर्थः । त्रयाणां पृथिव्यव्व-
नस्पतीनामागतिद्वारं व्याख्यातम् ॥ ३७ ॥

अथ तेजोवायोर्गतिद्वारमाह—

तेउवाउगमणं, पुढवीपमुहंमि होइ पयनवगे ।

पुढवाइठाणदसगं, विगलाइतियं तहिं जंती ॥३८॥

(३८०) तेजोवायोरागमनं पृथिवीप्रमुखे पदनवके भवति
इति तेजोवायुगत्यागती । विक्कलेन्द्रिया पृथिव्यादिदशस्थानेभ्य ए-
वोत्पद्यन्ते भूत्वा च नवैव यांति नाव्यत्र । इति विक्कलगत्यागती
॥ ३८ ॥ अथ तन्निर्गमनमुपायां गत्यागती आह ।

टीका—तेजवाऊ इति० तेजोवायुयोगमने पृथिव्यादिनक्षत्रेषु
स्वापरविश्लेष्टिप्रयतिषु तेजोवायुजीवानामुपगतः स्यात्, स्या-
दित्यस्याहारः॥पृथिव्यादिनक्षत्रद्वयम्बन्धिनां(१)जीवा(येषु)(गच्छ-
यन्तीत्यर्थः)। प्राकृतस्यात् द्विषचने न स्यात् एकवचनं यद्वचने-
न स्यात्, (गति), द्वयोस्तेजोवायुयोगतिद्वारं कथितम् । अथ वि-
कलानां गतिद्वारमाह-पुद्गलादिति० विकलेन्द्रियेषु पृथिव्या-
दिस्थानदशका जीवा याति, स्वापरविश्लेष्टिप्रयतियामनुष्या
गच्छति इत्यर्थः । विकलानां गतिद्वारं व्याख्यातम् । अथ वि-
कलानामगतिद्वारमाह-मेषु पृथिव्यादिस्थानदशकेषु चिगलति०
द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियत्रिकं याति विकलेन्द्रियास्तेषु भवे-
तीत्यर्थः विकलानामगतिद्वारं विवर्णितम् ॥३८॥

अथ गर्भजतिरक्षां गत्यागतिद्वारमाह—

गमणागमणं गटभय-तिरिआणं सयलजीवठाणेसुं ।
सवत्थ जंति मणुआ, तेउवाउहिं नो जंति ॥३९॥

(अव०) गर्भजतिर्यचो मृता चतुर्विंशतिदण्डकेषु यांति ।
चतुर्विंशतिदण्डकेभ्योत्प ते । इति गर्भजतिर्यग्गत्यागती । मनु-
जा मनुष्याः सर्वत्र यांति । सर्वत्रेत्यचनयलात् चतुर्विंशतिदण्ड-
कजीवेषु कालक्षेपसंहननसद्भावे च सिद्धावपि यांति । आयांतथ
मनुजास्तेजोवायुवजितिभ्यो द्वाविंशतिदण्डकेभ्यः समायांति । इति
ममर्थिते सविस्तर गत्यागतिद्वारे । अथ चतुर्विंशं वेदद्वारमाह ।

टीका-गमणेति० सकलजीवस्थानेषु चतुर्विंशतिदण्डकेषु गर्भ-
जतिरक्षां गमनागमने-गत्यागती भवतः । अथ मनुष्याणां ग-
तिमाह-सर्वत्र चतुर्विंशतिदण्डकेषु मनुष्या यांति गच्छन्ति ।
अथ मनुष्याणां गतिद्वारं प्रोच्यते- द्वाविंशतिदण्डकेभ्यो उद्घृ-
ताश्च्युता जीवा मनुष्या भवन्ति, तेजोवायुभ्याम् च्युता जीवा
मनुष्यत्वेन नोत्पद्यन्ते, न मनुष्या भवन्तीत्यर्थः । सूत्रपाठ्यात्
अ वापि व्यस्तं प्रतिपादितं, अनुक्रमेण नोक्तमित्यर्थः ।
गत्यागतिद्वारे विवर्णिते ॥ ३९ ॥

अथ चतुर्विंशतितमं वेदद्वारमाह—

वेयतिय तिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो य चउविहसुरेसु ।
थिरविगलनारएसुं, नपुंसवेओ हवइ एगो ॥४०॥

(अव०) वेदत्रिकं तिर्यङ्गनरेषु, स्त्रीषेदः पुरुषवेदश्च चतुर्विधसुरेषु, स्थिरविकलनारकेषु नपुंसकवेद एक एव भवति । अथ संक्षिप्तसङ्ग्रहणीगाथाद्वयानुक्तमपि, सोपयोगित्वार्त्तिकचिज्जीवाल्पवहुत्वं दर्शयते ॥ ४० ॥

टीका—वेअतिवेति० तिर्यङ्गनरेषु पुरुषस्त्रीनपुंसकलक्षणा वेदा भवन्ति । तथा चतुर्विधसुरेषु स्त्रीपुरुषलक्षणौ वेदौ भवतः । च पुनः स्थावरविकलेन्द्रियनैरयिकेष्वेको नपुंसकलक्षणा वेदो भवति । अत्र चकारः समुच्चयार्थः । तत्र येन स्त्रियं प्रति अभिलाषः स्यात् स नरवेदः तृणदाहतुल्यः । येन पुरुषं प्रति अभिलाषः स्यात् स स्त्रीवेदः करीपदाहतुल्यः । येन पुंस्त्रीविवये अभिलाषः स्यात् स नपुंसकवेदः नगरदाहतुल्यः । वेदद्वारं प्ररूपितम् ॥४०॥

अथ गाथाद्वयेनाल्पवहुत्वद्वारमाह—

पञ्जमणु वायरग्गी, वेमाणित्थभवणनिरयवंतरिया ।
जोइस चउपणतिरित्थ्या, वेइंदि तेइंदि भू आउ ॥४१॥
वाऊ वणस्सइच्चिय, अहिआ अहित्थ्या कमेणिमे हुंति
सत्वेवि इमे भावा, जिणा ! मएऽणंतसो पत्ता ॥४२॥

(अव०) पञ्चत्तिपदं वायरत्तिपदं च वदतः मूवक्तुनोऽप्यभाषयः, यदहं पर्याप्तवादरजीवविषयमेवाल्पवहुत्वं वदिष्यामितीदं पर्याप्तमूत्रविषयमिति । इह संसारे स्तोकाः पर्याप्तमनुष्याः । मनुष्येभ्यो वादराग्निजीवाः असंख्यातगुणाः । एभ्यो वैमानिका अ-

संख्यातगुणाः । एभ्यो भवनपतयोऽसंख्यातगुणाः । एभ्यो नारका
 असंख्यातगुणाः । एभ्यो व्यंतरा असंख्यातगुणाः । एभ्यो ज्यो-
 तिष्काः संख्यातगुणाः । एभ्यश्चतुरिन्द्रियाः संख्यातगुणाः । एभ्यो
 पंचेन्द्रियास्तिर्य्यचो विशेषाधिकाः । एभ्यो द्विन्द्रिया विशेषाधिकाः ।
 एभ्यस्त्रिन्द्रिया विशेषाधिकाः । एभ्यः पृथ्वीकाया विशेषाधिकाः ।
 ततोऽपूकाया विशेषाधिकाः । अप्कायिकेभ्यो वायुकायिका असंख्या-
 तगुणाः । ततो वनस्पतयोऽनन्तगुणाः । संख्यातगुणेन असंख्यात-
 गुणेन अनन्तगुणेन च यथासम्भवमिमे जीवाः क्रमेणाधिका भवन्ति ।
 अथ ग्रन्थकारो जिनान् स्तौति । सर्वेऽपि च इमे पूर्वोक्ता भावाः
 तेषु तेषु जीवस्थानकेषु गमनागमनरूपाः हे जिनाः मया भवे भ्रमता
 अनन्तशः अनन्तकृत्वा प्राप्ताः यथा मया तथाऽन्यैरपि जीवैः । एतेन
 स्वामिनः पुरः स्वदुःखं निषेदितम् । अथ तद्विमोचनलक्षणां मार्थ-
 नामाह ।

टीका— पञ्चमणुर्हति० पञ्चसि वायरति पदं पदतः मूलकृतो-
 ऽयमाशयः—यदहं पर्याप्तवायरजीवविषयमेषास्त्वयवदुर्थं पदिरया-
 मिनापर्याप्तमूक्षमविषयमिति । इह संसारे सर्वजीवेभ्यः सर्वतो-
 का, गर्भजमनुप्यास्तेभ्योवाहराग्नयः पर्याप्ताः असंख्येयगुणाधि-
 कास्तेभ्यो वैमानिका देवा असंख्येयगुणाधिकास्तेभ्यो अपनया-
 सिनो देवा असंख्येयगुणाधिकास्तेभ्यो नैरविद्या असंख्येयगु-
 णाधिकास्तेभ्योऽप्यन्तरा असंख्येयगुणाधिकास्तेभ्यो त्रयोविद्याः
 सख्येयगुणाधिकास्तेभ्यश्चतुरिन्द्रिया पर्याप्ताः संख्येयगुणा-
 धिकास्तेभ्यः सत्तिन पञ्चेन्द्रिया विशेषाधिकास्ततो त्री-
 णिन्द्रिया विशेषाधिकास्ततस्त्रिन्द्रिया विशेषाधिकास्ततोऽहः पृथ्वी-
 कायिका जीवा असंख्यानगुणाधिकास्तेभ्योऽपूकायिका जीवा
 असंख्यगुणाधिकास्तेभ्यो वायुकायिका जीवा असंख्येय-
 गुणाधिकास्तेभ्यो वनस्पतिव्याधिका जीवा अनन्तगुणाः प्रत्येक
 इमे पृथक्पृथक् अधिका अधिका भवन्ति, अनुप्यादिपदस्य-

टीका- सिरिजिणेतो हे जिनाः ! जिनहंसमुनीश्वरराज्ये गजसारेण एषा विचारषट्त्रिंशिकाकरणरूपा विज्ञप्तिर्लिखिता । किंभूतेन गजसारेण ?-श्रीधवलचन्द्रशिष्येण श्रिया युक्तो धवलचन्द्रः श्रीधवलचन्द्रस्तस्य शिष्यः श्रीधवलचन्द्रशिष्यस्तेन श्रीधवलचन्द्रशिष्येण, किंभूता विज्ञप्तिः ?-आत्महिता आत्मने हिता आत्महिता, परेषां बोधो भवतु वा मा भवतु परं वक्तुर्बोधो भवति, यदुक्तं-अस्तु वा माऽस्तु वा बोधः, परेषां कर्मयोगतः । तथापि वक्तुर्महती, निर्जरा गदिता जिनैः ॥ १ ॥ ४४ ॥

अथ टीकाकारप्रशस्तिः--

(आर्या) श्रीहीरविजयसूरीश्वरा बभूवुर्जगत्त्रयीविदिताः ।

तद्वाचका महोदयराजः श्रीभानुचन्द्राद्वा ॥ १ ॥

जयन्तु ते वाचकभानुचन्द्रा, अभ्यस्तसद्वाङ्मयवीततन्द्राः ।

ये मानसे हंसतया बभूवुरकब्बरक्षोणिपतेस्तु भूतेः ॥ २ ॥

श्रीभानुचन्द्रामलपट्टचारुप्रासादशृङ्गार्जुनकुम्भकल्पाः ।

ते सन्तु चारुदयचन्द्रसन्तः, सुखापनाः सूरिकलालसन्तः ॥ ३ ॥

सर्वार्थसार्याकृतिकामधेन्वाः, यस्य प्रासादाद् गुणचक्रधाम्नः ।

षट्त्रिंशिकायाः किल रूपचन्द्रो, वृत्ति चकारोदयचन्द्रशिष्यः ४

संवत्शरर्ष्यर्जुनिशेश १६७५ वर्षे, ज्येष्ठस्य कृष्णोत्तरचारुपक्षे ।

पष्ठचां तिथौ वाक्पतिवर्यवारे, स्वस्यावबोधाय विनिर्मितेयम् ५

अनुष्टुभ-ग्रन्थाग्रगणितं सर्वं, संख्ययाऽत्र विनिश्चितम् ।

षट्त्रिंशदधिकं पञ्च, शतं जातमनुष्टुभाम् ॥ ६ ॥

॥ श्रीरूपचन्द्रमुनिप्रणिता वृत्तिः समाप्ता ॥

श्री जैन ग्रन्थप्रकाशकसभानुं पुस्तक प्रसिद्धि खात
जैनधर्मना सहान् तत्त्वज्ञानथी भरपूर

१ संबोधप्रकरण,	मूल्य रु, १-८-०
२ न्यायालोकवृत्ति (तत्त्वप्रभा)	" ५-०-०
३ स्याद्वादविन्दु.	" २-०-०
४ जैनतत्त्वपरिक्षा	" ०-६-०
५ स्तोत्रभानु.	" ०-४-०

हालमां ज बहार पडथो के.

- ६ नवतत्त्वविस्तरार्थः ५० फरमानु डेपीसाइजमां ३-०-०
७ दण्डकविस्तरार्थः २५ फरमानु डेपीसाइजमां १-८-०

मळवानु ठेकाणु:-

श्रीजैनग्रन्थप्रकाशक सभा.

वीकांया, शेठ जेजींगभाइनी बाटीमां

जैन एडवोकेट प्रेस—अमदावाद.

